

**ОБРАЗОВАЊЕ, КУЛТУРА, ПРОПИСИ У
ОБЛАСТИ ПОРОДИЧНО-ПРАВНЕ ЗАШТИТЕ И
РАВНОПРАВНОСТ ПОЛОВА**

Мр Драгана Вилић

Мр Јелена Милиновић

Стака Николић

Светлана Пезер-Шукало

Нада Липовац

1. Породица, васпитно-образовне институције и медији у Републици Српској

У савременом друштву многе функције које је породица имала пренијете су у значајној мјери на друштвене институције. Без обзира на то, у развијеним друштвима све већи значај добијају односи који чланови породице успостављају између себе, квалитет тих односа и начин комуникације. Породица, као веома значајна друштвена група, има своје основне функције на којима треба да истрајава. Прије свега, она треба да обезбиједи сигурност опстанка потомства, да му пружи заштиту, да задовољи потребу за личном афирмацијом, за емотивном везаношћу, да код дјетета изгради основне људске особине, да га упозна са основним вриједностима и културом друштва у коме живи,²⁷ и на тај начин да га повеже са њим. Улога породице је пресудна за развој дјетета, појединца. Да би се одњеговала здрава личност, неопходно је да у породици постоји здрава атмосфера – љубав, разумијевање, пажња, сарадња. Само у тим условима може се развијати појединац са позитивним потенцијалима за самосталан живот. “Резултат успешне примарне социјализације, а самим тим и процеса васпитања јесте здраво дете. Породица која доследно и кохерентно стимулише самосталан и свестран развој детета, чини основу здравог развоја личности.”²⁸

СТИЦАЊЕ НОВОГ СОЦИЈАЛНОГ, КУЛТУРНОГ, ЕКОНОМСКОГ ИДЕНТИТЕТА ДРУШТАВА ИСТОЧНЕ И СРЕДЊЕ ЕВРОПЕ НАКОН УРУШАВАЊА СТАРОГ РЕЖИМА У ЗАДЊОЈ ДЕЦЕНИЈИ ДВАДЕСЕТОГ ВИЈЕКА, ПРАЊЕНО ЈЕ БРОЈНИМ ТЕШКОЋАМА И КРИЗАМА. ОВДЈЕ НИЈЕ САМО РИЈЕЧ О ПРЕСТРУКТУИРАЊУ ПРИВРЕДЕ, ВЕЋ СЕ РАДИ О РАДИКАЛНИМ СТРУКТУРАЛНИМ ПРОМЈЕНАМА ДРУШТАВА И ИЗМЈЕНИ ЊЕГОВОГ СОЦИЈАЛНОГ КАРАКТЕРА.²⁹ ОВЕ ПРОМЈЕНЕ У БИВШОЈ СФРЈ ОДИГРАЛЕ СУ СЕ ДРУГАЧИЈЕ НЕГО У ОСТАЛИМ ЕВРОПСКИМ ЗЕМЉАМА КОЈЕ СУ БИЛЕ НА ИСТОМ ПУТУ ПРЕЛАСКА ИЗ ЈЕДНОГ РЕЖИМА У ДРУГИ. РАТ, МАТЕРИЈАЛНА РАЗАРАЊА, ЉУДСКИ ГУБИЦИ, РАСПАД ИНСТИТУЦИОНАЛНОГ СИСТЕМА ЈЕСУ ТРАГИЧНА ОБИЉЕЖЈА ТОГ ПУТА ТРАНСФОРМАЦИЈЕ. У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ, КАО ЈЕДНОЈ ОД РЕПУБЛИКА СФРЈ, МАНИФЕСТОВАЛЕ СУ СЕ ОВЕ НЕГАТИВНЕ ПОЈАВЕ, ПА СУ И ЊИХОВЕ ПОСЉЕДИЦЕ У ПОСЛИЈЕРАТНОМ ПЕРИОДУ ВЕОМА ПРИСУТНЕ. КАО ЖРТВЕ ОВИХ ДИНАМИЧКИХ И ТРАГИЧНИХ ПРОМЈЕНА МОГУ СЕ СМАТРАТИ ПОРОДИЦА, КОЈА ЈЕ ЗНАЧАЈНО ДЕЗИНТЕГРИСАНА, АЛИ И ПОЈЕДИНЦИ, КОЈИ СУ У ОВАКВОЈ ПОРОДИЦИ ИЗГУБИЛИ ЈЕДАН ОД СВОЈИХ ЗНАЧАЈНИХ ИЗВОРА ИДЕНТИТЕТА.

Породица не представља само друштвену групу људи повезаних биолошким сродством, већ је она и социјално заједништво утемељено у складу са важећим нормама друштва у

---

²⁷ Конвенција о правима дјетета је документ који је усвојила Генерална скупштина УН (1989), у коме су дефинисана основна права дјете и обавезе државе о њиховом остварењу. Улога породице: “Прва одговорност на плану исхране и заштите дјете до доба адолесценције спада у оквиру породице. У ствари, у оквиру својих породица дјете откривају културу, вриједности и норме друштва у коме живе. Да би омогућио пун и складан развој њихове личности, дјете би требало да расту у породичном окружењу, у клими среће, љубави и разумијевања. Све институције би требале да на исти начин поштују и подржавају напоре родитеља.”

²⁸ Тодоровић, Ј.: *Улога породице и школе у социјализацији деце са специфичним развојним тешкоћама*, Годишњак за психологију, Филозофски факултет, Универзитет у Нишу, бр. 3, 2004, стр. 55.

²⁹ Митровић, Љ.: *Савремено друштво – стратегије развоја и његови актери*, Институт за политичке студије, Београд, 1996, стр. 165.

коме егзистира. Друштвена аномија и настанак вриједносног вакуума у БиХ (РС³⁰), у ратном и поратном периоду, озбиљно су уздрмали претпоставке на којима се темељи ово заједништво. У бившој држави постојао је систем друштвених институција које су пружале услуге и заштиту појединцима и породицама (социјално осигурање, здравствена заштита, образовни систем и сл.), али урушавањем тог система дошло је до пада културног и општег животног стандарда породице. Породица у Републици Српској суочава се са многим тешкоћама у погледу извршавања скоро свих својих функција. Овдје ћемо пажњу усмјерити само неке аспекте друштвене кризе који утичу на отежано функционисање породице, а нарочито на извршавање њене васпитне функције. Такође, пажњу ћемо посветити васпитно-образовним институцијама у РС, које, заједно са породицом, представљају значајне агенсе социјализације, али и све запаженијој улози медија у вези са формирањем ставова младих везаних за брак и породицу, као и њихов утицај на породичне односе.

1.1. Утицај друштвено-економских промјена на извршавање васпитне улоге породице

Губитак појединих функција породице нема подједнак значај за њен опстанак. У индустријском друштву породица је изгубила радно-производну функцију, те је доведена у зависност од друштва за запошљавање својих чланова од чега зависи стицање прихода и издржавање породице и њених чланова и као потрошачка јединица породица зависи од економских фактора – робно тржиште, цијене, трговинске услуге и слично.³¹ У условима када долази до преструктурирања привреде, као што је то код нас, економске кризе и потреси (смањивање привредних капацитета, вишак радне снаге, незапосленост, сиромаштво и сл.) доводе до губитка економске функције породице, а што се у великој мјери одражава и на остале аспекте породичног живота. “Економска криза је најизраженија и директно погађа економску функцију породице (69% становника РС остварује приходе недовољне за подмиривање потрошачке корпе; незапосленост је велики проблем становника БиХ). Продужена је економска зависност младих од своје породице. Отежано запошљавање младих, одсуство радне одговорности, нереална очекивања дјете од родитеља у погледу нивоа обезбјеђења новчаних средстава за задовољавање њихових потреба, често производе неповољну породичну атмосферу, па и сукобе између родитеља и дјете.”³²

Несигурност у погледу стицања прихода и задовољавању основних животних потреба производи емоционалну напетост у породици, испољавање насилног понашања једних чланова према другим, њихово окретање ка “алтернативним” заједницама које им “пружају” утјеху, криминал, одавање пороцима и сл. Овим појавама су нарочито

---

³⁰ Послијератна држава Босна и Херцеговина се састоји из два ентитета, Републике Српске и Федерације БиХ, као и Дистрикта Брчко.

³¹ Милић, А.: *Социологија породице – критика и изазови*, Чигоја штампа, Београд, 2001, стр. 82.

³² Станојловић, С.: *Дијете у породици и школи*, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево, 2006, стр. 9.

изложена дјеца у поратном друштву.³³ Малољетничка делинквенција је у порасту, као и проституција, а снижена је и старосна доб када се наркотици први пут узимају.³⁴ Зато је веома значајно сагледати однос породице и шире друштвене заједнице, јер се као најчешћи разлог појави понашања која одступају од друштвених норми налази у немогућности друштва да удовољи потребама и интересима појединаца.

Осим овога, социо-економски статус породице (висина прихода, занимање, запосленост, ниво образовања, услови становања и сл.) и структура породице (величина, састав породице и сл.) значајни су за постизање квалитета васпитања дјетета. За бољу економску стабилност породице значајно је да родитељи имају запослење, али то може да значи да родитељи немају могућност да довољно времена проведу са дјететом и да остваре надзор над његовим понашањем. Такође, незапосленост и сиромаштво могу довести до социјалне искључености породице и појединаца. Низак ниво образовања родитеља може да значи некомпетентност родитеља у обављању ове улоге с обзиром на захтјеве савременог друштва. Неадекватни услови становања могу бити повод да дијете проводи доста времена ван куће и да буде изложено штетним утицајем “улице”. Састав, величина, дефицијентност породице показатељ су структуре породичног живота и стања у породици. Уз претрпљене материјалне губитке у протеклом рату у БиХ (РС), многе породице су изгубиле своје чланове, многе су расељене и разбијене, са посебним проблемима када је у питању одгој и нарочито учешће женске популације у њиховом одгоју. Одрастање у непотпуној породици често оставља веће или мање посљедице по развој дјетета.³⁵ У вријеме и послје рата многе породице се распадају због ефекта синдрома “ратна социјализација”. Овај синдром утиче на односе у породици у смислу

---

³³ Посљедице рата, вођеног на територији Босне и Херцеговине, одразиле су се на општу социјалну ситуацију. Једна од најугроженијих група су свакако дјеца. Око 420.000 дјеце је расељено током рата, њих 16.854 је убијено, умрло или се воде као нестала, 34.712 дјеце је рањено, а њих 1.893 су регистровани као дјеца са посебним потребама. Према процјенама око 3.250 дјеце у БиХ је без родитељског старања. Око 2.000 дјеце се налази у хранитељским породицама. У домовима за дјецу без родитељског старања налази се 1.130, у институцијама за дјецу са посебним потребама 120 дјеце, а 20 у дому за делинквенте. Систем дјечије заштите се сувише ослања на институционалну заштиту. Правни оквир није јединствен. Постоји велики несклад између онога што је законом прописано и онога што се реално обезбиједи.

Акциони план за дјецу Босне и Херцеговине 2002-2010, Министарство за људска права и избјеглице, Сарајево, 2002, стр. 2.

³⁴ Босна и Херцеговина као потписница/странка Конвенције о правима дјетета је преузела обавезу предузимања одговарајућих мјера у циљу заштите дјетета. У члановима 33, 34, 35, 36. и 37. Конвенције стоји да су државе чланице дужне предузети одговарајуће мјере, укључујући и законске, административне, социјалне и образовне у циљу заштите дјеце од незаконите употребе опојних дрога и психотропних супстанци, сексуалног изабљивања и сексуалне злоупотребе, спречавања насилног одвођења, продаје или трговине дјецом, штити дјецу од експлоатације, мучења и лишавања слободе. Ситуација у Босни и Херцеговини је таква да се може констатовати да је насиље над дјецом појава која се налази у узлазној путањи. Сексуално, физичко и емоционално насиље над дјецом је у енормном порасту, а у прилог томе говори чињеница да свака друга дјевојчица до 18 године, а свака трећа до 12 године живота буде изложена неком виду сексуалног злостављања. (Исто, стр. 41.)

³⁵ Испитивањем путем вишеструких показатеља у Босни и Херцеговини је установљено да 93% дјеце од рођења до 14 године старости живи са оба родитеља, мање од 1% чине дјеца која живе са биолошким родитељима, док готово 5% представљају дјеца којима су један или оба родитеља преминули, а који су у доби до 14 година старости. Према подацима Ф БиХ укупан број дјеце без једног родитеља која су смјештена у домове за дјецу без родитељског старања је 498, у Дистрикту Брчко је евидентирано 51 дијете без оба родитеља, док је у РС евидентирано 821 дијете без родитељског старања. (Исто, стр. 42.)

губитка толеранције, компромиса, насилног понашања, искључивости у односима и сл. Иза разорених породица, остају бројна дјеца са стигмом да потичу из таквих породица. Друштвена брига за дјецу из разорених породица никада није била адекватна.³⁶

Већина истраживача, као узроке у девијантном и делинквентном понашању младих, налазе управо у разноврсним поремећајима унутар породице, као и у вези са тим отежаном процесу социјализације.³⁷

1.2. Породица, васпитно-образовне установе и систем вриједности

Одговорност за образовање и васпитање дјетета не сноси само породица. Ту одговорност са њом дијеле, прије свега, школа, као и друге институције. Проблеми који настају код дјеце везани су за социјализацију у породичној и школској средини. Општи циљеви образовања одређене друштвене заједнице указују на њене основне вриједносне оријентације и представљају основ за утврђивање посебних циљева и система вриједносних оријентација у појединим друштвеним системима као што су школа и породица.

“Друштвене промене друге половине двадесетог века донеле су корените промене у значају које образовање има. Основношколско образовање постаје највећа светска активност, фундамент развоја. Опште карактеристике основне школе, без обзира на специфичност одређене државе јесу:

- 1) демократизација,
- 2) развој предшколског васпитања,
- 3) продор технологије,
- 4) професионално усавршавање,
- 5) снажан ваншколски утицај.”³⁸

Бивше социјалистичке државе, које се налазе у процесу транзиције, настоје образовање и васпитање младих људи да усагласе са стратешким циљевима, стандардима и вриједностима западних идеологија и образовних система. Босна и Херцеговина и Република Српска ослањају се на стратешке циљеве образовања Европске уније.³⁹ У

---

³⁶ Испитивање је извршено на узорку 1.085 дјеце, у периоду од септембра до октобра 1995. године у основним школама, у неколико општина у РС. Ниједно дијете није било без ратног стресног доживљаја. Већина дјеце ратних подручја, из ратних окружења живјело је четири године у непотпуним породицама. Резултати теренских истраживања у вези са ратним траумама код младих поновљена 2000. и 2002. године показали су сличне резултате као и претходно истраживање. Трауматска искуства не ограничавају испитанике да извршавају своје свакодневне обавезе у које спадају редовно похађање наставе у школи или на факултету. Оваква искуства више оптерећују особе са губитком блиских особа током рата, адолесценте женског пола и адолесценте избјеглице, него остале адолесценте.

О синдрому “ратна социјализација” видјети више у: Милосављевић, Б.: *Дјеца и ратне трауме*, Филозофски факултет, Бања Лука, 2003.

³⁷ Сингер, М. и Мишкај - Тодоровић, Љ.: *Делинквенција младих*, Глобус, Загреб, 1993, стр. 136.

³⁸ Тодоровић, Ј.: *Улога породице и школе у социјализацији деце са специфичним развојним тешкоћама*, Годишњак за психологију, Филозофски факултет, Универзитет у Нишу, Број 3, 2004, стр. 58.

³⁹ Земље Европске уније, уговором у Мاستрихту, утврдиле су 4 стратешка циља учења и оспособљавања младих за живот у 21. вијеку:

Републици Српској нарочито се инсистира на томе да млади људи требају стицати одређена знања и развијају одређене вриједности и компетенције: комуникацијска и информатичка писменост, истрајност да се постигне највећи квалитет, уважавање различитости, одговорност, поштење, искреност и сл.⁴⁰ Због свих проблема који постоје у нашем друштву, кризе која се испољава на свим нивоима, и породици и школи је отежано реализовање ових стратешких циљева. Њихови домети у великој мјери условљени су друштвеном кризом.

Споре реформе образовног система у БиХ/РС, и честе неусклађености ових реформских процеса, те дефинисања пожељног система вриједности у нашем друштву, а чији значајни носилац је школа, изазива одређене конфузије, несигурност и нејасност у погледу успостављања основног система вриједности на којем би се темељила званична васпитна пракса. Непостојање стабилног система вриједности и постојање различитих јаких утицаја који нису вриједни у друштву, а којима су највише изложена дјеца, породица, као значајан агенс социјализације дјетета, има слабе домете када су у питању васпитни утицаји. Зато је неопходно да и породица и школа успоставе сарадњу како би се интензивирале активности и уједначили критерији у погледу васпитања и образовања дјеце, као и заједнички ангажман на превенцији и смањењу штетних утицаја “система вриједности који је успостављен у непосредном друштвеном окружењу”, а којем су дјеца изложена ван породице и школе. Криза система вриједност у нашем друштву поткопава темеље породице и школе у извршавању своје васпитне функције. Зато, одговорне институције требају активно радити на промовисању система вриједности у друштву који би био у сагласности са основним хуманим начелима, на којима би се темељило васпитање. У том циљу требало би радити на оспособљавању родитеља и наставника, као одговорних субјеката, да учествују у обликовању новог профила личности дјетета сходно новим стратешким циљевима образовања и нових развојних тенденција друштва. Како каже С. Станојловић, школа и родитељи су стратешки субјекти у формирању вриједносних оријентација код младих.⁴¹

Вриједности и вриједносне оријентације су тачка у којој се најјасније укрштају психолошко и социјално, водећи особу ка формирању личног и социјалног идентитета. Оне имају мотивационо дејство на човјеково понашање, а формирају се путем социјалног учења и дочаравају нам какве то циљеве друштво сматра вриједним. Међутим, вриједности нису непромјењиве, мијењају се у складу са друштвеним промјенама.

-
- 1) Знати како учити (наћи, издвојити и похранити информације, учење у свим животним раздобљима и оспособљавање за обављање животних улога);
  - 2) Знати радити (одговорност за резултат, квалитет, рационалност, знати радити у тиму, знати зарадити...);
  - 3) Знати комуницирати и живјети са другима (спремност на уважавање мишљења и потреба других, разумијевање и толеранција);
  - 4) Знати постојати (разумјети свијет и бројне промјене, сачувати живот, достојанство, физичке снаге и духовну хармонију).

Станојловић, С.: *Дијете у породици и школи*, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево, 2006, стр. 10.

⁴⁰ Закон о основној школи, члан 2, ЈП Службени гласник РС, број 38, 2004. године.

⁴¹ Станојловић, С.: *Дијете у породици и школи*, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево, 2006, стр. 12.

Вриједности једног друштва преносе се на појединце путем свих друштвених творевина, почевши од породице и вршњачке групе, преко образовних институција, медија и производа културе.⁴²

У сљедећој табели биће дат приказ вриједности како су их рангирани ученици завршних разреда основних школа и свих разреда средњих школа у Републици Српској који су били обухваћени истраживањем.

Табела 47.: Поређење вриједности код младих у Републици Српској

Ранг	Вриједности (1999) Милосављевић	Ранг	Вриједности (2002.) Савић и сарадници	Ранг	Вриједности(2004)
1.	Мир у свијету	1.	Здравље	1.	Слобода
2.	Слобода	2.	Слобода	2.	Искрено пријатељство
3.	Срећа	3.	Мир	3.	Породична сигурност
4.	Породична сигурност	4.	Пријатељство	4.	Љубав
5.	Удобан живот	5.	Љубав	5.	Лична срећа
6.	Искрено пријатељство	6.	Истина	6.	Унутрашња смиреност
7.	Узбудљив живот	7.	Искреност	7.	Самопоштовање
8.	Једнакост	8.	Поштовање	8.	Мир у свијету
9.	Национална сигурност	9.	Ненасиље	9.	Лично задовољство
10.	Свијет љепоте	10.	Знање	10.	Мудрост
11.	Осјећај испуњења	11.	Исправно дјеловање	11.	Успјех и признање у друштву
12.	Зрела љубав	12.	Рад	12.	Национална сигурност
13.	Задовољство	13.	Храна	13.	Спасење душе
14.	Самопоштовање	14.	Новац	14.	Једнакост
15.	Мудрост	15.	Љепота	15.	Узбудљив и активан живот
16.	Унутрашња хармонија	16.	Иметак	16.	Осјећај доприноса нечему
17.	Спасење	17.		17.	Удобан живот
18.	Друштвено признање	18.		18.	Љепота

Извор: Чекрлија, Ђ. и Турјачанин, В.: *Вриједности и вриједносне оријентације код младих*, Радови, Филозофски факултет, Бања Лука, 2005, бр. 8, стр. 269.

⁴² Чекрлија, Ђ. и Турјачанин, В.: *Вриједности и вриједносне оријентације код младих*, Радови, Филозофски факултет, Бања Лука, 2005, бр. 8, стр. 268-269.

2. Образовање и васпитно-образовне установе у БиХ (РС)

У ратном сукобу у БиХ дошло је до уништавања школских објеката, али и прекид континуитета у квалитету наставе, који је прије рата достигао завидан ниво развоја. Иако су у периоду рата услови живота и рада били веома тешки и често ризични, наставни процес се у скоро свим дијеловима земље континуирано одвијао.⁴³ Овим дешавањима дошло је и до разбијања јединственог образовног система, па су у постратном периоду постојала три независна образовна система у БиХ.⁴⁴ Временом су чињени напори, уз помоћ међународне заједнице, да се обнове и изграде нови школски објекти, чиме се испуњава први циљ образовања који се односи на побољшање квалитета живота дјецe у БиХ. Наставни планови и програми основних, средњих школа, па и универзитета, послје рата су у више наврата реформисани и покушавано је њихово усклађивање са стандардима Европске уније, из чега слиједи други циљ образовања.⁴⁵ Када су у питању планови и програми основних и средњих школа, промјене су усмјерене ка стицању образовања у практичним странама живота, али не запоставља се ни опште образовање. У оба ентитета у БиХ постоје четири нивоа образовања – предшколско, основно, средње и високо. Високо образовање није директно везано за образовање дјецe, али је значајно јер се у њему образује кадар који се укључују у образовање дјецe. У БиХ (РС) је обавезно само основно образовање, па је и степен обухвата дјецe неким од ових нивоа образовања различит. Најнижи је обухват дјецe узраста до седам година, што значи да су институције и садржаји предшколског образовања у односу на остале нивое најнеразвијенији.⁴⁶ Према подацима Републичког завода за статистику Републике Српске, у периоду 2001-2006. рођено је 73.175 дјецe⁴⁷, а у школској 2006/2007. години у предшколским установама је уписано свега 5.135 дјецe⁴⁸ у свим општинама.

Право на образовање јесте једно од права које је грађанима БиХ гарантовано Уставом.⁴⁹

---

⁴³ Иницијални извјештај о примјени Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима у Босни и Херцеговини, Вијеће министара Босне и Херцеговине, 2004, стр. 110.

⁴⁴ Општи институционално-правни оквир образовања, односно структура школа остала је скоро иста у сва три система, али су се појавиле битне разлике у наставним плановима и програмима, нарочито из матерњег језика и књижевности, историје, географије, музике и ликовне културе. Према Дејтонском споразуму надлежност за образовање, науку и културу дата је ентитетима. (Исто, стр. 110.)

⁴⁵ Право на образовање као темељно људско право и образовање као дјелатност која носи атрибут дјелатности од посебног друштвеног интереса не може бити само и искључиво брига и одговорност власти регионалног или локалног нивоа. У складу са уставном одговорношћу државе БиХ за обезбјеђење и заштиту права на образовање, донесен је Оквирни Закон о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини, којим се утврђују “основни принципи предшколског, основног и средњег образовања, образовања одраслих и оснивања и функционисања институција за пружање услуга у образовању у Босни и Херцеговини“. У Републици Српској донесени су Закон о основној школи, Закон о средњој школи, закон о високом образовању. (Исто, стр. 113-114.)

⁴⁶ *Акциони план за дјецу БиХ 2002-2010*, Министарство за људска права и избјеглице, Сарајево, 2002, стр. 30-31.

⁴⁷ *Демографска статистика*, Статистички билтен, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2007, број 10, стр. 15.

⁴⁸ *Предшколске установе по општинама у школској 2006/2007. години*, Саопштење статистике образовања, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2007, број III/11.

⁴⁹ Устав Босне и Херцеговине, члан II. став 3.

Када је образовање у питању, навешћемо податак са краја 2001. године у вези са степеном образовања становништва старијег од 25 година у Републици Српској.

Табела 48.: Процентуални распоред становништва старог 25 и више година према највишем степену образовања, полу и стратуму

Степен образовања	Урбано		Полуурбано		Рурално	
	Мушкарци	Жене	Мушкарци	Жене	Мушкарци	Жене
Без образовања	11,01	21,84	20,29	50,25	25,85	46,10
Основно образовање	11,76	21,70	27,65	20,92	26,00	27,25
Средње образовање	58,57	47,42	46,51	26,76	41,24	21,55
Више и високо образовање	18,66	9,04	5,55	2,07	6,91	5,11

Извор: Анкета о мјерењу животног стандарда у БиХ, Државна агенција за статистику БиХ, Републички завод за статистику Републике Српске и Федерални завод за статистику, 2001. година, стр. 110.

Из ових података се види да жене старије од 25 година у Републици Српској имају мањи степен образовања од мушкараца исте доби, с тим што су ове процентуалне разлике мање у урбаним срединама.

У току 2007. године, усвојен је Закон о предшколском васпитању и образовању у Босни и Херцеговини, као и Закон о високом образовању. Парламент БиХ усвојио је у септембру 2007. године Закон о Агенцији за предшколско, основно и средње образовање у БиХ. Ова Агенција се баве стандардизацијом, оцјењивањем постигнутих резултата у развоју и образовању, те заједничким језгрима наставних планова и програма. Формирано је Вијеће за усклађивање уџбеничке политике и координацијско тијело за провођење и праћење Репорте образовања.⁵⁰

Када је у питању функционисање образовног система у Републици Српској, неопходно је да образовне власти дефинишу стандарде који би били у складу са новом економском, демографском и социјалном реалношћу (простор, хигијенски стандарди, стандарди безбједности, комунална инфраструктура, стандарди опремљености, запослени и број ученика).⁵¹

2.1. Предшколско васпитање и образовање

Право на предшколско образовање је интегрални дио дјечијих универзалних права на образовање који подразумева обезбјеђивање приступа сваког дјетета предшколском образовању. То је фундаментално право, обезбјеђено Универзалном декларацијом о људским правима, као и Конвенцијом УН о правима дјетета и зато један од циљева "Образовања за све," постављених у Дакару, тежи ка проширивању и унапређењу предшколског образовања широм свијет, које је, чак и у Европи, често занемарен аспект доживотног учења.

⁵⁰ Образовање, културне активности и слободно вријеме, Извјештај невладиних организација и дјеце о стању права дјетета у Босни и Херцеговини, стр. 42. [Извјештај_за_2007_цирилица.пдф]

⁵¹ Пашалић, С. и др., *Демографски развој школске популације и оптимализација мреже школа у Републици српској*, Министарство за породицу, омладину и спорт и Републички савјет за демографску политику, Бања Лука, 2007, стр. 61.

Чињеница да је БиХ а тиме и РС, посљедња у Европи по обухвату дјеце предшколског васпитања и образовања (око 9,85%), вјероватно је генерисала један од закључака у Акционом плану за дјецу БиХ 2002-2010, који тражи да се до 2010. број дјеце обухваћене предшколским васпитањем и образовањем повећа на 20%. Можда је то и разлог регулација обавезног предшколског васпитања и образовања у години пред полазак у школу (Оквирни закон о предшколском васпитању и образовању (Службени гласник БиХ, бр. 88/07).

Рано дјетињство је најкритичнији период за когнитивни и социјални развој, те за стицање језичке и ране писмености. Прве године живота, по научним сазнањима, су од пресудног значаја за цјелокупни развој личности и зато предшколско образовање треба поставити као први корак базичног образовања, потпуно интегрисан у националне образовне системе.⁵²

Квалитетним предшколским васпитањем и образовањем могли би се ублажити и отклонити негативни социјални, културни, здравствени, економски и други утицаји којима су предшколска дјеца изложена у раном дјетињству.

Савремена породица је преузак друштвени оквир за процес примарне социјализације, развоја самоконтроле и одговорности, когнитивног развоја и свих других аспеката развоја личности. Од великог значаја било би, осим подршке породици за успјешну функцију у васпитању, одређивање заједнице за јачање и развој свеобухватног система предшколских установа за дјецу од 6 мјесеци до поласка у школу. Квалитетно предшколско васпитање и образовање је један од најзначајнијих сигнала породици о намјерама заједнице у популационој политици и демографској обнови становништва.

У складу са општим хуманистичким и демократским тежњама развоја друштва, дјеца предшколског узраста имају право на образовање и равноправно укључивање у свакодневни живот заједнице. Друштво има одговорност да ствара веће повјерење у моћ раног дјетињства и значај раног учења развијајући капацитете, јавног и приватног сектора, за рано образовање унутар јединственог система васпитања и образовања.

Општи циљ предшколског васпитања и образовања у Републици Српској је да се у складу са могућностима заједнице, осигурају оптимални услови за цјеловит (холистички) развој предшколског дјетета у складу са способностима, потенцијалима, карактеристикама, потребама и интересима. То подразумијева и остваривање права дјетета у складу са принципима Конвенције о правима дјетета УН, кроз одговарајућу подршку породици, развој и јачање предшколских институција ради остваривања свих потенцијала дјетета до личног максимума, у процесу раног учења коме је дијете дорасло.

Према подацима из годишњих програма рада предшколских установа за радну 2007/08. годину, број дјеце обухваћене предшколским васпитањем и образовањем био је 6489, од чега 5861 у јавним установама и 628 у установама чији су оснивачи удружења грађана, православне епархије или неко треће лице. Процент укључености дјеце у предшколске

---

⁵² Радни материјали са семинара за чланове Синдиката образовања Србије запослене у предшколским установама, одржаном од 11. до 13. маја 2007. године у Врњачкој Бањи

установе је 9,83 %, што је знатно више него лани у истом периоду (7,27%) . У укупном обухвату дјеце предшколским васпитањем и образовањем, установе, чији оснивач није локална управа, учествују са око 10%. Иако ово није занемарљив број, оснивање и функционисање ових установа је препуштено на “милост и немилост” локалним управама које немају јасне процедуре отварања предшколских установа, па се често они који имају услове и желе да отворе предшколску установу обесхрабрују и одустају од ове сигурно неисплативе инвестиције.

Међу 6489 дјеце обухваћене предшколским васпитањем и образовањем, било је укључено и 64 дјеце са посебним потребама, 31 дијете из социјално угрожених породица и 30 дјеце, припадника националних и “конститутивних” мањина. Процедуре оцјењивања способности дјеце углавном се дешавају када дјеца стасају за полазак у школу, па се дјеца с посебним образовним потребама “угуравају” у предшколске установе на инсистирање родитеља и препуштена су васпитачима који, ни у току свог школовања и ни у оквиру стручног усавршавања, нису стекли релевантно знање и немају никакве обуке компетентан за рад са овом дјецом. То угрожава њихов професионални интегритет, који је због системске неријешености овог сегмента образовања и овако угрожен.

У току радне 2007/08. године, у Републици Српској су дјеловале 53 установе, од тога 39 јавне, 14 установа чији су оснивачи православне епархије и удружење грађана.

Све установе раде по истом програму, а Министарство просвјете и културе, односно Републички педагошки завод, са једнаком пажњом прате њихов рад, врше надзор, и имају ингеренције над стручним усавршавањем и професионалним развојем васпитача, без обзира на правни статус установе.

Јавни сектор располаже са 65 објекта предшколских установа, од којих 6 нису у добром стању (захтијева се озбиљнија санација: Србац, Рогатица, Братунац, Брод, и Н. Град).

У 17 мјеста са статусом општине Републике Српске, нема никаквих облика предшколског васпитања и образовања. То су: Рибник, Језеро, Костајница, Петровац, Сански Мост, Петрово, Вуковасље, Орашје, Пелагићево, Осмаци, Хан Пијесак, Горажде, И. Илића, И. Сарајево, Берковићи, Калиновик, И. Мостар.

Сви капацитети предшколских установа углавном су концентрисани на урбаним подручјима, у којима је, према процјенама Националног савјета за демографију и популациону политику, приближно 60% становништва (42 000 предшколске дјеце). На руралним подручјима, према истом извору, приближно је 40% становништва, око 28 000 предшколске дјеце.

Дјеца из руралних подручја као и дјеца из социјално угрожених породица немају приступа предшколском васпитању и образовању. Први због тога што у њиховој локалној заједници нема никакве институције предшколске институције а други што им родитељи немају никаквих примања, или су она мала и немају могућности да партиципирају у цијени услуга, те се на тај начин врше дискриминације према тој категорији дјеце.

Према подацима којим располаже Републички педагошки завод (годишњи програми рада) и информацијама са савјетовања, те јавних дискусија које је организовао ОСЦЕ са темом “Приступ институцијама предшколског васпитања и образовања,” широм БиХ,

може се закључити да су дјеца источног дијела РС и рубних општина западног дијела РС у неравноправном положају и по обухвату и по педагошком квалитету. Будући да је предшколство у ингеренцији локалне управе, те заједнице су сиромашне и различито сврстане на буџете локалне заједнице (негдје су корисници а негдје у категорији субвенција), издвајање за њихове услуге су различити, различита је цијена коштања услуга и цијена које дотирају родитељи. Уплате родитеља се крећу од 30 КМ за полудневни и 60 КМ за цјелодневни боравак (Рудо, Чајниче) и 40 КМ за полудневни и 80 КМ за цјелодневни боравак у цијелој Херцеговини, до 130 или 150 КМ (Бања Лука, Мркоњић Град, Лакташи). У свим дјеловима Херцеговине и сарајевско-романијске регије родитељи препознају најбољи интерес за дијете и жељели би да им дјеца иду у вртиће али немају средстава да плате. У тим срединама (Љубиње, Гацко, Рудо, Рогатица, Чајниче, итд.) изражене су миграције и одговорни из локалних заједница сматрају да би улагање у предшколство била једна од пронаталитетних мјера у који би се и држава морала укључити, и на системски начин спријечити, или бар ублажити посљедице од урушавања овог система образовања.

Предшколско васпитање и образовање регулисано је Законом о дјечијој заштити (Службени гласник РС, 04/02). Како је већ наглашено, на нивоу БиХ је усвојен Оквирни закон о предшколском васпитању и образовању, 20.11.2007. године, који обавезује доношење ентитетских закона у року од 6 мјесеци, што значи да се ових дана очекује објелодањивање Нацрта закона о предшколском васпитању и образовању РС, који ако остане у оваквом облику, није развојан и не подржава развој предшколства. Напротив, могао би донпринијети још већем урушавању овог система, јер “не препознаје” дјецу из сиромашних породица и сиромашних локалних заједница.

2.2. Основно образовање

Као што је речено, основно образовање у БиХ (РС) је обавезни облик и ниво образовања за дјецу, без обзира на полне, социјалне, етничке, конфесионалне и друге разлике. Оно има општеобразовни и васпитни карактер и даје основу за свако даље образовање. “Универзални приступ и доступност основног образовања дјецу цијелог свијета један је од најважнијих циљева свјетског самита за дјецу. Образовање је витални предуслов борбе против: сиромаштва, неравноправности полова, радног ангажовања дјецу, сексуалног искориштавања, као и борбе за остварење људских права и демократије, заштиту околине и нормалан раст популације.”⁵³ Неповољне економске и социјалне појаве у постратним условима имају озбиљне социјалне посљедице за поједине социјално угрожене групе, посебно дјецу. У Босни и Херцеговини, од укупног броја дјецу, њих 94% обухваћено је основно школским образовањем.⁵⁴

У посљедњих неколико година примјећују се појачани напори НВО сектора и школског менаџмента да се школе више повежу са локалним заједницама, општинским тијелима и родитељима, како би се властитим снага унаприједили услови школовања дјецу. Ови

---

⁵³ Акциони план за дјецу Босне и Херцеговине 2002-2010, Министарство за људска права и избјеглице, Сарајево, 2002, стр. 31.

⁵⁴ Исто, стр. 38.

напори углавном се односе на јачање учешћа дјеце и родитеља у раду школе и свим дешавањима у вези са школом.⁵⁵

Најважнији дио образовног система сваке земље јесте развој школске популације и мреже школа, јер његово функционисање битно утиче на многе сегменте друштва. Један од првих корака у спровођењу свеобухватне реформе образовног система у РС представља покретање програма оптимализације функционисања мреже школа, поготово мрежа основних школа. Највећи проблем те мреже се тиче ефикасности њеног функционисања – садашњој мрежи недостаје како економска, тако и педагошка ефикасност. Иако значајно развијена, мрежа образовних институција Српске суочава се са озбиљним проблемима, који се односе на ефикасност и квалитет. Мрежа школа представља двојни систем који чине велики број малих сеоских школа и релативно мањи број великих градских школа (31,5%).⁵⁶ Од времена када је настала (од стварања РС) мрежа се није битно промијенила и више не одговара демографској, социјалној и економској стварности. Због демографских промјена, које су се десиле у посљедње двије деценије, дошло је до диспропорцијалног повећања броја ученика у градским школама и јавио се проблем недовољног простора у њима. Такође, постоји проблем превоза ученика и наставника до школе и назад.⁵⁷

У Републици Српској основно образовање организује се у државним школама, а финансира се из буџета Републике. Основно образовање се остварује у основној школи, специјалној основној школи и центрима за дјецу ометену у развоју, одјељењима за основно образовање одраслих и основним школама за умјетничко образовање.

У школској 2007/2008. години, бесплатне уџбенике је добило 22.186 ученика који похађају први и други разред основне школе у Републици Српској⁵⁸, а средства за набавку тих уџбеника издвојила је Влада РС (Министарство просвјете и културе), што је значајан допринос обезбјеђењу доступности образовања. Неке општине додатно помажу ученике из сиромашних породица, а одређеном броју ромске и сиромашне дјеце обезбијеђен је и школски прибор. У прошлој години забиљежени су и примјери сарадње привредних субјеката и школа на локалном нивоу, као и покретање акције “Помозимо школама у Републици Српској”.⁵⁹ Министарство просвјете и културе предвидјело је у

---

⁵⁵ *Образовање, културне активности и слободно вријеме*, Извјештај невладиних организација и дјеце о стању права дјетета у Босни и Херцеговини у 2007. години, стр. 43. [Izvjestaj_z_a_2007_cirilica.pdf]

⁵⁶ Пашалић, С. и др., *Демографски развој школске популације и оптимализација мреже школа у Републици Српској*, Министарство за породицу, омладину и спорт и Републички савјет за демографску политику, Бања Лука, 2007, стр. 61– 62.

⁵⁷ Исто, стр. 62.

Не постоје школски аутобуси, а веома мали проценат користи бесплатан јавни превоз до школе. Одређени број ученика није покривен ниједним видом транспорта, било због непостојања јавног превоза или путева (мала села у планинским областима), па су приморана да пјешаче од 4 до 15 км до школе.

⁵⁸ Извор: Одјељење за предшколско и основно васпитање и образовање у Министарству просвјете и културе РС, податке доставила Данијела Станишић, дана 29.10.2008. године.

⁵⁹ *Образовање, културне активности и слободно вријеме*, Извјештај невладиних организација и дјеце о стању права дјетета у Босни и Херцеговини у 2007. години, стр. 43. [Izvjestaj_z_a_2007_cirilica.pdf]

Ову акцију покренуле су новине “Euroblic”, а настојало се обезбиједити по један ЦД и ДВД – плејер, ТВ и рачунар као и школски прибор за 31 школу Републици Српској.

плановима за ову годину да уложи око девет и по милиона конвертибилних марака у основне школе. Такође, планиране су многе акције којима би се промовисала нова пракса мобилизације јавног сектора у унапређењу неких сегмената дјечијег живота.⁶⁰

2.2.1. Основна школа

У школској 2006/2007. години, у Републици Српској основну школу похађало је 116.451 ученик у 764 школе, од тога 65.464 ученика из градских средина у којима се налази 108 школа.⁶¹

Образовни систем разликује два типа редовних основних школа – матичне школе и издвојена одјељења (подручне школе).

Табела 49.: Број редовних школа по развијености у РС на почетку школске године

Школска година	Укупно број основних школа	Петоразредне школе	Деветоразредне школе
2003/2004.	755	488	267
2004/2005.	762	491	271
2005/2006.	764	495	269
2006/2007.	764	492	272

Извор: *Статистички билтен*, Републичког завода за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2007, број 7.

Према подацима Републичког завода за статистику, 2000. године у РС је рођено 14. 191 (7.319 мушко, 6.872 женско) дијете, а први разред школске 2006/2007. године њих 11.831 похађало је (5.771 женске дјеце) редовну основну школу, а специјалну 437 дјеце. У истој школској години 5. разред похађало је укупно 14.229 дјеце, од тога 6.997 дјевојчица, а 9. разред 12.250, од тога 5.924 дјевојчица. На основу ових података може се видјети да приближно исти број дјевојчица и дјечака похађа исте разреде основне школе, али подаци нису поређени са бројем дјеце која су рођена у истој години када и ова, па се не може са сигурношћу тврдити да ли постоји равномјерна заступљеност дјеце према полу у вишим разредима основне школе.⁶²

Међу факторима који су утицали на однос броја рођених и уписаних ученика у први разред основне школе, издвајају се економски фактори, потом миграциона кретања (повратници, емигранти) те (не)стабилност политичких прилика. Прогнозе су да ће на простору РС доћи до повољније економске ситуације и мањег интензитета емиграције,

⁶⁰ Приход од продаје улазница са концерта “Дјеца дјеци”, који организује Радио – телевизија РС у сарадњи са Културним центром Бански двор, као и приход од улазница са кошаркашке утакмице “Борац” - “Игокеа” намијењен је за помоћ школама. Исто, стр. 44.

⁶¹ Ови подаци као и подаци преузети су из: *Статистика образовања, Основно образовање – крај 2005/2006. и почетак 2006/2007. године*, Статистички билтен, Републичког завода за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2007, број 7, стр. 31.

⁶² Подаци који су наведени за број рођене дјеце преузети су из: *Демографска статистика*, Статистички билтен, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2007, Број 10, стр. 15., а подаци о броју дјеце који похађају поједине разреде основне школе из: Саопштење статистике образовања, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2007., број III/11, стр. 2.

док ће повратнички процес и даље у одређеним срединама утицати на привидно стабилнији развој школске популације.⁶³

2.2.2. Специјална основна школа за дјецу у сметњама у развоју⁶⁴

За ученике са сметњама у развоју организује се специјално образовање са програмима примјереним способностима ученика.

Табела 50.: Број специјалних основних школа у РС по развијености на почетку школске године

Школска година	Укупно	Петоразредне школе	Деветоразредне школе	Број ученика
2003/2004.	26	1	25	454
2004/2005.	26	1	25	428
2005/2006.	26	1	25	447
2006/2007.	27	2	25	437

Извор: Статистички билтен, Републичког завода за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2007, број 7.

Осим основних школа намијењених за образовање дјеце са сметњама у развоју, у Републици Српској постоје и четири центра за дјецу ометену у развоју.⁶⁵

2.2.3. Одјељења за основно образовање одраслих (послије 16. године)

Законом о основној школи обезбјеђује се право на основно образовање одраслих, као и право на допунско образовање и васпитање дјеце грађана РС који привремено бораве у иностранству.

У РС је урађен Закон о образовању одраслих и налази се у процедури усвајања. Циљ закона је повећање образовног нивоа грађана.⁶⁶

2.2.4. Основно умјетничко образовање – музичко и балетско, паралелно са основним образовањем

У Републици Српској има једанаест школа у којима се стиче основно музичко образовање.⁶⁷

Све реформе у области основног образовања у БиХ иду у правцу да се испуни циљ 100% обухвата дјеце овим нивоом образовања, без обзира у ком ентитету живе, без обзира на пол дјетета, на њихово географско, социјално, национално и културно поријекло и народну припадност.⁶⁸

⁶³ Пашалић, С. и др., *Демографски развој школске популације и оптимализација мрежа школа у Републици Српској*, стр. 56.

⁶⁴ Подаци у Табели 3. преузети из: Саопштење статистике образовања, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2007, број III/11, стр. 68.

⁶⁵ Извор: Данијела Станишић, Одјељење за предшколско васпитање и образовање у Министарству просвјете и културе РС, дана 29.10.2008. године.

⁶⁶ Извор: Здравко Марјановић, Одјељење за европске интеграције у Министарству просвјете и културе РС, дана 4.11.2008. године

⁶⁷ Исто.

⁶⁸ На основу обавезе и, Стратегије реформе образовања, формиран је тим са посебним задатком да направи план, којим ће сви припадници националних мањина, посебно ромска дјеца, стећи образовање. Овај тим се бави питањима једнаког приступа образовању, финансирању уџбеника, ромског језика у школама и превоза.

2.3. Средњошколско и високо образовање

Средњошколско образовање у БиХ регулисано је законима о средњим школама, није обавезно за сву дјецу која заврше основну школу, и представља дио укупног система васпитања и образовања. У средњем образовању у БиХ присутна су три образовна система и ниједан не може пратити образовне трендове у Европи. У БиХ још није усвојен Закон о средњем образовању, као ни номенклатура занимања, а у средњим стручним школама учбеници су углавном стари и тешко их је набавити. Угледајући се на праксу земаља у окружењу и у свијету гдје је средњошколско образовање постало обавезно, у оба ентитета у БиХ постоје размишљања у вези са тим. Међутим, проблем се јавља што се најприје мора обезбиједити бесплатно и обавезно основно образовање за сву дјецу у БиХ, па тек онда да се средњошколско образовање уведе као обавезан облик образовања.⁶⁹

Овај облик и ниво образовања остварује се у гимназији, умјетничкој, стручној, техничкој и вјерској школи. У новије вријеме у оба ентитета, оснивају се и приватне средње школе за различитих профиле занимања, а што у значајној мјери доприноси унапређењу процеса образовања.

У Републици Српској највећи број дјеце се уписује у средње техничке школе, затим средње стручне школе, па тек онда гимназије.⁷⁰ У овоме ентитету нема јасно израђене уписне политике у средње школе, па постоји велики несклад између потреба тржишта рада за одређеним профилима занимања и броја ученика који се школују за та занимања.

Табела 51.: Ученици основних школа по полу који су завршили 9. разред и који су уписали 1. разред средњих школа

Школска година у којој су завршили основну школу	Укупан број	Ученице	Школска година у којој су требали уписати средњу школу	Уписано у I разред	Ученице
2003/2004.	14.787	7.268	2004/2005.	14.746	7.237
2004/2005.	14.223	6.834	2005/2006.	14.323	6.774
2005/2006.	14.347	7.062	2006/2007.	14.329	6.984

Извор: Одјељење за средњошколско образовање у Министарству просвјете и културе РС, 29.10.2008. године

Иницијални извјештај о примјени међународног пакта о економским, социјалним и културним правима у Босни и Херцеговини за период 1993 - 2003. године, Вијеће министара Босне и Херцеговине, јануар 2004. године, стр. 127.

⁶⁹ Образовање, културне активности и слободно вријеме, Извјештај невладиних организација и дјеце о стању права дјетета у Босни и Херцеговини у 2007. години, стр. 47. [Izvjestaj_za_2007_cirilica.pdf]

⁷⁰ Укупан број ученика у средњим школама у Републици Српској у школској 2007/2008. години износи 46.844. Од овога броја у гимназији је 10.725, у средњим стручним школама 35.664, у умјетничким школама 364 и богословија 91 ученик. У четворогодишњим средњим школама има 38.222 ученика, а у трогодишњим 8.622 ученика. (Извор: Ивана Вулић, Одјељење за средњошколско образовање у Министарству просвјете и културе РС, 29.10.2008. године)

Из ових података се може закључити да, без обзира што средњошколско образовање није обавезно, велики број свршених основаца уписује средњу школу, приближан број дјечака и дјевојчица. У школској 2007/2008. години уписано је 96,22% свршених основаца.

У РС има укупно 92 средње школе у свим општинама, с тим што су при неким школама формирана одјељења за ученике са потешкоћама у развоју, који се школују за одређена занимања по одређеном плану и програму. Од прошле школске године, ова лица се почињу укључивати у редовни наставни процес. Четврти разред у школској 2005/2006. години завршило је 8.935 ученика средњих школа, а у школској години на више школе и факултете, умјетничке академије и вјерске факултете уписано је укупно 7.925 студената.

Све високошколске установе и универзитети у БиХ израдили су “План институционалног развоја универзитета и Свеучилишта за период 2003.-2010. године”, у који су инкорпорирани Болоњски процеси⁷¹. У складу са развијеношћу појединих универзитета, сачињени су и планови за провођење ових реформи.

2.4. Културне установе у Републици Српској

Од доношења Дејтонског споразума за Босну и Херцеговину, законодавство у култури је у искључивој надлежности ентитета. У Републици Српској је у посљедњих петнаест година донесено неколико одговарајућих законских прописа из области културе.⁷² Издавачка и библиотечка дјелатност доживјеле су у потпуности измјене у односу на пријератни период, па се приступило доношењу нових закона у тој области. Да би се ишло у корак с временом, неопходно је уложити још доста напора када су у питању организација и законска рјешења у области културе. У Републици Српској издавачка дјелатност је доста развијена, али постоје проблеми у неодговарајућем начину финансирања. Средстава, која се за ову намјену издвајају из буџета, нису довољна. Из буџетских средстава финансира се једино јавна установа “Књижевна задруга”, а остали издавачи тек за понека издања добију скромна финансијска средства. Путем конкурса, који расписује Министарство просвјете и културе, обезбјеђују се средства за финансирање петнаест књига и три часописа годишње, повремено се неким издавачима дају средстава за књиге, или за реализацију издавачких пројеката, што све јасно упућује на закључак да у овој области недостају системска рјешења финансирања издавачке дјелатности.⁷³

---

⁷¹ У току мјесеца априла 2002. године БиХ је упутила писмо намјере Шпанском предсједништву Болоњског процеса у коме је званично најављено одређење Босне и Херцеговине да приступи Болоњској декларацији и да БиХ све обавезе које слиједе из тога. Израђен је документ “Реформа образовања” у БиХ, који је представљен Вијећу за проведбу мира у Бриселу, 21. новембра 2002. године, а који су прихватили оба ентитета БиХ. Овај документ за провођење свеукупних реформи у образовању даје јасне смјернице и за реформу високог образовања у Босни и Херцеговини са позиција Болоњског процеса. (Иницијални извјештај о примјени Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима у Босни и Херцеговини за период од 1993-2003. године, Вијеће министара Босне и Херцеговине, Сарајево, 2002, стр. 125.)

⁷² Када је у питању културна дјелатност у Републици Српској, постоје сљедећи закони: Закон о културним добрима, Закон о архивској дјелатности, Закон о библиотечкој дјелатности, Закон о музејској дјелатности, Закон о издавачкој дјелатности. Исто, стр. 128.

⁷³ У Републици Српској је до 30.09.2003. године било 142 издавача, а до тог датума издато је 463 књиге. Исто, стр. 137.

У Републици Српској постоји и велики број културних установа (библиотеке, музеји, позоришта, галерије и биоскопи и сл.) које подупиру рад васпитно-образовних институција и доприносе културном уздизању појединаца и друштва ван њих.

Новинске куће и РТВ сервиси имају значајну улогу у афирмацији културе у Републици Српској.

Повезивањем различитих образовних, културних и медијских установа, културна дјелатност у Републици Српској значајно доприноси афирмацији вриједности савременог, демократског друштва, друштва у коме је присутна и отворена међукултурална комуникација, у ком се уважавају нове вриједности и у ком је омогућен приступ свим људима образовно-културним манифестацијама.

Влада Републике Српске је покренула бројне активности и организовала Републичке манифестације с циљем очувања, ширења и развоја културе.⁷⁴

3. Медији

Масовни медији дио су породичног окружења и на одређен начин, својим постојањем и порукама, дјелују на породицу и њене чланове. Човјек тежи глобалној комуникацији и у том смислу медијима треба приступити као дару који може допринијети квалитету живота. О употреби медија и њиховим позитивним или негативним ефектима - одговорно одлучују сами чланови породице, јер медиј јесте породица. Тако схваћен приступ медијима може задовољити когнитивне, комуникативне, етичке и културне потребе породице и сваког њеног члана.

Медији у РС недовољно афирмишу породицу, као највишу уставну категорију, коју штите међународне конвенције о заштити људских права и слобода и која ужива највише стандарде заштите у Европској унији, којој тежи Република Српска и Босна и Херцеговина⁷⁵.

Циљ би требало да им буде промоција породице у медијима, као политичке, демографске, социјалне и економске категорије.

Однос медија према овој теми спорадичан је и од случаја до случаја, углавном, базиран на слици сиромаштва, а понекад и сензационализму, а мање на цјеловит начин, кроз афирмацију породице и указивање на проблеме у њеном развоју.

---

⁷⁴ У току једне године у Републици Српској се по одлуци Владе организује 12 манифестација: Књижевна манифестација ДУЧИЋЕВИ ДАНИ у Требињу, Књижевна манифестација ВИШЕГРАДСКА СТАЗА у Вишеграду, Сајам књиге у Бањој Луци, Музички фестивал ЂУРЂЕВДАНСКИ ФЕСТИВАЛ у Бањој Луци, Ликовно-еколошка колонија БАРДАЧА у Српцу, Књижевна манифестација САРАЈЕВСКИ ДАНИ у Палама, Фестивал филма ФЕРС у Бањој Луци и др. Када су у питању културне установе, у РС постоји Народна и универзитетска библиотека РС у Бањој Луци, 7 матичних библиотека (Приједор, Добој, Бијељина, Зворник, Источно Сарајево, Србиње и Требиње), 36 народних библиотека и двије основне библиотеке (Милићи и Берковићи), Музеј Републике Српске у Бањој Луци и 3 регионална музеја (Добој, Требиње и Приједор), Галерија ликовних умјетности РС у Бањој Луци, Дјечије позориште у Бањој Луци, Народно позориште Републике Српске и 24 биоскопа.

⁷⁵ У Републици Српској, осим РТРС-а, јавног сервиса у оквиру Јавног РТВ система Босне и Херцеговине, има 13 комерцијалних телевизијских и 57 радио-станица. Регистровано је 5 дневних листова, 47 магазина и 18 публикација. Постоји и једна новинска агенција (СРНА)

О овој теми више се разговара на трибинама, округлим столовима невладиног сектора, него у медијима. Примјера ради, када се говори о вишечланим породицама, акценат је на политичко - националном стандарду (да нас има више), а мање на истинској бризи за економску, социјалну, здравствену сигурност породице, посебно мајке-родиље. Скоро да нема емисије/текста у бар неком медију који су насловљени - породица и развој, а поготово нема озбиљних истраживачких емисија о тенденцијама у развоју породице код нас и у свијету, јавном интересу, планирању породице/њеном развоју у социјалном, образовном и економском смислу, заштити дјетета и мајке, улози државних, ентитетских и локалних власти и центара моћи у томе и сл.

Посебан проблем је нестручан третман малољетних делинквената у медијима, конструишући симплифицирану слику о њима, занемарујући друштвени и породични контекст. Таквим начином представљања, стварају ефекат "моралне панике" што води ка њиховој стигматизацији, умјесто да јавности пруже праву слику о узроцима који младе људе наводи на понашање које одступа од друштвено прихватљивих норми. Слично је и са извјештавањем о насиљу над женама и дјецом, које није више табу тема, али због сензационалистичког приступа постоји опасност да на њу постанемо неосјетљиви.

Породица заслужује већу пажњу него што јој је то до сада дато у медијима. Проблематика породице може се третирати кроз три облика медијског представљања: информативног, образовног и истраживачког. Информативна фаза подразумијева умножавање садржаја који говоре о овој теми, праћењем семинара, радионица и сличних скупова, до обавјештавања јавности о акцијама и догађајима који прате ову област. У том циљу не би било лоше сачинити мрежу информативних јединица (службе, канцеларије и сл.) које би медије "храниле" овом врстом информација. Посебан сегмент требало би да буде усмјерен према државним, ентитетским и локалним органима власти, као и центрима моћи и одлучивања када је ријеч о породици (закони, спровођење закона, однос према грађанским иницијативама итд.).

Образовна фаза, требало би да потакне грађане, нарочито младе и младе брачне парове, за рационалнији приступ овој теми, те толерантнији однос према тим садржајима - планско рађање (са аспекта социјално-економских стандарда - улога државе), образовање, запошљавање, заштита вишечланих породица (право на државну пензију) треба сучелити државне институције, посебно министарства чија је то брига и удружења која промовишу те вриједности, те сачинити план акција које ће ову тему учинити јавном. Истраживачка фаза подразумијева спознају које су категорије породица најугроженије и треба да понуди конкретна рјешења, према којима ће медији, држава и невладин сектор имати активан, а онда и промотиван приступ (расељени, избјегли, самохране породице, породице у насиљу). То подразумијева да сами медији, посебно државни, организују емисије и округле столове о овим темама, свакодневно и редовно у посебним рубрикама. Медији, посебно јавни, морају бити мотивисани за својеврсну мисију када је ријеч о породици, а то се може постићи само ако организације и удружења, којима је то у друштвеном систему обавеза, стално и квалитетно утичу на медије, без притиска, нуђењем информација.

4. Правни основ и актуелни прописи у области породично-правне заштите

4.1. Карактеристике

Ентитети имају своје уставе и своје владе, а надлежност владе на државном нивоу (БиХ) ограничена је надлежностима ентитетских, односно кантоналних регулатива.

У Републици Српској имамо централизовану социјално-политичку регулативу, односно у надлежности су ентитета Републике Српске области породично-правне и социјалне заштите;

У Федерацији БиХ имамо кровно/опште регулације, а изведбене законе доносе кантони.

4.2. Правни основ

Правни основ за доношење Стратегије за развој породице у Републици Српској 2009 – 2014. налази се у одредбама Амандмана XXXII тачка 8. Устава Републике Српске којим је прописано да Република уређује и обезбјеђује основне циљеве и правце демографског и социјалног развоја.

Устав Републике Српске, дио Људска права и слободе, у члану 36. каже: “Породица, мајка и дијете имају посебну заштиту. Брак и односи у браку и породици уређују се законом. Право је човјека да слободно одлучује о рађању дјецe. Родитељи имају право и дужност да се старају о подизању и васпитању своје дјецe. Дјеца су дужна да се старају о својим родитељима којима је потребна помоћ. Дјеца рођена ван брака имају једнака права и дужности као и дјеца рођена у браку. Малољетници о којима се родитељи не старају, као и лица која нису у могућности да се сама старају о себи и заштити својих права и интереса, имају посебну заштиту.”

Актуелни прописи

4.2.1. Правни положај породице у Републици Српској

Право да се слободно донесе одлуку о заснивању брака, о заснивању породице, рађању дјецe, права и дужности родитеља и дјецe једних према другима, те старање државних институција за породицу (пружање услуга и заштите породици), регулисана су законским одредбама и гарантују се сваком грађанину/ки Републике Српске.⁷⁶

Породица се у Републици Српској дефинише по одредбама члана 2. Породичног закона као “животна заједница родитеља и дјецe и других сродника”⁷⁷.

Према члану 47. Закона о социјалној заштити, породицом се сматра “трајна заједница живота, привређивања и трошења заједничких прихода и лица која траже остварење права на социјалну заштиту”, а чланом породице, према истом члану овог Закона, сматра

---

⁷⁶ Породичним законом у Републици Српској, члан 1, уређују се: “породично правни односи између брачних супружника, родитеља и дјецe, усвојиоца и усвојеника, стараоца и штићеника и односи између сродника у брачној, ванбрачној или усвојеничкој породици, те поступци надлежних органа у вези с породичним односима и старатељством”. - *Службени гласник Републике Српске*, број 54 /02.

⁷⁷ Породични закон, *Службени гласник Републике Српске*, број 54 /02.

се: “брачни друг и дијете (брачно, ванбрачно, усвојено, пасторче, те дијете без родитеља узето на издржавање); отац, мајка, очух, маћеха, усвојилац, дјед, баба по оцу и мајци и браћа и сестре корисника права из социјалне заштите”.⁷⁸

Породицу, према члану 6. Закона о дјечијој заштити, чине: “брачни, односно ванбрачни другови, деца (брачна, ванбрачна, усвојена и пасторчад као и деца стављена под старатељство и узета на издржавање) и сродници у правој линији, а у побочној до другог степена сродства, под условом да живе у заједничком домаћинству”.⁷⁹

Када су у питању и други правни прописи РС (Закон о пензијском и инвалидском осигурању, Закон о стамбеним односима и сл.), код утврђивања појединих права и обавеза, породица се дефинише у смислу одређивања ширег круга сродника. Шири круг сродника дефинише и Закон о заштити од насиља у породици.⁸⁰

Република Српска има изграђен систем институција које пружају помоћ, услуге и заштиту породици, јер је и законским прописима утврђено да држава “обезбјеђује посебну заштиту породици, мајци и дјетету у складу са међународно признатим људским правима и основним слободама”⁸¹.

4.2.2. Права из брака и брачних односа

Област брака и брачних односа у Републици Српској регулисана је Породичним законом, којим се брак дефинише као “законом уређена заједница живота жене и мушкарца”.⁸² Сваком лицу које је напунило 18 година законом је одобрено да може закључити брак.⁸³

“Брак се заснива на слободној одлуци мушкарца и жене да закључе брак, на равноправности брачних супружника, међусобном поштовању и узајамном помагању.”⁸⁴ Одлуке у вези са мјестом становања, о подизању заједничке дјеце и о начину уређења односа и обављања послова који се тичу брачне, односно породичне заједнице, супружници доносе споразумно.⁸⁵

У погледу права на међусобно издржавање и других имовинско-правних односа, “заједница живота жене и мушкарца која није правно уређена на начин прописан овим законом (ванбрачна заједница) изједначена је са брачном заједницом”.⁸⁶

---

⁷⁸ Закон о социјалној заштити, *Службени гласник Републике Српске*, број 5/93, 15/96, 110/03, 33/08, члан 47.

⁷⁹ Закон о дечијој заштити, *Службени гласник Републике Српске*, број 4 /02 и 17/ 08, члан 6.

⁸⁰ Закон о заштити од насиља у породици, *Службени гласник Републике Српске*, број 118/05 и 17/ 08.

⁸¹ Породични закон, *Службени гласник Републике Српске*, број 54 /02. године, члан 3.

⁸² Исто, члан 4. (1).

⁸³ Исто, Породични закон, Други дио, Брак, члан 36. (1)

У овоме члану, тачка 2, каже се да: “Из оправданих разлога суд може у ванпаричном поступку дозволити закључење брака малољетнику старијем од 16 година, ако утврди да је то лице тјелесно и душевно способно за вршење права и дужности који произилазе из брака. Приједлог за дозволу закључења брака може поднијети заинтересовано малољетно лице.” У истом члану, тачка 3, стоји да прије доношења ове одлуке “суд ће прибавити мишљење органа старатељства”.

⁸⁴ Исто, Породични закон, Први дио, члан 4. (2)

⁸⁵ Исто, Породични закон, Други дио, члан 41. и 42.

⁸⁶ Исто, Породични закон, Први дио, члан 12.

Законом је регулисано у којим случајевима се не може закључити брак, односно које су то сметње за закључење брака⁸⁷, када брачна заједница престаје⁸⁸, у којим случајевима се брак може поништити⁸⁹ и када брачни супружник може тражити престанак брака⁹⁰.

У циљу заштите мајке/породиље и дјетета до једне године живота, законом је утврђено да муж/отац “нема право на тужбу за развод брака за вријеме трудноће жене и док њихово дијете не наврши годину дана живота”.⁹¹ Такође, имајући у виду да су права и интереси дјете на првом мјесту, законом је регулисано да суд не може развести брак на основу споразума брачних супружника ако они имају заједничку малољетну или усвојену дјецу, или дјецу над којом је продужено родитељско право. У овом случају, супружници прије подношења тужбе или заједничког приједлога за развод брака, обавезни су да пред надлежним органом старатељства покрену поступак мирења.⁹² Пресудом којом се брак поништава или се разводи, суд, по службеној дужности, одлучује о заштити, васпитању и издржавању заједничке дјете, као и о издржавању брачног супружника, ако је он то захтијевао.⁹³

4.2.3. Родитељско право, пунољетство - правна сигурност

У вршењу родитељског права и дужности, мајка и отац⁹⁴ су равноправни, то чине споразумно и не могу се одрећи овога права.⁹⁵

---

⁸⁷ Исто, члан 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35. и 36.

Сметње за закључење брака законом су дефинисане: ако брак није закључен у циљу заједничког живота брачних супружника, ако је на његово закључење брачни супружник пристао у страху, ако је на његово закључење супружник пристао у заблуди о личности другог брачног супружника или његовој битној особини (када је брачни супружник мислио да ступа у брак са једним лицем, а ступио је у брак са другим, када се ради о особини односно околности која би другог брачног супружника одвратила од закључења брака да је за њу знао), док траје један брак, други се не може закључити, лице које из одређених здравствених разлога није способно за расуђивање, крвни сродници у првој линији (брат и сестра, брат и сестра по оцу или мајци, стриц и синовика, ујак и сестричина, тетка и братић/сестрић, дјеца браће и сестара, као ни дјеца браће и сестара по оцу и мајци), када је у питању потпуно усвојење или ванбрачно сродство све ове претходне одредбе се примјењују, закључити брак не могу сродници по тазбини (свекар и снаха, зет и ташта, очух и пасторка, маћеха и пасторак), без обзира да ли је брак усљед чијег су закључења дошли у сродство, престао, као ни лица млађа од 18 година.

⁸⁸ “Брак престаје смрћу брачног супружника, проглашењем несталог брачног супружника умрлим, поништењем и разводом брака.” (Члан 44.)

⁸⁹ Брак ће бити поништен ако се утврди да приликом његовог закључења постојала нека од брачних сметњи: ако брак није “закључен у циљу заједнице живота брачних супружника” (Члан 29.) и ако лице “није навршило 18 година живота.” (Члан 36.)

⁹⁰ “Брачни супружник може тражити развод брака ако су брачни односи тешко и трајно поремећени, усљед чега је заједнички живот постао неподношљив.” (Члан 52.)

⁹¹ Исто, члан 52. (2)

⁹² Исто, члан 57. и члан 60.

На рочишту за покушај мирења орган старатељства покушаће да измири брачне супружнике, а по потреби препоручиће им да се обрате савјетовалиштима или другим установама које им могу дати потребан савјет. (Члан 60.)

⁹³ Исто, члан 72.

⁹⁴ Дјететова мајка је жена која га је родила, а оцем дјетета рођеног у браку сматра се муж мајке дјетета. Ово лице се сматра оцем дјетета ако је дијете рођено у периоду до 300 дана по престанку брака. Оцем дјетета рођеног ван брака, сматра се лице које га призна за своје или чије је очинство утврђено правоснажном судском пресудом. Ако је дијете рођено у каснијем браку мајке, али прије истека рока од 270 дана од

У случају да је један родитељ умро, или није познат, или је спријечен да врши родитељско право, или му је одузета/ограничена пословна способност, родитељско право ће вршити други родитељ, као и у случају развода или поништења брака, родитељско право врши онај родитељ коме је дијете повјерено на заштиту и васпитање.⁹⁶ Орган старатељства,⁹⁷ у свим овим случајевима, врши надзор и предузима потребне мјере ради заштите личних и имовинских права и интереса дјетета.⁹⁸

Родитељско право престаје када дијете постане пунољетно, или када прије пунољетства закључи брак. Дијете постаје пунољетно када наврши 18 година живота.⁹⁹ Ако дијете по стицању пунољетства није способно да се стара о себи и о својим правима и интересима због тјелесног или душевног недостатка, суд може у ванпаричном поступку по захтјеву родитеља, усвојиоца или органа старатељства одлучити да се родитељско право продужи и последије пунољетства дјетета.¹⁰⁰

У случају да родитељ злоупотребљава родитељско право, да је занемарио родитељске дужности/бригу о дјетету, да је напустио дијете суд ће у ванпаричном поступку одузети родитељско право.¹⁰¹

Дијете до пет година живота које нема живе родитеље, или су му родитељи непознати, односно ако су дијете напустили, а више од једне године не зна им се мјесто боравка, или чији су родитељи пред надлежним органима старатељства пристали да њихово дијете може бити усвојено, може потпуно усвојити¹⁰² лице које је има држављанство Републике Српске.¹⁰³ Потпуним усвојењем се између усвојиоца и усвојеника и његових потомака заснивају односи сродства, као да се ради о крвном сродству.¹⁰⁴ Усвојење може бити и непотпуно, али и овом случају “између усвојеника и усвојиоца и његових

престанка њеног претходног брака, оцем ће се сматрати муж мајке из претходног брака, осим ако муж мајке из каснијег брака са њеним пристанком призна дијете за своје. (Члан 108.)

⁹⁵ Исто, Породични закон, Трећи дио, Односи родитеља и дјеце:

Права и дужности родитеља према својој малољетној дјечи подразумијевају: да их штите (Члан 81.), да их издржавају (Члан 82.), да се старају о њиховом образовању - редовно основно образовање и омогућавање наставка школовања (Члан 83.) и да заступају своју малољетну дјецу. (Члан 84.)

⁹⁶ Члан 86.

⁹⁷ Послове заштите и пружања правне помоћи породици и њеним члановима на начин и по поступку одређеним законом обавља општински орган управе надлежан за послове социјалне заштите, уколико одлуком надлежног органа локалне самоуправе вршење ових послова није није повјерено неком другом органу или организацији.

Породични закон, Први дио, члан 13.

⁹⁸ Исто, члан, 94.

⁹⁹ Исто, члан 108, тачка 1 и 2.

Потпуна пословна способност стиче се наступањем пунољетства и закључењем брака прије пунољетства. (Тачка 3).

¹⁰⁰ Исто, члан 104.

¹⁰¹ Исто, члан 106.

¹⁰² Исто, члан 157.

¹⁰³ Исто, члан 147.

¹⁰⁴ Исто, члан 146.

потوماка заснивају се односи сродства, као и права и дужности која по закону постоје између родитеља и дјеце ако законом није друкчије одређено“¹⁰⁵.

Дјеци која немају родитељско старање и пунољетним лицима која нису способна или нису у могућности да се сами старају о својим правима и дужностима, Република Српска старатељством пружа посебну заштиту.¹⁰⁶

Као што су родитељи дужни да се старају о својој малољетној дјечи, тако су законом утврђене одређене обавезе дјеце према родитељима без обзира да ли су дјеца рођена у браку или ван брака.¹⁰⁷

4.2.4. Олакшице за формирање породице и заштита материнства – спречавање дискриминације по основу материнства

Дјечију заштиту чине права родитеља и дјеце и организоване дјелатности и активности државе на обезбјеђењу услова за остварење права дјетета на услове живота, који им омогућава правилан психо-физички развој (помоћ породици у остваривању њене репродуктивне, заштитне, васпитне и економске функције, стварање основних услова за приближно уједначавање нивоа задовољавања развојних потреба дјеце, предшколско васпитање и образовање дјеце, дневни боравак, васпитање и образовање, превентивна здравствена заштита, исхрана, одмор, рекреација, културне, спортске и стваралачке активности дјеце, одговарајућа садржина рада са дјецом без родитељског старања, дјецом са сметњама у развоју, дјецом на дужем болничком лијечењу и дјецом из социјално угрожених породица и посебна заштита трећег дјетета из породице са више дјеце).¹⁰⁸ Права у области дјечије заштите¹⁰⁹ су од општег интереса и о њиховом обезбјеђивању брине се Република Српска.

Једно од права из области дјечије заштите јесте право на остваривање накнаде плате за вријеме коришћења породилског одсуства.

Законом о раду је предвиђено да жена/мајка за вријеме трудноће, порођаја и њега дјетета, има право на породилско одсуство у трајању од једне године непрекидно, а за близанце и свако треће и наредно дијете, у трајању од 18 мјесеци непрекидно.¹¹⁰ У циљу заштите жене и материнства, овим Законом се утврђује право жени на сигурност посла за вријеме трудноће и коришћења породилског одсуства, односно “послодавац не може

---

¹⁰⁵ Исто, члан 150.

¹⁰⁶ Исто, Породични закон, Први дио, члан 11.

¹⁰⁷ “Дјеца су дужна да се старају о својим родитељима, да се према њима односе с поштовањем и да их помажу када је то потребно.“ (Исто, Породични закон, члан 7).

¹⁰⁸ Закон о дечијој заштити, *Службени гласник Републике Српске* – број 4 /02. године, члан 2.

¹⁰⁹ Права у области дјечије заштите су: (1) накнада плате за вријеме коришћења породилског одсуства, (2) матерински додаток, (3) помоћ за опрему новорођенчета, (4) додаток за дјецу, (5) задовољавање развојних потреба дјеце, (6) предшколско васпитање и образовање за дјецу без родитељског старања, дјецу са сметњама у развоју и дјецу на дужем болничком лијечењу, (7) васпитно-образовна програми припремања дјеце за школу, (8) боравак, предшколско васпитање и образовање и превентивна здравствена заштита дјеце предшколског узраста и боравак дјеце основношколског узраста до десет година старости, (9) одмор и рекреација дјеце до 15 година старости у дјечијем одмаралишту и (10) регресирање трошкова боравка дјеце у предшколској установи, одмора и рекреације. (Исто, члан 10.)

¹¹⁰ Закон о раду, *Службени гласник Републике Српске*, број 38 /00. године, члан 73.

одбити да прими у радни однос жену због тога што је трудна, нити јој може отказати уговор о раду због трудноће, или због тога што користи породилшко одсуство“.¹¹¹ За вријеме коришћења породилшког одсуства, запослена жена има право на накнаду плате. У Републици Српској ова накнада породиљи одређена је у “висини просечне плате коју је остварила у току посљедња три месеца пре отпочињања породилшког одсуства. Накнада се месечно усклађује са растом просечних плата у Републици.“¹¹²

Обрачун и исплату накнаде плате мајци за вријеме коришћења породилшког одсуства врши послодавац. Јавни фонд за дјечију заштиту потврђује право послодавца на рефундацију и врши рефундацију исплаћене нето плате, за задњих осам мјесеци за прво и друго дијете, а за близанце, треће дијете и свако наредно дијете, за задњих дванаест мјесеци.¹¹³

У већини европских земаља законским прописима је дато право жени/мајци да користи породилшко одсуство одређени број дана који јој је неопходан за физички опоравак послје рођења дјетета, а родитељско одсуство могу да користе оба родитеља за његу и бригу за дијете, не само по рођењу дјетета, него када се укаже потреба за тим.¹¹⁴ Сљедећи праксу ових европских земаља, измјенама и допунама Закона о раду предвиђено је у Републици Српској да се родитељи могу споразумјети да након истека 60 дана од дана рођења дјетета, умјесто мајке родитељски допуст може да користи отац дјетета.¹¹⁵

Право на одсуство у трајању од године дана (и више, ако је у питању треће дијете) за његу и старање о новорођенчету има запослени отац или усвојилац дјетета, као и друго лице коме је надлежни орган повјерио дијете, ако мајка дјетета умре, или напусти дијете, или из других оправданих разлога није у стању да се брине о дјетету и да га његује.¹¹⁶

У случају да је дјетету због здравствених разлога потребна појачана њега, један од запослених родитеља има право да ради са половином пуног радног времена док дијете не наврши двије године,¹¹⁷ или, ако дијете са психофизичким сметњама у развоју није смјештено у одговарајућу здравствену или социјалну установу, један родитељ има право да ради са половином пуног радног времена, са правом на накнаду плате за другу половину пуног радног времена, за вријеме док је, по оцјени овлашћеног доктора медицине, потребно појачано старање и њега.¹¹⁸ Правилником је јасно одређен начин и поступак остваривања права запосленог родитеља да ради са једном половином пуног

---

¹¹¹ Исто, члан 71.

¹¹² Исто, члан 78.

¹¹³ Закон о дечијој заштити, *Службени гласник Републике Српске*, број 4/02 и 17/08, члан 13.

¹¹⁴ О овоме више видјети у: Вуковић, Д.: *Социјална сигурност и социјална права*, Београд, 2005.

¹¹⁵ Закон о измјенама и допунама закона о раду, *Службени гласник Републике Српске*, број 47/02, члан 9.

¹¹⁶ Исто, члан 75.

¹¹⁷ Исто, члан 76

¹¹⁸ Накнаду плате родитељу дјетета из овог члана обезбјеђује Фонд за дјечију заштиту Републике Српске. Закон о измјенама и допунама закона о раду, *Службени гласник Републике Српске*, број 47/02, члан 10.

радног времена, ради појачане њега и старања о дјетету са психофизичким сметњама у развоју.¹¹⁹

За свако новорођено дијете у породици остварује се право на помоћ за опрему новорођенчета.¹²⁰

Право на матерински додатак у износу до 30% од просјечне нето плате по запосленом у привреди Републике Српске, остварене у претходној години, имају све мајке, осим оних које имају право на накнаду плате за вријеме породилског одсуства и која не испуњава имовински цензус утврђен овим законом.¹²¹

Сваки грађанин Републике Српске има право на додатак на дјецу, као новчано давање.¹²²

Право на додатак на дјецу остварује се за друго, треће и четврто дијете у породици у зависности од материјалног положаја породице, распореда рођења и узраста дјеце, на основу поднијетог захтјева.¹²³

---

¹¹⁹ Правилник о начину и поступку остваривања права запосленог родитеља да ради са једном половином пуног радног времена, ради појачане њега и старања о дјетету са психофизичким сметњама у развоју, *Службени гласник Републике Српске*, број 14 /03. године, члан 2. и члан 3.

Право на рад с једном половином радног времена, ради појачане њега и старања о дјетету са психофизичким сметњама у развоју има: 1) један од запослених родитеља, стараоца или усвојилаца дјетета, запослени самохрани родитељ; 2) запослени родитељ, под условом да је други родитељ инвалид прве и друге категорије и да према степену инвалидности није у могућности пружити појачану њега и старање о дјетету. (Члан 2).

Ово право може остварити родитељ за дијете са психофизичким сметњама у развоју под условом: 1. да је од надлежне комисије извршено оцјењивање способности и разврставање дјетета ометеног у развоју, те да дијете ометено у развоју припада једној од сљедећих категорија лица са сметњама у развоју: а) лица са тјелесним оштећењем, б) теже ментално ретардирана лица, в) тешко ментално ретардирана лица су дјеца којима је потребна трајна њега и заштита у посебним организацијама, г) аутистична дјеца, д) лица са комбинованим сметњама. (Видјети опширнији опис психофизичких сметњи дјетета чији родитељи остварују ово право у члану 3. Правилника.) 2. да на основу налаза и стручног мишљења комисије постоји потреба за појачаном родитељском његом и старањем о дјетету; 3. да дијете није смјештено у одговарајућу здравствену или социјалну установу.

¹²⁰ Закон о дечијој заштити, члан 17.

¹²¹ Исто, члан 15.

Номинални износ цензуса за остваривање права на матерински додатак (као и право на додатак на дјецу) утврђују се у складу са чланом 24. овог закона: ако породица остварује право на материјално обезбјеђење, у складу са Законом о социјалној заштити, ако укупан мјесечни приход по члану породице остварен шест мјесеци прије подношења захтјева, износи 10% до 40% од просјечне мјесечне плате остварене у претходној години у привреди Републике, а катастарски приход по члану породице у претходној години не прелази износ од 3% просјечног катастарског прихода на јавном хектару земљишта, ако укупан катастарски приход по члану породице у претходној години износи од 3% до 10% просјечног катастарског прихода по једном хектару земљишта, а породица не остварује друге приходе, ако вриједност процијењене покретне имовине (аутомобил, радна машина и друго) не прелази вриједност од пет до осам просјечних плата по запосленом у привреди Републике у претходној години.

¹²² Првенство у остваривању овог права има: незапослени борац, војни инвалид прве до треће групе инвалидитета, уживалац породичне инвалиднине, односно грађанин који има пребивалиште на територији Републике Српске. (Члан 18.). Додатак на дјецу припада дјецу најдуже до навршених 15 година живота, ако су на редовном школовању. (Члан 20.).

¹²³ Независно од материјалних услова, право на дјецу имају: дјеца погинулих бораца, дјеца цивилних жртава рата и ратних војних инвалида прве и друге категорије, дјеца - цивилне жртве рата и дјеца без родитељског старања. Такође, додатак на дјецу припада и за прво дијете, независно од материјалних услова, ако је надлежни орган донио акт о разврставању због ометености у развоју, ако није смјештено у установу социјалне заштите, дјетету без родитељског старања и дјетету чија породица остварује право на материјално

Да би се задовољиле развојне потребе дјетета законом је утврђено да дјеца до 15 година старости имају право на помоћ у циљу њиховог задовољења.¹²⁴

Цјеловит развој дјетета предшколског узраста остварује се кроз организовану дјелатност предшколског васпитања и образовања, које заједно са породичним васпитањем и образовним системом чине јединствену цјелину.¹²⁵ У установама за предшколско васпитање и образовање обезбјеђује се дневни боравак дјецe, остваривање васпитно - образовне, превентивно-здравствене и социјалне функције, кроз организовање цјелодневних, полудневних, краћих интересних, повремених и других различитих облика рада са дјецом до поласка у основну школу.¹²⁶ Право на организован васпитно-образовни програм, у трајању од три до пет сати дневно, имају дјеца предшколског узраста без родитељског старања и дјеца са сметњама у развоју смјештена у установе социјалне заштите и дјеца на дужем болничком лијечењу у здравственим установама.¹²⁷ Дјеца до десет година старости имају право на боравак у предшколској установи.¹²⁸ У зависности од материјалног положаја породице, дјеца имају право на регресирање трошкова боравка у предшколској установи.¹²⁹

Право на боравак у дјечијем одмаралишту, на одмор, рекреацију, здравствену заштиту, исхрану, васпитно-образовни рад и спортско-рекреативне активности, под условима и на начин који утврди надлежни општински орган, имају дјеца до 15 година старости.¹³⁰

4.2.5. Социјална заштита појединца и породице

Социјална заштита се пружа грађанину или породици у стању социјалне потребе, тј. када није/нису у стању да савлада/ју социјалне тешкоће и задовољи/е животне потребе.¹³¹

обезбјеђење према Закону о социјалној заштити (*Службени гласник Републике Српске*, бр. 5/93 и 15/96) (Закон о дечијој заштити, члан 23.).

Висина додатка на дјецу износи: за друго и четврто дијете од 5% до 15%, а за треће дијете и дијете из члана 23 ст. 3, 4. и 5. овог Закона од 15% до 30% од просјечне нето плате по запосленом у привреди Републике остварене у претходној години (Закон о дечијој заштити, члан 26.).

¹²⁴ Исто, члан 27.

¹²⁵ Исто, члан 46.

¹²⁶ Исто, члан 48.

¹²⁷ Исто, члан 28.

¹²⁸ Исто, члан 30.

¹²⁹ Регресирање трошкова цјелодневног и полудневног боравка дјецe предшколског узраста обезбјеђују се, у укупном износу од 80% од просјечне економске цијене по дјетету у предшколским установама које се налазе у мрежи установа коју утврди општина. (Исто, члан 32.)

¹³⁰ Исто, члан 31.

¹³¹ Закон о социјалној заштити, *Службени гласник Републике Српске*, број 5 од 30. априла 1993. године, члан 3.

Корисници социјалне заштите у смислу овог закона су лица која се налазе у стању социјалне потребе, а нарочито:

- 1) малољетници: без родитељског старања, ометени у физичком и психичком развоју, чији је развој ометен породичним приликама, васпитно занемарени, напуштени.
- 2) пунољетна лица: материјално необезбјеђена и за рад неспособна лица, стара лица без породичног старања, инвалидна лица, лица са друштвено негативним понашањем, лица којима је због посебних околности потребна социјална заштита. (Члан 10.)

Социјална заштита обезбјеђује се грађанима који су неспособни за рад, који немају средстава за живот и сродника¹³² који су законом обавезни и у могућности да им обезбиједи издржавање, и грађанима и породицама који својим радом и по основу рада, као и по основу имовинских права усљед посебних околности, не могу да обезбиједи довољно средстава за задовољење основних животних потреба.

Према Закону о социјалној заштити, под овом заштитом се подразумева “организована дјелатност усмјерена на сузбијање и отклањање узрока и посљедица стања социјалне потребе и пружања помоћи грађанима и њиховим породицама када се нађу у таквом стању”.¹³³

Република Српска и општине су носиоци социјалне заштите на овом подручју. “Ради вршења послова и реализације права утврђених овим законом оснивају се установе социјалне заштите”.¹³⁴

Права у социјалној заштити у смислу овог закона су: материјално обезбјеђење, додатак за помоћ и његу другог лица, помоћ за оспособљавање за рад дјецe и омладине, смјештај у установу социјалне заштите или смјештај у другу породицу и услуге социјалног рада.¹³⁵

Материјално обезбјеђење може бити у новцу¹³⁶ и натура. За остварење права и обавеза по основу овог закона узимају се приходи и примања појединаца и породице.¹³⁷ Новчана

---

¹³² Обавезе издржавања између сродника одређују се у складу са одредбама Породичног закона. Могућност издржавања одређује се према приходима сродника обавезног да обезбјеђује издржавање, при чему се узимају у обзир његове породичне прилике и друге околности које могу од утицаја за утврђивање те могућности. Центар за социјални рад рјешењем утврђује износ који сродник, по основу учешћа у издржавању, у обавези да обезбиједи лицу неспособном за рад, у складу са критеријумима и мјерилима које прописује министарство надлежно за социјалну заштиту. (Члан 48.)

¹³³ Закон о измјенама и допунама Закона о социјалној заштити, *Службени гласник Републике Српске*, број 110/03, члан 1.

¹³⁴ Члан 5.

¹³⁵ Закон о социјалној заштити, *Службени гласник Републике Српске*, број 5 /93, члан 20.

Република обезбјеђује средства за оспособљавање за рад дјецe и омладине ометене у физичком и психичком развоју, за изградњу, адаптацију, санацију и опремање установа социјалне заштите, а општина право на материјално обезбјеђење, додатак за помоћ и његу другог лица, смјештај у установу социјалне заштите или смјештај у другу породицу и услуге социјалног рада у вршењу јавних овлаштења.

¹³⁶ Новчана помоћ припада лицу неспособном за рад које нема властитих прихода и које нема сродника који су обавезни да га издржавају у складу са одредбама Породичног закона, или ако то лице живи у породици која остварује приходе испод нивоа социјалне сигурности утврђене овим законом. (*Закон о Измјенама и допунама закона о социјалној заштити*, *Службени гласник Републике Српске*, број 110 /03, члан 6.)

¹³⁷ Приходи и примања која се остварују у мјесечним износима у висини просјека оствареног у претходном мјесецу, приходи од пољопривредне дјелатности у висини катастарског прихода у текућој години, приходи од издавања у закуп покретне или непокретне имовине приходи од других имовинских права, ако се на те приходе плаћају порези, приходи од издржавања по основу сродства и других правних основа, приходи од нерегистроване дјелатности у просјечном мјесечном износу оствареном у претходном мјесецу, и на основу налаза и мишљења службе која рјешава о праву. Грађанима који приватно обављају дјелатност као приход узима се износ који служи као основица за обрачунавање доприноса за пензијско и инвалидско осигурање у текућој години. ... Приходи који се исказују као годишњи приход узимају се у висини просјечног мјесечног износа. (*Закон о социјалној заштити*, *Службени гласник Републике Српске*, број 5 од 30. априла 1993. године, члан 23.)

помоћ у текућој години, усклађује се са индексом кретања трошкова живота за претходну годину.¹³⁸

Право на услуге социјалног рада имају сви грађани Републике Српске, без плаћања, ако овим законом није другачије одређено. “Услугама социјалног рада, у смислу овог закона, сматра се превентивна дјелатност, дијагностика, третман и савјетодавно-терапијски рад заснован на примјени стручних научних сазнања, у циљу пружања стручне помоћи појединцима, породицама, друштвеним групама на рјешавању своје животне тешкоће или помоћ у организовању локалних и других заједница да спречавају социјалне проблеме и ублажавају посљедице.”¹³⁹

Установе социјалне заштите могу се основати у јавној, приватној и мјешовитој својини.¹⁴⁰ Остварење права на социјалну заштиту утврђених овим законом врше установе социјалне заштите¹⁴¹: Центар за социјални рад, установа са јавним овлашћењима, коју оснива општина, и остале установе социјалне заштите од ширег значаја за остваривање ових права (дом за дјецу и омладину, дом за дјецу и омладину ометену у развоју, дом за тјелесно инвалидну дјецу и омладину са очуваним менталним способностима, прихватна станица, дом за пензионере и стара лица, геронтолошки центар, дом за одрасла инвалидна лица, завод за смјештај лица ометених у менталном развоју и завод за професионалну рехабилитацију и запошљавање инвалидних лица), чији оснивач је Република Српска.

4.2.6. Област заштите од насиља у породици

Насиље у породици закон дефинише као било које дјело које наноси физичку, психичку, сексуалну или економску штету или патњу, као и пријетње таквим дјелима, или пропуштање дужног чињења или пажње, које озбиљно спутавају чланове породице да уживају у својим правима и слободама на принципу равноправности у јавној или приватној сфери живота, а може бити:

- насиље у браку,
- насиље према члановима породичног домаћинства,
- насиље према дјеци.

Правни оквир на основу којег се дефинишу и регулишу права је Закон о заштити од насиља у породици (Службени гласник Републике Српске, број 118/05 и 17/08), Акциони план за борбу против насиља у породици у Републици Српској у 2007. и 2008. години (Службени гласник Републике Српске, број 58/07.)

Кривични закон Републике Српске (Службени гласник Републике Српске, број 49/03) инкриминише сљедећа дјела против брака и породице: двобрачност, члан 202; омогућивање закључивања недозвољеног брака, члан 203; ванбрачна заједница са малољетним лицем, члан 204; одузимање малољетног лица, члан 205; промјена

---

¹³⁸ Закон о измјенама Закона о социјалној заштити, *Службени гласник Републике*, број 110/03, члан 7.

¹³⁹ Закон о социјалној заштити, *Службени гласник Републике Српске* – број 5 /93, члан 43.

¹⁴⁰ Члан 51.

¹⁴¹ Члан 50.

породичног стања, члан 206; запуштање и злостављање малољетног лица, члан 207; насиље у породици и породичној заједници, члан 208; кршење породичних обавеза, члан 209; избегавање давања издржавања, члан 210.

4.2.7. Актуелни прописи Републике Српске у функцији популационе политике

4.2.7.1. Област рада и радних односа

- Институција - Министарство рада и борачко инвалидске заштите Републике Српске уређује политику рада и радних односа.
- Правни оквир на основу којег се дефинишу и регулишу права је Закон о раду (*Службени Гласник Републике Српске*, број 38/00,40/00,47/02,38/03,66/03,20/07, а пречишћен текст овога Закона објављен је у *Службеном гласнику Републике Српске*, бр. 55/07).
- Посебна заштита жене и материнства (чланови 76-85).
- Чланом 79. је дефинисано право родитеља на породилско одсуство (међу најповољнијим у свијету), које за прво и друго дијете траје 12. мјесеци, а за близанце, треће и свако наредно дијете 18. мјесеци. Такође је ставком три истог члана предвиђено да након истека 60. дана од дана рођења дјетета породилски допуст може наставити да користи отац дјетета (члан 79), као и старатељи и усвојиоци.
- За вријеме коришћења породилског одсуства жена има право на накнаду плате у висини просјечне плате коју је остварила току посљедња три мјесеца прије отпочињања породилског одсуства. Накнада се мјесечно усклађује са растом просјечних плата у Републици Српској (члан 84).
- Чланом 82. предвиђена је могућност рада с половином радног времена, за вријеме док дијете не наврши двије године живота, уколико је дјетету према налазу овлашћеног доктора медицине потребна појачана њега.
- Посебно је важно истаћи забрану послодавцу да не може одбити да прими у радни однос жену зато што је трудна, нити јој може отказати уговор о раду због трудноће, или због тога што жена користи породилско одсуство (члан 77 и члан 132).
- Послодавац мора омогућити кориштење паузе у току радног времена за вријеме дојења дјетета, а забрањен је прековремени рад трудницама и мајкама са дјететом до три године живота и самохраном родитељу као и усвојиоцу дјетета млађег од шест година живота (члан 47).
- Трудним женама почевши од шестог мјесеца трудноће и мајкама са дјететом до једне године живота забрањен је ноћни рад (члан 52).

Општи колективни уговор

- Објављен у *Службеном гласнику Републике Српске*, бр. 27/06. Њиме су такође заштићена права радника, посебно жена.
- Тако, члан 22 каже да у циљу потпуније и квалитетније здравствене заштите жена радница, послодавац ће на терет својих средстава једном годишње омогућити љекарски преглед, ради превенције и благовременог откривања болести специфичних за жене.
- Чланови 7 и 8 предвиђају услове под којима послодавац може упутити радника на рад у друго радно мјесто или колика може бити дужина трајања путовања до мјеста рада. Речено је да за мајке раднице, са дјететом 3-7 година не би могло путовање трајати

дуже од два сата. Послодавац не може упутити радницу на рад у друго мјесто за вријеме трудноће, или радницу која има дијете до 7 година старости дјетета.

4.2.7.2. Област здравствене заштите

Институције одговорне за уређење и провођење политике у здравственом сектору:

- Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске,
- Фонд здравственог осигурања и
- Институт за заштиту здравља Републике Српске.

Релевантни законски документи су:

- Закон о здравственој заштити (*Службени гласник Републике Српске*, бр. 18/99, 23/99, 58/01 и 62/02);
- Закон о условима и поступку за прекид трудноће (*Службени гласник Републике Српске*, број 34/08);
- Закон о здравственом осигурању (*Службени гласник Републике Српске*, бр. 18/99, 70/01, 51/01, 91/03);
- Програм унапређења здравља појединца и група становништва (*Службени Гласник Републике Српске*, бр. 4/01);
- Одлука о минималном пакету основне здравствене заштите (*Службени гласник Републике Српске*, бр. 21/01);
- Правилник о садржају и обиму права на здравствену заштиту и партиципацију (*Службени гласник Републике Српске*, бр. 54/07);
- Одлука о усвајању позитивне листе лијекова за домове здравља и амбуланте породичне медицине (сваке године се доноси);
- Програм здравствене политике и стратегије за здравље у Републици Српској до 2010. године (*Службени гласник Републике Српске*, бр. 56/02).

Овим документима прецизно је уређено:

- Спровођење здравствене заштите жене у току трудноће, порођаја и материнства, затим предшколске дјеце и дјеце и омладине школског узраста (6-18 година), те старих лица (изнад 65 година).
- Све жене у току трудноће, порођај и до годину дана старости рођеног дјетета, те дјеце до навршених 15 година и особе преко 65 година имају право на потпуну здравствену заштиту без личног учешћа у трошковима.

4.2.7.3. Област заштите дјеце, родитеља и породице

Институције одговорне за домен заштите дјеце, родитеља и породице:

- Министарство здравља и социјалне заштите,
- Министарство правде Републике Српске,
- Јавни фонд за дјечију заштиту,
- Министарство за породицу, омладину и спорт - Савјет за дјецу Републике Српске¹⁴²

Основу за своје дјеловање имају у Закону о дјечијој заштити (*Службени гласник Републике Српске*, бр. 04/02 и 17/08) и Породичном закону (*Службени гласник Републике Српске*, бр. 54/02), Одлука о формирању Савјета за дјецу Републике Српске (*Службени гласник Републике Српске*, бр. 66/06, 77/07, 26/07 и 119/07).

Карактеристике заштите

---

¹⁴² Донесен је Закон о Омбудсману за дјецу, од стране Народне скупштине Републике Српске у октобру 2008. год. (*Службени гласник Републике Српске*, бр. 103/08), али још није изабран Омбудсман за дјецу, па та институција још увијек не постоји, али су створене претпоставке.

- Помоћ породици све више прераста у помоћ дјетету и старатељу уз прелазак система новчане помоћи на систем пружања услуга.
- Финансирање се врши из доприноса грађана.

Мјере и циљеви

- Накнада плате за вријеме кориштења породичног одсуства;
- Матерински додатак;
- Помоћ за опрему новорођенчета;
- Једнократна новчана помоћ приликом рођења трећег и четвртог дјетета;
- Допатак на дјецу;
- Задовољавање развојних потреба дјеце;
- Предшколско васпитање и образовање за дјецу без родитељског старања, дјецу са сметњама у развоју и дјецу на дужем болничком лијечењу;
- Васпитно-образовни програми припремања дјеце за школу;
- Боравак, предшколско васпитање и образовање и превентивна здравствена заштита дјеце предшколског узраста и боравак дјеце основношколског узраста до 10 година старости;
- Одмор и рекреација дјеце до 15 година старости у дјечијем одмаралишту и
- Регресирање трошкова боравка дјеце у предшколској установи, одмор и рекреација итд.

Породичним законом

- Више су заштићена права дјетета;
- Детаљније уређена институција брака;
- Либералније уређен поступак усвајања и старатељства и прецизирани имовински односи супружника посебно у дијелу издржавања чланова породице (члан 231-268).

4.2.7.4. Област социјалне заштите

Надлежне институције

- Министарство здравља и социјалне заштите;
(Мјере социјалне заштите се спроводе преко центара за социјални рад организованих на локалном нивоу и социјалне и дјечије заштите организоване на републичком нивоу);
- Министарство за избјегла и расељена лица;
- Министарство рада и борачко инвалидске заштите;
- Фонд пензионог осигурања.

4.2.7.5. Систем дјечије заштите у функцији подстицања наталитета

Институција - Јавни фонд за дјечију заштиту;

- Правни оквир: Закон о дјечијој заштити Републике Српске (*Службени гласник Републике Српске*, број 04/02 и 17/08).

Основне карактеристике права из дјечије заштите у Републици Српској

- Социјално-заштитне мјере, а мање пронаталитетне;

- Постоји велика разлика између потреба дјеце и породица и могућности друштва. У том смислу, посебно су значајна права која се дефинишу као подршка породици, у погледу услова за заснивање породице и задовољавање потреба дјеце.

Пронаталитетне мјере Јавног фонда за дјечију заштиту

- Право на рефундацију накнаде плате за вријеме коришћења породилског одсуства;
- Матерински додатак.
- Накнада за опрему новорођенчета.
- Једнократна новчана помоћ приликом рођења трећег и четвртог дјетета.
- Право на додатак на дјецу (фаворизовањем трећерођеног дјетета).
- Програми за задовољавање развојних потреба дјеце.
- Право на рефундацију накнаде плате за вријеме коришћења породилског одсуства.
- Фонд врши рефундацију исплаћене накнаде нето плате послодавцу, исплаћену породиљи, за задњих 11 мјесеци коришћења породилског одсуства за прво и друго дијете, а за задњих 17 мјесеци за близанце, треће дијете и свако наредно дијете. У складу са Законом о раду, породилско одсуство за прво и друго дијете траје 12 мјесеци, а за близанце и свако наредно дијете 18 мјесеци (члан 13).
- Матерински додатак.
Право на матерински додатак остварује незапослена мајка под условом да лична примања, приходи од покретне имовине и катастарски приход не прелазе утврђени цензус. Ово право се остварује за прво троје дјеце по рођењу у трајању од једне године (члан 15).
- Накнада за опрему новорођенчета.
Право на накнаду за опрему новорођенчета остварује се за свако новорођено дијете у породици. Висина накнаде за опрему новорођенчета износи 50% просјечне нето плате по запосленом у привреди РС остварене у претходној години.

Кроз право на додатак на дјецу преферира се рађање трећег дјетета, јер рађање трећег и више дјеце обезбјеђује услове за проширену репродукцију становништва једне земље (члан 26. Закона о дјечијој заштити).

- Једнократна новчана помоћ приликом рођења трећег и четвртог дјетета

Право на једнократну новчану помоћ има свака мајка приликом рођења трећег, односно четвртог дјетета. Министарство за породицу, омладину и спорт исплаћује ову накнаду путем Јавног фонда за дјечију заштиту Републике Српске, а на основу Упутства о начину и поступку исплате новчане накнаде за треће и четврто дијете, по Одлуци о одобрењу пласмана средстава Владе Републике Српске (*Службени гласник Републике Српске*, број 82/06).

- Право на додатак на дјецу
Право на додатак на дјецу остварује се за друго, треће и четврто дијете, а за дјецу ометену у психофизичком развоју, дјецу без родитељског старања и дјецу чија породица остварује право на материјално обезбјеђење и за прво дијете. Ово право се остварује под условом да лична примања и катастарски приход не прелазе утврђени цензус (члан 23).

Без обзира на имовински цензус, ово право могу остварити дјеца погинулих бораца, дјеца цивилне жртве рата и РВИ прве и друге категорије, дјеца цивилне жртве рата, дјеца

без родитељског старања, дјеца ометена у психофизичком развоју и дјеца чија породица остварује право на материјално обезбјеђење у систему социјалне заштите.

Право на додатак на дјецу се остварује за дјецу најдуже до 15 година живота и ако су на редовном школовању, а за дјецу ометену у психофизичком развоју, дјецу без родитељског старања и дјецу чија породица остварује право на материјално обезбјеђење до навршених 19 година живота, односно и после 19 година живота, све док су обухваћени васпитно-образовним програмом.

4.2.7.6. Равноправност полова, међународни извори норми, стандарди и механизми

- Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена (CEDAW), Опциони протокол.
- Пекиншка декларација и Платформа за акцију.
- Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода, Протокол 12.

Остали релевантни акти ОУН

- Повеља ОУН;
- Општа декларација о правима човјека, 10.12. 1948;
- Пактови о правима човјека, 1966;
- Рад у оквиру UNESCO и ILO;
- Резолуције, декларације;
- Комисија о статусу жена 1946. (CSW).

Остали релевантни акти других међународних институција/организација (Савјет Европе; Европска унија)

- Резолуције и препоруке СЕ.
- Декларација о једнакости мушкараца и жена СЕ.
- Одбор за равноправност између жена и мушкараца СЕ (CDEG).
- Недискриминација по основу пола (рода) једно од основних начела у свим конститутивним актима ЕЕЗ, ЕЗ и ЕУ.
- Устав за Европу и Повеља основних права.
- EU Gender Roadmap 2006-2010.

Домаћи извори норми, стандарди и механизми

- Устав(и) БиХ, ентитета, кантона, Статут Брчко Дистрикта БиХ.
- Закон о равноправности полова у Босни и Херцеговини (2003).
- Остали прописи (кривични закони, породични закони, закони о раду, закони о заштити од насиља у породици, и др.).
- Акциони план за борбу против насиља у породици у републици Српској (2007-2008).

Програми и циљеви

- Одговорно родитељство – не само материнство;
- Усклађивање приватног и породичног живота са професионалним;
- Економска самосталност жена и мушкараца;
- Веће учешће жена у јавном и политичком животу и мјестима одлучивања;

- Борба против насиља над женама и у породици;
- Елиминација стереотипа и предрасуда о улогама мушкараца и жена у породици и друштву;
- Подржавање разним социо-економским програмима породице као цјелине, те улоге и одговорности оба родитеља.

5. Породица и равноправност полова

Популациона политика и стратегија за развој породице у Републици Српској морају бити у складу са домаћим и међународним стандардима за једнакост и равноправност полова, према којима је обавезана наша земља. Од поменутих стандарда, нарочито наглашавамо Конвенцију о укидању свих облика дискриминације жена (UN CEDAW), која се у нашем законодавству примјењује директно и приоритетно, Закон о равноправности полова у Босни и Херцеговини (“Службени гласник Босне и Херцеговине“, бр. 16/03), те низ докумената Савјета Европе и Европске уније који препоручују прикупљање података и доношење мјера за унапређење равноправности полова и квалитета породичног живота.

CEDAW је позната као Међународна повеља права жена. Конвенција афирмише принципе равноправности полова, а државе потписнице су дужне предузети одговарајуће мјере, укључујући и законодавне, како би осигурале поштовање и примјену људских права и основних слобода, у различитим областима јавног и приватног живота, између којих се налази и брак и породични живот.

Закон о равноправности полова у БиХ прописује забрану дискриминације по основу пола у јавној и приватној сфери и обавезује **све органе власти**, на свим нивоима, да донесу програме мјера за унапређење равноправности полова и укидање постојећих дискриминаторских пракси.

Различити документи Савјета Европе и Европске уније такође се баве унапређењем равноправности полова у различитим областима, а у овом сегменту важно је усклађивање приватног, професионалног и породичног живота, што добија на све већем значају у Европи. С обзиром на то да је Босна и Херцеговина чланица Савјета Европе и да је у будућности на путу европских интеграција, усклађивање закона, стратегија, политика и програма у БиХ и њеним ентитетима са европским документима је обавеза.

5.1. Положај жена у земљама Балкана

У посљедњој деценији 20. вијека, Балкан су означавале интензивне социјалне, економске и политичке промјене. У контексту политичких транзиција, економских трансформација, политичких и економских криза, етничких сукоба и ратова, интензивних миграција и емиграција, створене су нове државе на територији бивше Југославије. Ратови (1991-1995. у Хрватској, 1992-1995. у Босни, 1998-1999. на Косову) оставили су озбиљне посљедице: погинули и нестали, избјеглице и интерно расељена лица, миграције у сусједне земље и емиграција, укључујући озбиљан одлив мозгова. Балканске земље су биле погођене ратовима на различите начине: легалним и нелегалним миграцијама, смањењем раста и развоја (пресјечени су главни путеви, стране инвестиције су смањене

чак и у Румунији, Бугарској и Грчкој), повећањем несигурности и организованог криминала. Иако постоје многи проблеми који још увијек нису ријешени, чини се да је за највећи дио региона најтеже вријеме прошло.

У току 90-тих година 20 вијека, до тада комунистичке државе Балкана започеле су демократску транзицију, што је још увијек фрагилан процес и то због многих разлога: слаби капацитети државе, популистичка политичка култура, снажни национализми у региону, снажан утицај недемократских политичких партија, недостатак демократске традиције, широко распрострањена корупција, утицај организованог криминала, повећана социјална и економска несигурност и различита културна наслеђа. Пратеће економске промјене на многе начине нису фаворизовале и подржале процесе демократизације, јер је број 'губитника' драматично порастао. Економска ситуација је још увијек тешка у већини земаља у региону, чак и након десет година реструктурирања, промјена и реформи. Људске жртве ратова и економске потешкоће су биле веома изражене.

Популационе карактеристике су оквир за социјалне, економске и политичке промјене. Земље Балкана значајно се међусобно разликују по својој величини и броју становника. Преведено у "велику слику" региона, ово значи да немају све популације исти утицај на регионални демографски развој. Најважнија демографска карактеристика Балкана је то што различите земље/територије пролазе кроз различите фазе демографске транзиције, што значи транзиције од високог до ниског фертилитета, и од високог до ниског морталитета. Ово, у великој мјери, утиче на стопе раста популације и у складу с тим на карактеристике старосне структуре и учешћа радне снаге. У исто вријеме, све земље Балкана (изузев Грчке, која се из земље емиграције претворила у земљу имиграције) суочавају се са интензивним процесима емиграција, високим тежњама популације за емиграцију и посебно интензивним одливом мозга.

Из перспективе развоја популације, земље Балкана истовремено доживљавају два врло различита тренда: онај којим се смањују разлике између земаља и онај којим се те разлике повећавају. Први процес односи се на "нормалан" процес демографске транзиције, који обухвата спорији раст популације у подручјима Балкана која имају висок фертилитет, па чак и даље смањење фертилитета у подручјима ниског фертилитета. У свим земљама Балкана, постоји евидентна промјена у односу према брачном понашању, са све већим бројем људи који не ступају у брак, са повећањем старости код првог ступања у брак, одгађањем рађања дјете и већим бројем развода бракова. Други тренд све више ствара разлике између земаља код којих је посљедња деценија била обиљежена општим прогресивним развојима (Грчка и Турска) и земаља које плаћају екстремно високу цијену ратова или/и "транзиције" из комунизма у посткомунизам (Босна и Херцеговина, Бугарска, Румунија, Албанија и Србија). Стање жена, а посебно њиховог здравља, било је озбиљно угрожено. Статистике у потпуности не откривају проблем, који сигурно има драматичне размјере. Уочљиви су негативни трендови у репродуктивном здрављу, што захтијева међународну пажњу. Коначно, земље Балкана имају хетерогене етничке структуре. У неким земљама, ова хетерогеност се смањује (Хрватска), док се у другим повећава (Грчка). Важно је напоменути да различите етничке и мањинске групе још увијек нису свугдје статистички евидентирани и да постоје многи отворени методолошки проблеми (на примјер, попис ромске популације). Постоје многе

индикације да су жене из мањинских група, укључујући и велики дио руралних жена, најизложеније здравственим ризицима¹⁴³.

Према Хамфри институту за јавне послове, иако жене представљају 50% свјетског становништва, оне обављају скоро 2/3 радних сати, примају 1/10 свјетских прихода и посједују мање од 1% свјетског богатства.

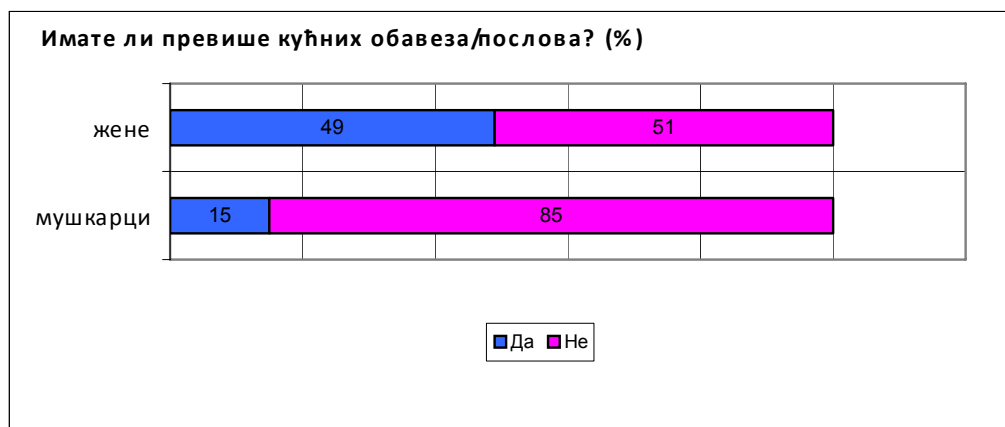
Економије развијених земаља доживјеле би колапс ако жене не би радиле оно што раде бесплатно: према економисткињи Мерилин Воринг, на читавом Западу женски бесплатни рад ствара између 25-40% бруто националног дохотка.

Економска улога дискриминације жена састоји се, у најкраћем, у економској експлоатацији жена. За рад који жене обављају жене или нису плаћене, или су плаћене премало, или су “резервна армија рада”, односно згодан резервоар радне снаге када је то потребно. Домаћи рад жена представља изузетно значајну економску категорију. Паралелно са домаћим радом, жене обављају и комплексне и захтјевне активности старања о зависним члановима породице и домаћинства (дјеци, болеснима, старима), али и о одраслим мушким члановима домаћинства. Жене, такође, веома често исцрпљују своје људске ресурсе (вријеме, енергију, здравље...) у захтјевним активностима “емотивних менаџера”, односно играјући улогу окоснице породичног живота¹⁴⁴.

5.2. Положај жена у БиХ

Према истраживању Гендер барометар БиХ 2002, једна од кључних неравноправности међу половима одвија се не на послу, већ год куће. Резултати ове анкете су показали да обављање кућних послова за мушкарце не представља проблем, јер је само 15% њих изјавило да има превише обавеза. Насупрот томе, половина жена је сматрала да има превише обавеза у кући. Разведене жене, али и удате, најчешће су давале одговор да имају превише обавеза, од неударних и удовица.

Графикон 21.

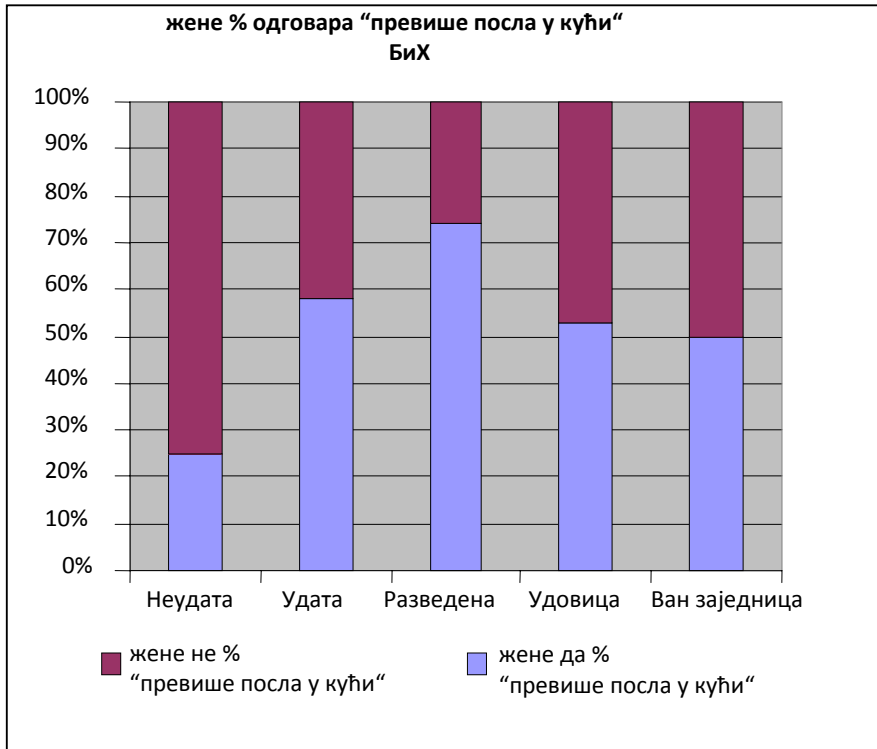

¹⁴³ Благојевић, М. Положај жена у земљама Балкана, Бања Лука, Гендер центар РС и Гендер Центар ФБиХ, 2004, стр. 204-205.

¹⁴⁴ Благојевић, М. *Дискриминација: неплаћено, потплаћено и потцењено*, у: Мапирање мизогиније у Србији: дискурси и праксе. Ур. Марина Благојевић. Београд, АЖИН, 2002, стр. 481-482.

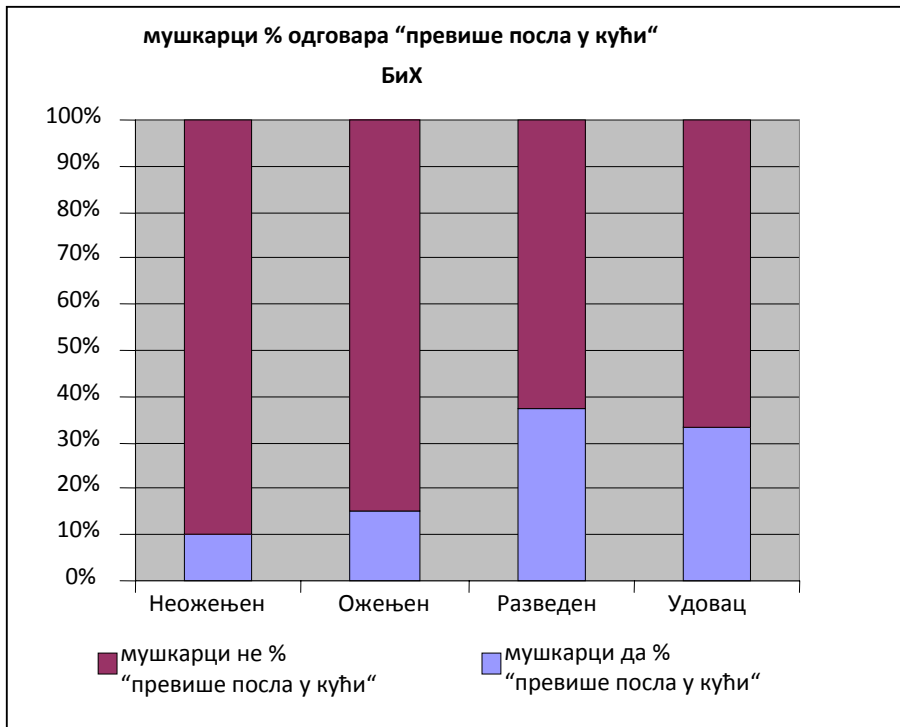
Извор: Гендер барометар БиХ 2002, стр. 51.

Графикон 22.

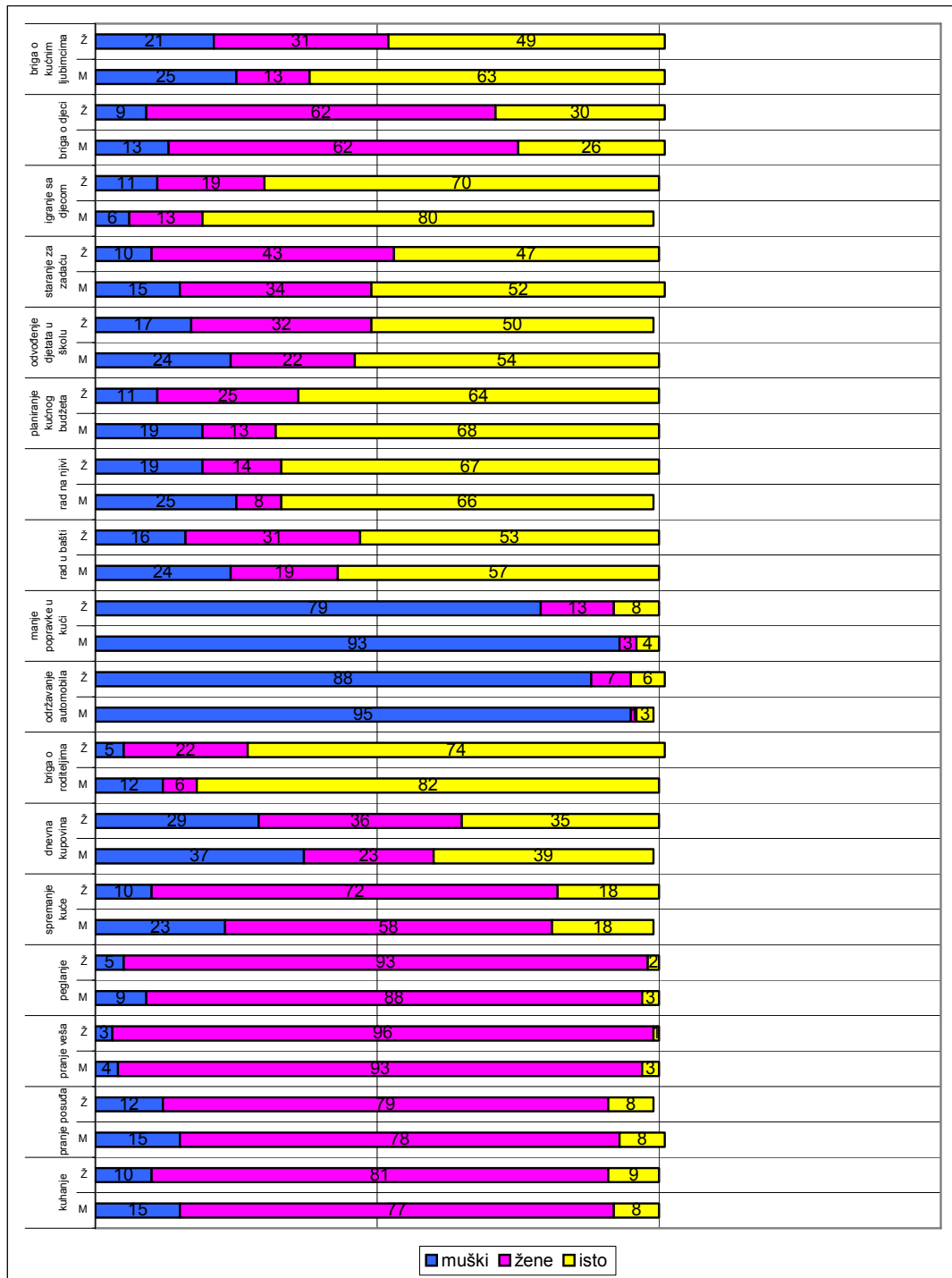
Извор: Гендер барометар БиХ 2002, стр. 52.

Графикон 23.

Извор: Гендер барометар БиХ 2002, стр. 53.

Графикон 24.: Ко обавља обавезе у домаћинству

Извор: Гендер барометар БиХ 2002, стр. 54.

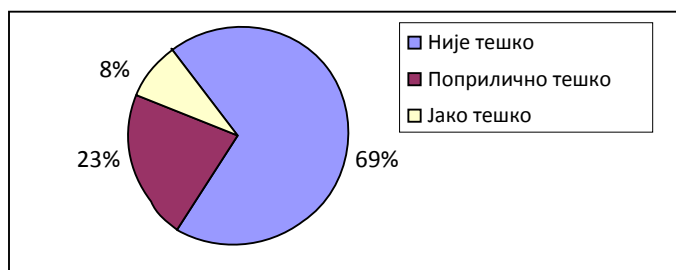
Анализа појединачних послова показала је да је у великој мјери задржана традиционална подјела рада у домаћинству. Жене су одговорне за кухање, прање посуђа, пеглање, прање веша, спремање куће и бригу о дјечи. Мушкарци најчешће обављају поправке у кући и задужени су за одржавање аутомобила. Најчешће заједничке активности су: брига о родитељима, рад у врту и на њиви и планирање кућног прорачуна.

Може се закључити да су разлике између мушкараца и жена у приватној сфери далеко израженије него у сфери запослења. Приватна сфера је тако и даље окосница не само експлоатације женског неплаћеног рада, већ нужно и генератор одржавања и обнављања традиционалних вриједности. Немогуће је, наиме, да се одржава постојећи обим неједнакости у раду, и то свакодневно, а да се то не “подупире” адекватним вриједносним системом. Немогуће је да се наставља експлоатација жена путем неплаћеног, рутинског, потцијењеног домаћег рада, а да се истовремено стално не обнавља “рационализација” ове неједнакости, односно патријархална идеологија. С друге стране, у сиромашном друштву које се још увијек великим дијелом ослања на екстензивно трошење људских ресурса у “економији преживљавања”, нереално би било очекивати да је могуће искључиво промјеном вриједности промијенити реалност¹⁴⁵.

Кад је у питању усклађивање посла и породичног живота, постоје различите димензије. Једна од најбитнијих је могућност одсуствовања када то захтијевају потребе мале дјеце. У истраживању Гендер барометар, испитаницима је постављено питање о томе да ли је тешко за мајке које имају дјецу узраста до 10 година одсуствовати с посла. И жене и мушкарци су најчешће изјављивали да није тешко, али жене су, ипак, сматрале да је мало теже.

Занимљиво је да и мушкарци и жене, међутим, процјењују да је за мушкарце, чак и теже да узимају одсуство него што је то за жене, што упућује на закључак да су родни стереотипи оно што битно ограничава изборе и једних и других. У складу са овим стереотипима је и чињеница да о болесној дјечи мајке брину много чешће него што је то случај са очевима. Успоставља се затворен круг: мушкарцима је теже одсуствовати, а онда и жене нужно преузимају више обавеза на себе.

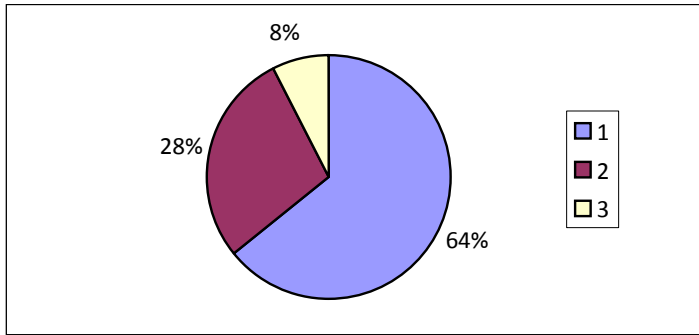
Графикон 25.: Одсуство с посла за мајке, мушкарци

Извор: *Гендер барометар БиХ 2002, стр. 54.*

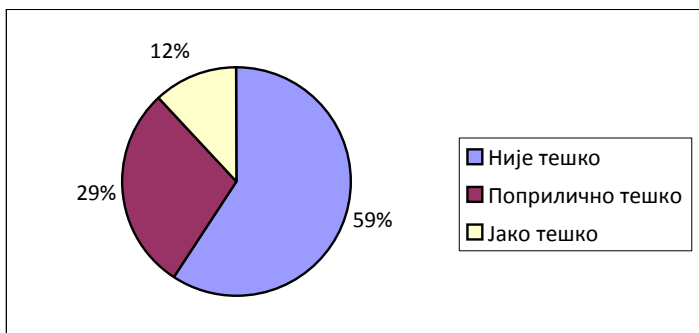
¹⁴⁵ Благојевић, Марина, *Гендер барометар БиХ 2002*. Бања Лука, Гендер центар Владе РС и Гендер Центар Владе ФБиХ, 2004, стр. 51-56.

Графикон 26.: Одсуство с посла за мајке, жене

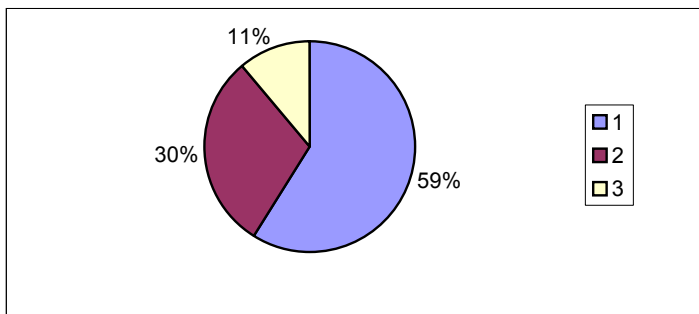
Извор: *Гендер барометар БиХ 2002, стр. 54.*

Графикон 27.: Одсуство за очеве, мушкарци

Извор: *Гендер барометар БиХ 2002, стр. 58.*

Графикон 28.: Одсуство за очеве, жене

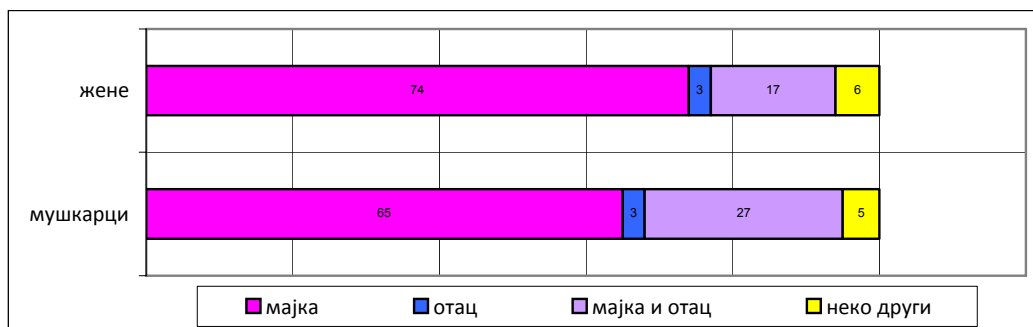

Извор: *Гендер барометар БиХ 2002, стр. 58.*

Ипак, разлике у “немогућностима” одсуствовања за мушкарце су много мање од разлика у актуелном понашању, што упућује на закључак да се стереотипи послодаваца и сами одржавају захваљујући чврсто успостављеној традиционалној подјели рада заснованој на полу.

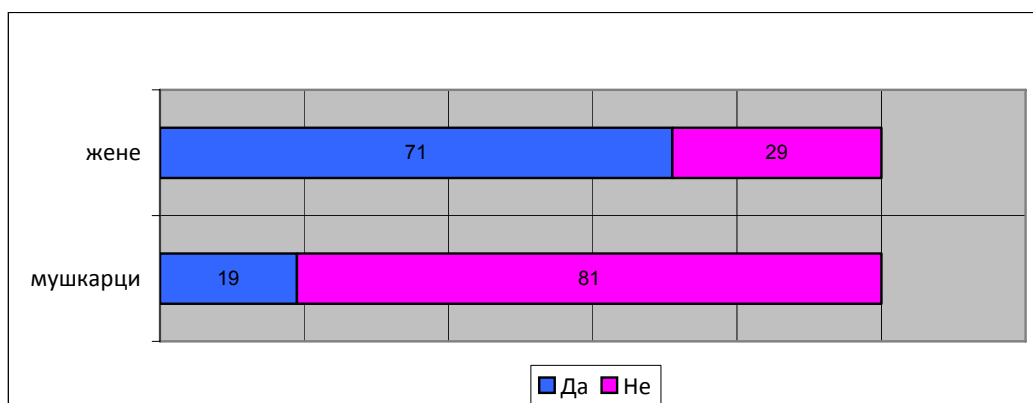
Иако закони код нас дозвољавају да и мајке и очеви користе одсуство по рођењу дјетета, ова пракса је и даље доминантно женска. Очеви су користили одсуство у 19% случајева, а жене у 71%. Подизање дјеце од стране мајки има веома велике посљедице на перпетуирање родних стереотипа. Изједначавање учешћа мушкарца у бризи о дјечи је несумњиво један од најбитнијих, дугорочно гледано, корака ка успостављању истинске равноправности полова.

Графикон 29.: Брига о болесној дјечи? (%)

Извор: *Гендер барометар БиХ 2002, стр. 59.*

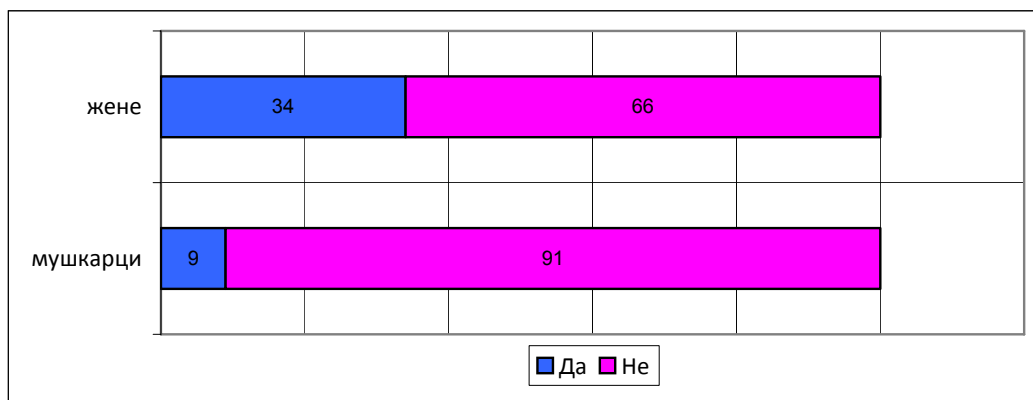
Графикон 30.: Да ли сте користили породично или очинско одсуство? (%)

Извор: *Гендер барометар БиХ 2002, стр. 59.*

Испитаницима који су у браку постављена су и питања о одсуствовању њихових партнера из домаћинства. Жене, као што се могло и очекивати, много чешће сматрају да су њихови партнери превише одсутни него што је то случај обрнуто. Ипак, у највећем броју случајева, разлози неприсутности су везани за посао, а не толико за слободно вријеме.

Графикон 31.: Да ли је партнер/ка превише ван куће? (%)

Извор: *Гендер барометар БиХ 2002, стр. 60.*

Може се закључити да су у неколицини питања, којима се прије свега покривало усклађивање родитељства и запослености, одговори открили одржавање традиционалне подјеле рада. Али, исто тако, они су открили да у средини која није сензибилисана, нити

економски мотивисана да успоставља равноправност полова, она ће се одржавати по инерцији, али и усљед дубинске “рационалности” која се састоји у одржавању и задржавању традиционалне подјеле рада између мушкараца и жена, при чему је приватна сфера “женска одговорност”, а прибављање економских ресурса, сфера “мушке одговорности”¹⁴⁶.

---

¹⁴⁶ Гендер барометар БиХ 2002, стр. 57-60.

II
СТАВОВИ ГРАЂАНА О ПОРОДИЦИ,
ИНСТИТУЦИЈАМА И ОРГАНИЗАЦИЈАМА КОЈЕ
СЕ БРИНУ О ПОРОДИЦИ

Др Иван Шијаковић

Мр Драгана Вилић

АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА ДОБИЈЕНИХ УПИТНИКОМ

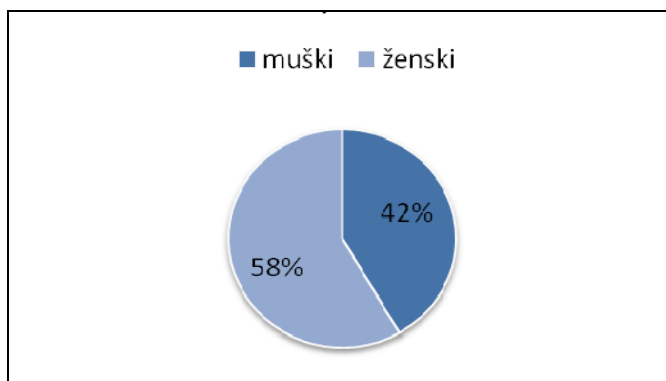
Узорак

- Упитник је проведен на узорку од 1.500 породица (породичних домаћинстава) на простору РС .
- Испитивање је било усмјерено на носиоце породице (породичног домаћинства), али је обухватити и друге чланове породице ради потпунијих информација и могућег поређења исказа.
- Структура упитника:
  - 1) Територијални обухват – бањалучка регија (33%), приједорска (12%), добојска (17%), бијељинска (13%), зворничка (9%), Источно Сарајево (6%), фочанска регија (5%) и требињска (5%).
  - 2) Упитником је обухваћено 70% урбаних (укључујући и приградска насеља) и 30% сеоских породица.
  - 3) Обухваћено је 10% једнородитељских породица; 70% породица са 1-3 дјеце; 10% породица са 4 и више дјеце и 10% једночланих и двочланих старачких домаћинстава
- Обрада и анализа резултата истраживања извршена је уз помоћ специјално креираног софтвера само за овај упитник.

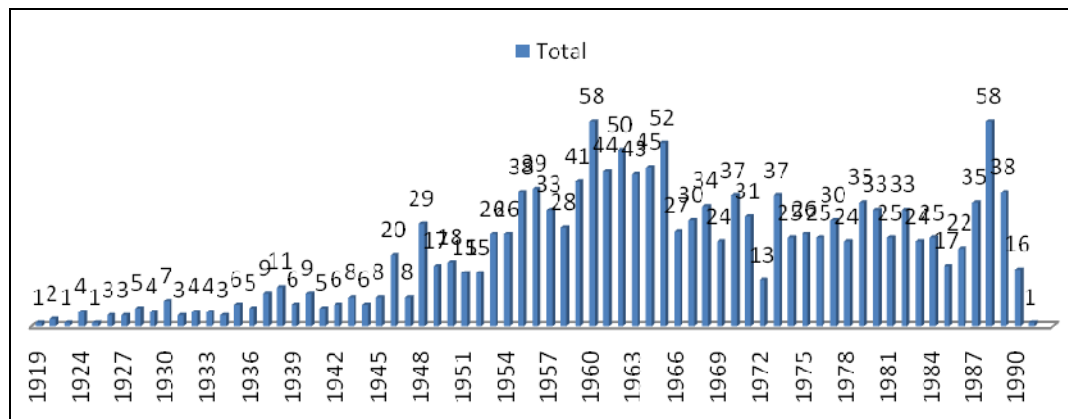
1. Основна обиљежја испитаника

У анкетирању је учествовало 1500 испитаника, 58% жена и 42% мушкараца, чланова породица, различитих старосних група, равномјерно распоређених по свим регијама Републике Српске.

Графикон 32.: Пол испитаника

Графикон 33.: Година рођења испитаника - у размаку од 3 године

Као што се види из претходног Графикана, најстарији испитаник у нашем истраживању има 89 година, а најмлађи осамнаест. Највећу старосну групу чине испитаници старости између 35 и 55 година, а затим долази старосна група између 20 и 35 година. Оваква старосна структура даје претпоставке да су ставови које испитаници износе резултат искуства, проживљених ситуација, као и жеље и амбиције да се стање породице у РС стално побољшава и да се на то указује Влади и јавности.

Табеларни приказ регионалне заступљености испитаника (породица)

Општина	Број испитаника
Бања Лука	484
Бијељина	145
Братунац	16
Чајниче	36
Дервента	37
Добој	62
Фоча	18
Градишка	60
Источно Сарајево	93
Козарска Дубица	18
Лопаре	24
Милићи	14

Општина	Број испитаника
Модрича	45
Приједор	87
Рудо	22
Шамац	42
Шековићи	13
Србац	51
Теслић	54
Требиње	76
Угљевик	26
Вишеград	19
Власеница	16
Зворник	43

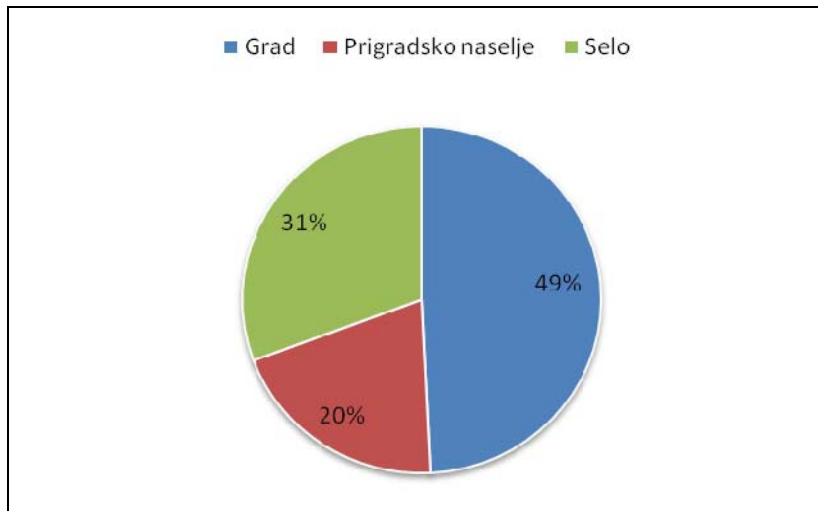
Укупно

1501

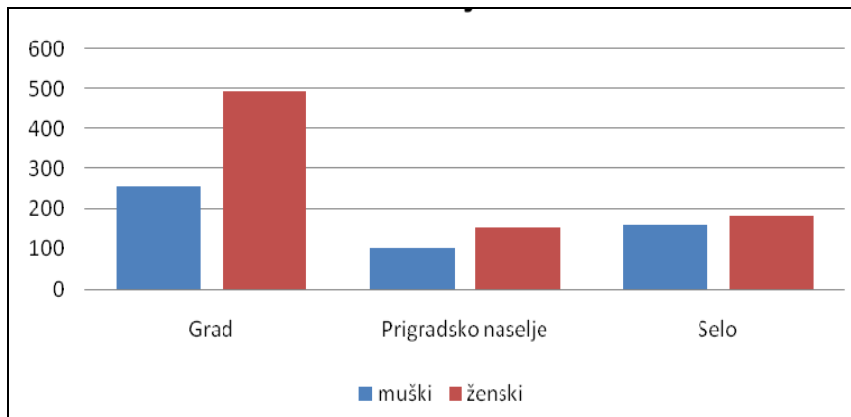
Регионална заступљеност испитаника прати регионалну демографску структуру у РС. Упитником су покривени сви дијелови РС. Исти принцип је примјенљив и код типа насеља. Централни дио заузимају испитаници и породице из градских насеља, затим сеоских и приградских насеља. Овај упитник обухватио је 49% градских испитаника (то је приближно укупном проценту градског становништва), 20% испитаника из приградских и 31% испитаника који станују у сеоским насељима. Ако уквистимо полну структуру испитаника са типом насеља у коме живе, видимо да су жене знатно више заступљене од мушкараца, посебно у градском подручју, док је та разлика мања у приградским и сеоским насељима. Што се тиче националне припадности, потпуно доминира српска националност, док су остали заступљени у сасвим малом проценту.

Оваквим испитивањем су остварени услови да се обухвате и детектују мишљења и ставови испитаника, те садашња обиљежја, стање и проблеми породица у РС. Одабрани приступ ствара могућност да се приликом посматрања ставова испитаника и укрштаја података, узима и обзир тип насеља и регионална припадност испитаника, као и полна структура испитаника. У резултатима овог истраживања уочавамо значајне разлике у проблемима и потребама породица из појединих дијелова РС, као и разлика према типовима насеља.

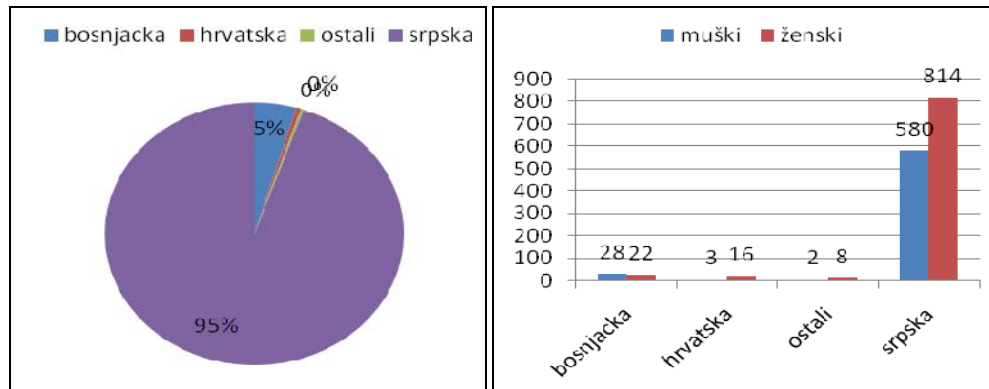
Графикон 34.: Тип насеља у коме живе испитаници

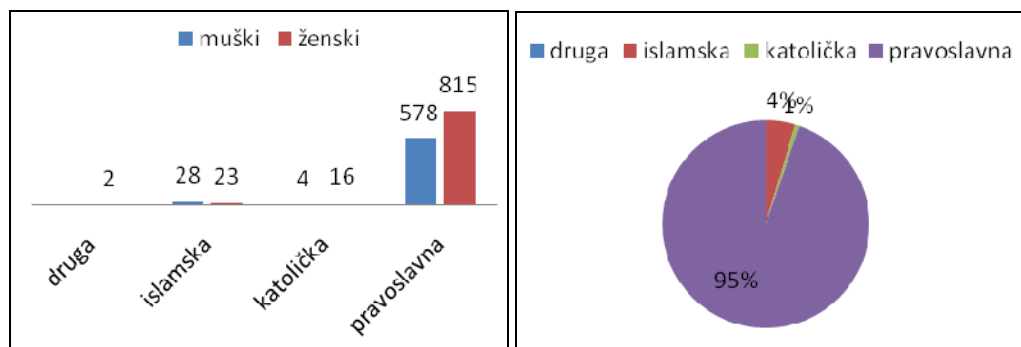
Графикон 35.: Полна структура испитаника према типу насеља

Графикон 36.: Националност

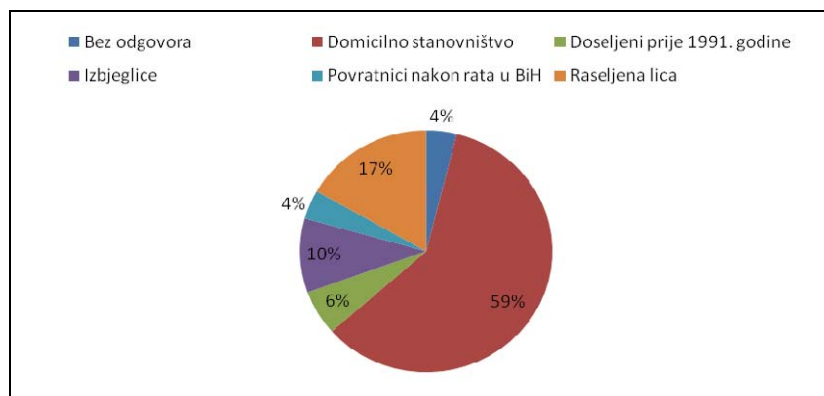
Графикон 37.: Вјероисповијест

2. Основна обиљежја породица (породичних домаћинстава)

Прво обиљежје породице, које нам упитник пружа, односи се на на њен континуитет боравка у насељеном мјесту у коме су анкетари провели истраживање.

Графикон 38.: Континуитет породице у садашњем мјесту боравка

Видимо (Графикон 38) да је 59% испитаника домицилног становништва, што говори о континуитету породице у том подручју и даје нам специфичан аспект посматрања става испитаника. Томе треба додати и 6% испитаника који су у садашња мјеста становања досељени прије избијања сукоба у БиХ. Упитник је обухватио 10% испитаника

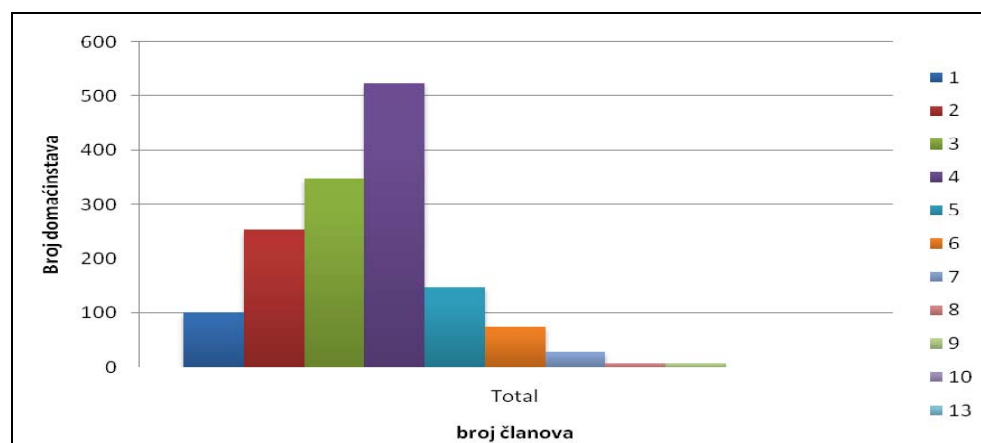
из категорије избјеглица, чак 17% расељених лица, те 4% оних који су се вратили у своја предратна насеља након боравка у избјеглиштву или ресељењу.

Табела 52. и Графикон 39. показују структуру породичног домаћинства у којој уочавамо да највише испитаника потиче из четворочланих, затим трочланих, двочланих, па затим петочланих породица. Упитником је обухваћено и 100 једночланих домаћинстава, док нешто више од 100 испитаника потече из шесточланих и вишечланих породица. Овај летимичан преглед упућује на став да у РС нема много породица са великим бројем чланова: било да је ријеч о нуклеусној породици, или домаћинству у коме су смјештене три генерације и које представља оно што се у демографији некада означава као проширена породица. Ако се број чланова помножи са бројем породичних домаћинстава, онда може да се каже да су наши испитаници, као представници својих породица и домаћинстава, изнијели ставове и мишљење о проблемима и питањима 5214 грађана РС.

Табела 52.: Структура породичног домаћинства (ПД)

Бр. чланова	Бр. домаћинства
1	100
2	256
3	348
4	524
5	149
6	75
7	31
8	8
9	8
10	1
13	1
Укупно	1501

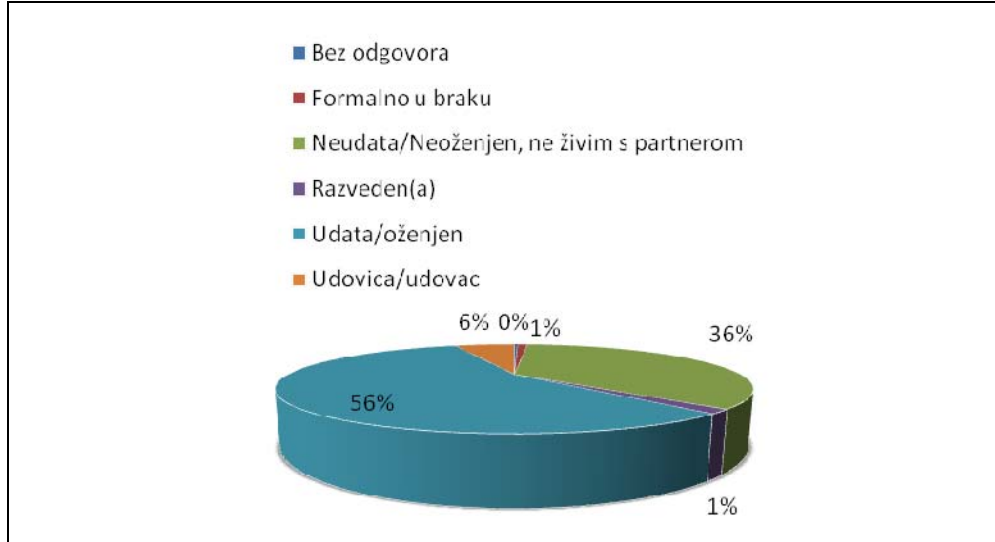
Графикон 39.: Структура домаћинства

Када се погледа полна структура носилаца породичног домаћинства, уочавамо да је 14% жена носилаца домаћинства, те да је приближно подједнак број жена носилаца ПД у градским и сеоским насељима. Већина домаћинстава у којима су жене носиоци су

двочлана, једночлана домаћинства или породице жена са малољетном дјецом. Највећа група старосне доби жена носилаца ПД припада групи од 40 до 65 година старости. Напомињемо да је испитивањем обухваћено 65% носилаца породичног домаћинства, док су остало чланови породице/домаћинства.

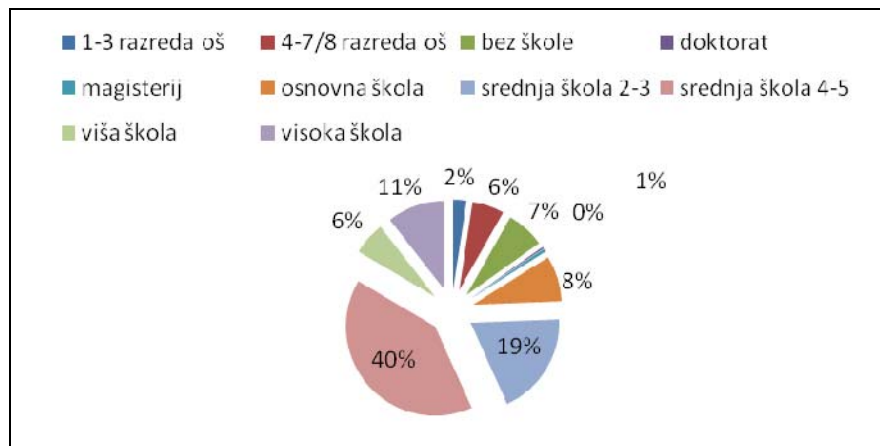
Графикон 40.: Брачни статус чланова ПД

Од укупног броја чланова породичног домаћинства испитаника, њих 56% се налази у формално-брачној заједници (удато/ожењено), што јасно указује на чињеницу да је у нашој социо-културној средини склапање брака, још увијек, преовлађујућа колективна норма у сфери регулисања брачних односа. Иако је у новије вријеме присутан све већи број развода бракова, то се у нашем истраживању није показало као чињеница која би то потврдила. Нису у значајнијој мјери распрострањене заједнице као алтернатива формално-брачном уобличавању партнерских односа (6%).

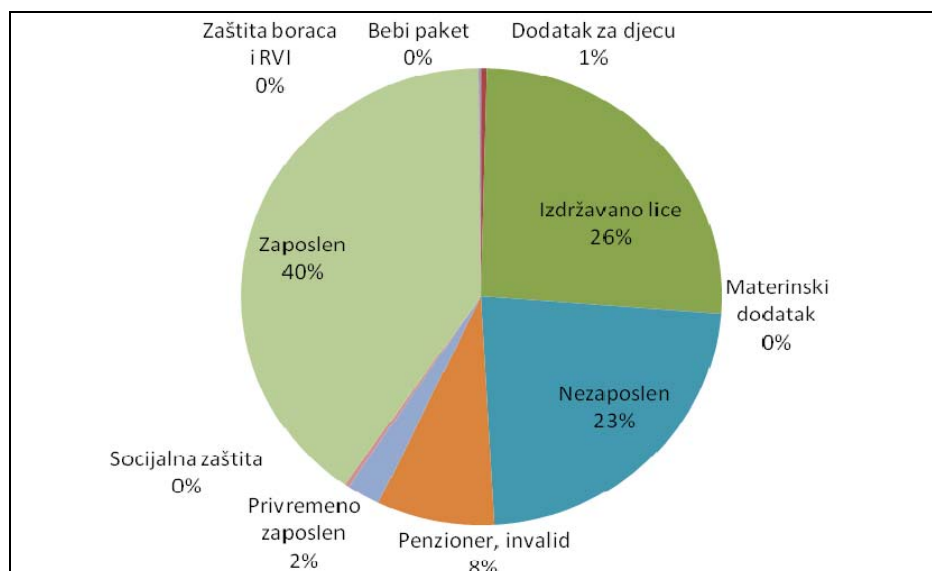
Такође, знатан број испитаника, 36%, од укупног броја испитаних, јесте неудато/неожењено, не живи са партнером. Највећи број ових испитаника је у животној доби од 25 до 28 година старости. Ово јасно указује на чињеницу да се помјера граница животне доби када млади људи ступају у неки вид партнерских односа. Може се претпоставити да млади људи ступање у било какав вид партнерских односа не виде као нешто чему би дали приоритет у односно на неке друге животне аспирације, а одлуку о томе доносе тек по остварења одређених егзистенцијалних услова (образовање, запослење, рјешавање стамбеног питања и сл.).

Графикон 41.: Школска спрема одраслих чланова ПД

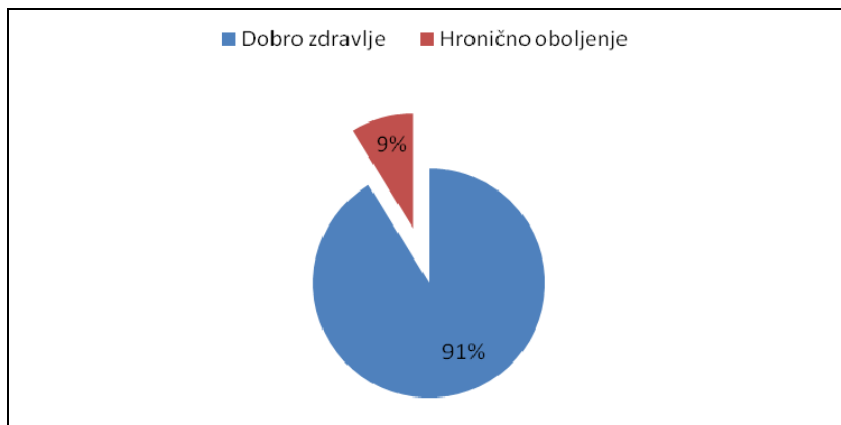
Већина испитаника и чланова њихових породица (одрасли чланови) има завршену средњу школу (40% четворогодишњу/петогодишњу или двогодишњу/трогодишњу - зависно од ранијег система образовања), 11% има високу школу, 6% вишу, док је 7% без школе и 8% са непотпуном школом. Упитником је обухваћено 25 испитаника и чланова њихових породица који имају образовање нивоа магистра, као и 13 доктора наука. Тако је покривена цијела образовна скала и пружа значајне могућности приликом укрштања ставова испитаника са нивоом образовања.

Графикон 42.: Радни статус чланова породичног домаћинства (избор)

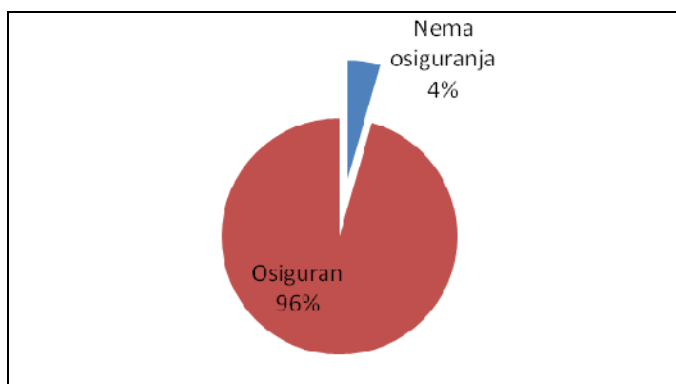
Из Графикона 42. види се да је свега 40% испитаника и чланова њихових домаћинстава има стално запослење, 26% њих спада у категорију издржаваних лица и 20% је без запослења. Ово јасно указује на лош материјални статус породица, јер на једног запосленог долази више од једне незапослене или издржаване особе (1,15 особа).

Графикон 43.: Здравствено стање чланова ПД

На Графикону 43. видимо да су испитаници и чланови њихових породица у добром здравственом стању, што дјелимично одудара од података које смо прикупили из других истраживања и добили од институција које се баве здравственом заштитом, или прате кретања, стање и трендове у тој области. Свега 9% испитаника приказало је своје здравље и здравље чланова своје породице/домаћинства у зони хроничних обољења. Може се изразити извјесна резерва на ове ставове: можда су испитаници жељели да љепше прикажу здравствено стање чланова своје породице, јер је то осјетљиво питање и подлијеже емотивном дијелу ставова, мишљења и исказа.

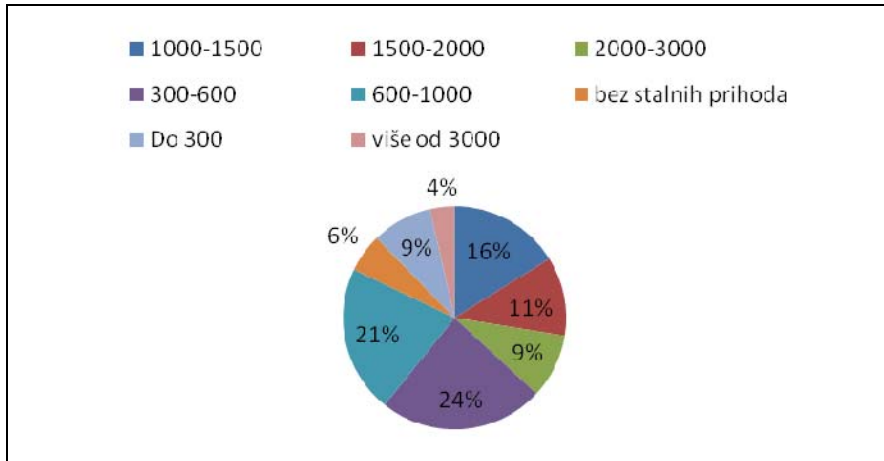
Графикон 44.: Обухваћеност здравственим осигурањем

На Графикону 44. уочавамо да је 4% чланова ПД без здравственог осигурања, што би требало да значи да је потребан мали напор како би се остварио потпуни обухват породица здравственим осигурање. Међутим, подаци које смо прикупили из других извора и добили од других надлежних институција задужених за евиденцију о броју здравствено осигураних лица, показују да је овај проценат лица знатно већи, те да треба предузети конкретне мјере како би сваки грађанин у РС, по неком основу, требао да остварује право на здравствено осигурање.

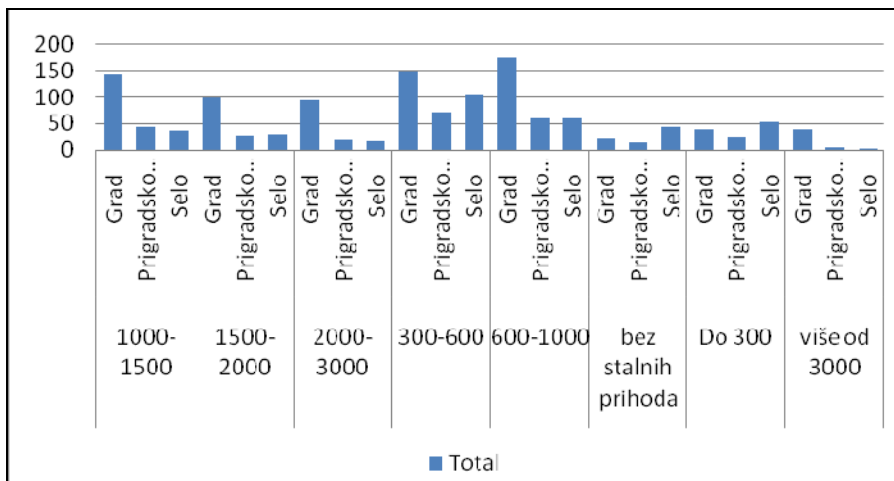
3. Материјални статус и услови становања породице

Графикон 45.: Укупни мјесечни приходи

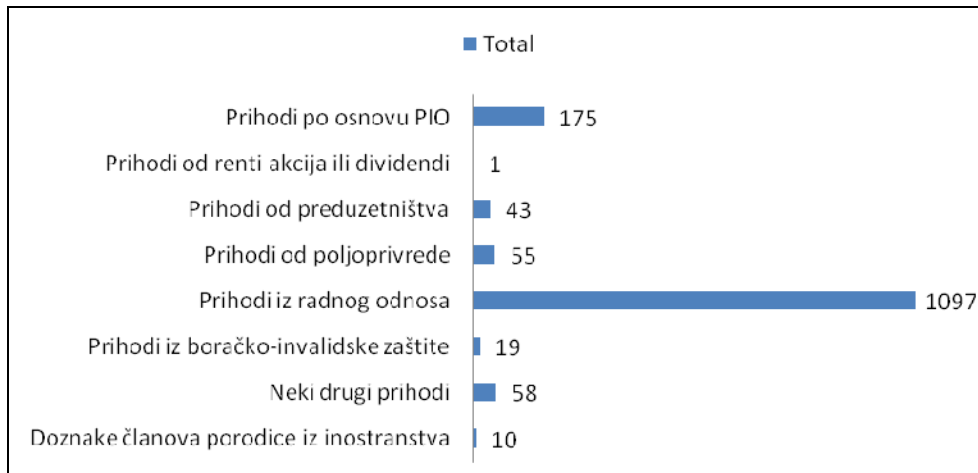
Материјално стање испитаника и чланова њихових ПД, наговјештава Графикон 45, који приказује укупне мјесечне приходе. Напомињемо да 6 испитаника (0,4%) нису хтјели да дају податке о укупном материјалном стању своје породице. Видимо да је 6% породица без сталних прихода, да 9% њих има до 300 КМ мјесечно, док скоро четвртина (24%) има укупна мјесечна примања између 300 и 600 КМ. Дакле, једна трећина породичних домаћинстава има укупна мјесечна примања до 600 КМ. Ако се томе дода и 6% оних без сталних примања, видимо да око 40% породица из нашег упитника има веома мала или скромна укупна мјесечна примања. Податак да 60% породичних домаћинстава из упитника има укупна мјесечна примања до 1000 КМ (од тога 10% без сталних примања), даје цјеловиту слику материјалног стања породичних домаћинстава у РС. Треба истаћи да 11% породица имају примања између 1500 и 2000 КМ, као и да 4% имају више од 3000 КМ укупних мјесечних примања.

Графикон 46.: Укупна мјесечна примања ПД према типу насеља

Ако укупна материјална примања укрстимо са типом насеља у коме наши испитаници живе, долазимо до сазнања да је приближна висина примања у приградским и сеоским насељима, да село доминира у категорији “без сталних мјесечних примања“ и категорији до 300 КМ, као и да градска породична домаћинства доминирају у категорији примања већих од 1 000 КМ мјесечно.

Графикон 47.: Извори прихода ПД

Када се погледају извори прихода ПД, видимо да 75% испитаника сматра да укупни мјесечни приходи потичу из радног односа, да 12% испитаника наводи приходе по основу ПИО, док 4% наводи неке друге изворе који нису наведени у упитнику. Занимљиво је да само 3% испитаника помиње предузетништво као извор укупних мјесечних прихода. Такође, треба додати да 3% испитаника није дало податке о изворима мјесечних прихода својих породица, односно породичних домаћинстава.

Табела 53.: Укупни мјесечни трошкови породичног домаћинства (ПД)

Износ у КМ	Бр. ПД
100	8
1000	265
1100	7
1120	1
120	3
1200	51
1250	1
130	1
1300	19
140	2
1400	6
149	1
150	12
1500	180
1600	9
1700	9
180	2
1800	12
1900	1
20	1
200	27
2000	106
2100	1

Износ у КМ	Бр. ПД
300	94
3000	23
308	1
350	9
3500	3
380	1
400	52
4000	5
440	1
450	13
460	1
475	1
50	3
500	119
5000	4
520	1
550	3
580	1
600	123
640	1
700	59
7000	2
720	1

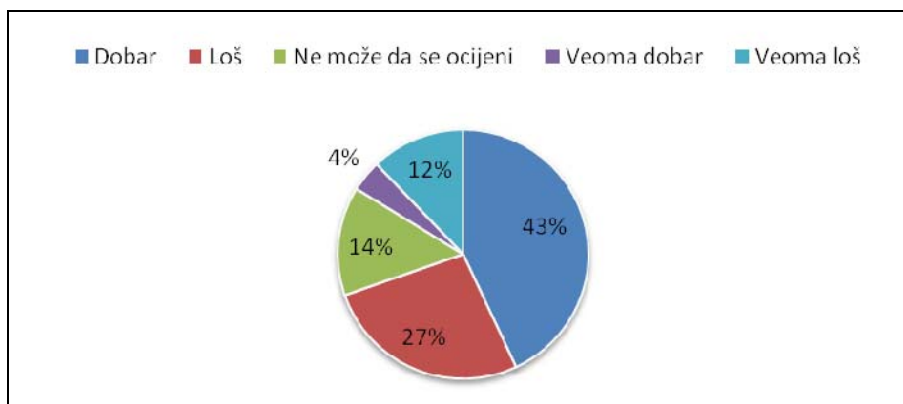
220	1
2400	1
250	11
2500	22
260	1
2700	2
280	1

750	5
770	1
800	86
820	1
850	4
900	34
960	1

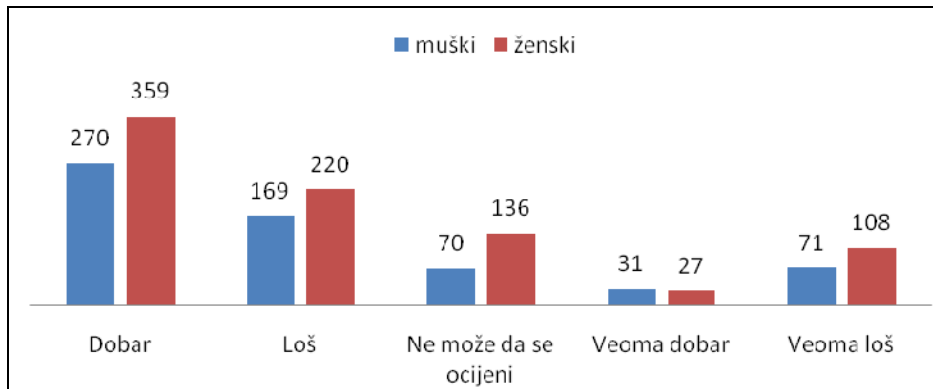
Укупни мјесечни трошкови ПД, према мишљењу испитаника, показују веома шаролику слику стања породица, њихових, потреба и могућности. Карактеристично је да се наводе цифре које нису заокружене на десет или сто конвертибилних марака. Резултати истраживања указују на скромност испитаника и њихових породица, као и неку врсту резигнације на своју материјалну ситуацију. Примјећује се и несклад процената између онога што су испитаници изнијели као укупна примања и укупне мјесечне трошкове. Тако имамо више процената трошкова преко 1 000 КМ, него што је то исказано у приходима. То указује да постоје различити начини пуњења породичног буџета.

Ако поредимо исказе испитаника о укупним приходима и укупним мјесечним трошковима породица са ставовима и личним утисцима о материјалном статусу ПД, видимо да 27% испитаника мисли да је материјални статус њихове породице лош, а 12% да је веома лош. То је нешто мање од једне трећине и представља повољнији утисак него што се може закључити из претходних табела и графикана о укупним примањима и укупним мјесечним трошковима. Видимо (Графикон 47) да 43% испитаника сматра да је укупан материјални статус породица добар, 4% да је веома добар. Ако се ови ставови укрсте са полном структуром испитаника, уочавамо да жене чине знатно већу групу међу оних 14% који не могу да оцијене укупан статус своје породице, као да доминирају и у групи оних који сматрају да је тај статус веома лош. Оба пола имају подједнако мишљење када оцјењују да је укупан статус њихових породица/домаћинстава веома добар.

Графикон 48.: Како оцјењујете укупан материјални статус ваше породице

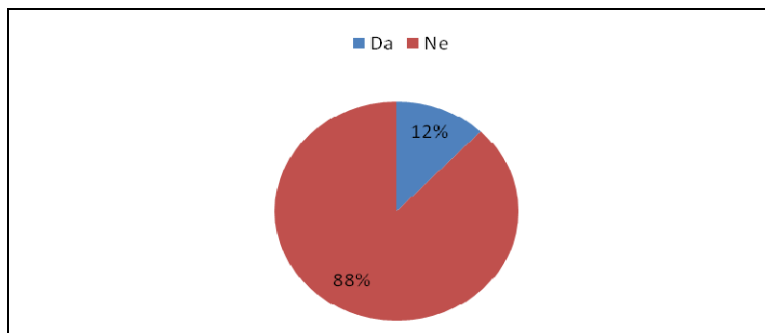
Графикон 49.:Оцена укупног материјалног статуса породице (према полу испитаника)

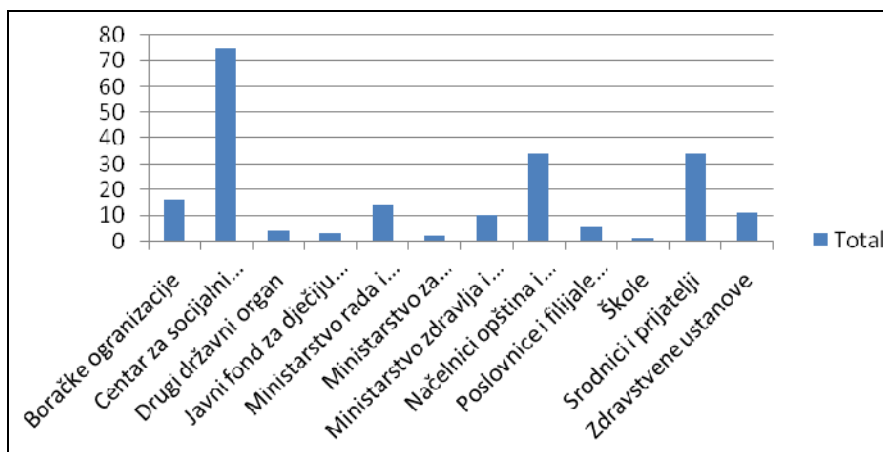
4. Обраћање породица за помоћ

Податак да се тек 12% испитаника изјаснило да се њихова породица обраћала некоме за помоћ у претходном периоду, указује на чињеницу да породице настоје да искористе све унутрашње резерве када се сусретне са потребама и проблемима који прелазе уобичајену породичну ситуацију и стање.

Графикон 50.: Да ли се ваша породица обраћала некоме за помоћ?

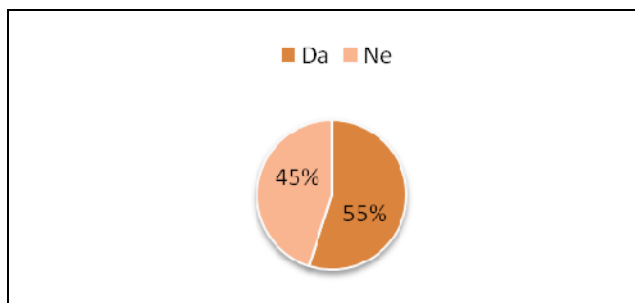

Графикон 51.: Кома се породица обраћала?

У структури оних којима се породица обраћала за помоћ, доминира Центар за социјални рад, као и општинске службе, укључујући и начелника. Сљедећа “адреса” на коју су се испитаници и чланови њихових ПД обраћали јесу сродници и пријатељи.

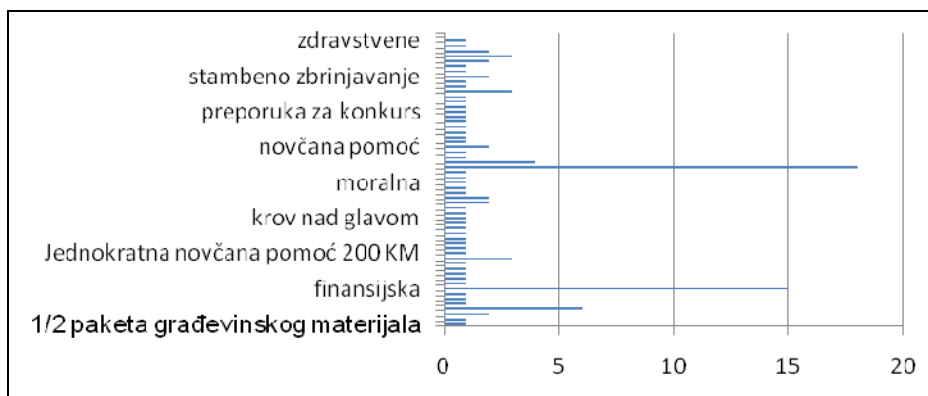
Графикон 52.: Да ли вам је пружена помоћ за коју сте се обраћали

Када се постави питање да се сазна да ли је пружена тражена помоћ (Графикон 52), долазимо до алармантног податка: 45% наводи да им није пружена помоћ. Ако имамо у виду да је 12% њих тражило помоћ, а од тога помоћ је пружена мање од пола, онда закључујемо да је нешто више од 5% породица из нашег упитника добило тражену помоћ. То нам говори да има доста простора да се побољшају услови и ресурси институција које брину о породици, а назначене су као неко ко треба да им пружи помоћ.

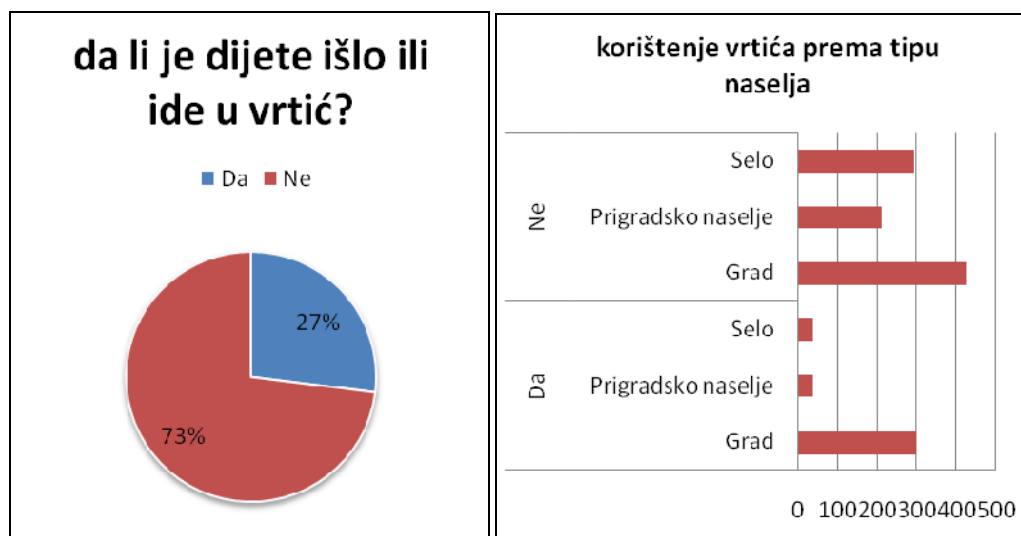
На питање да сами наведу која врста помоћи им је пружена, испитаници одговарају (Графикон 53) да је ријеч о донацијама, грађевинском материјалу, дјечијем додатку, новчаним накнадама, стипендијама и књигама за дјецу. Када се испитаницима пружи прилика да отворено изнесу став о томе која врста помоћи им је пружена, они онда изнесу став “да немају коме да се обрете” за помоћ, што казује о недовољној информисаност, недовољној едукацији и активности органа и институција у локалним заједницама које су дужне да прате породице.

Графикон 53.: Врста пружене помоћи

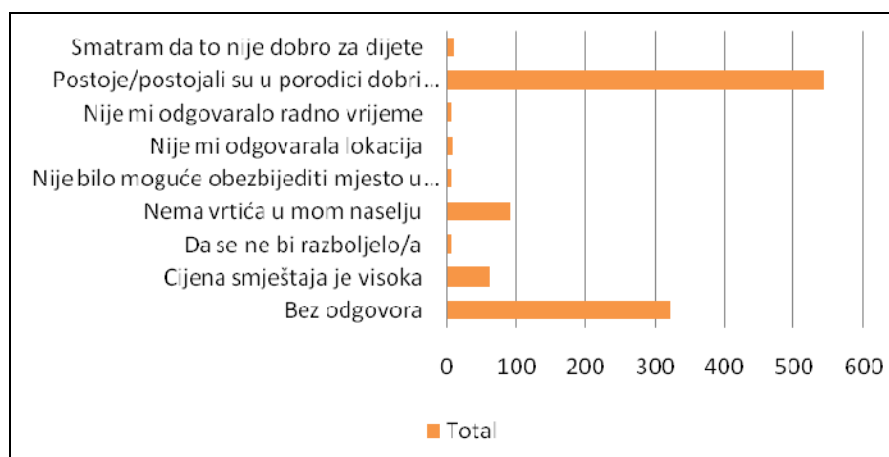
5. Породица и популациона политика

Графикон 54.: Подаци о коришћењу вртића

За укупно стање, могућности и перспективе породице у РС, важно је размотрити како функционишу сервисне службе и институције које треба да пруже помоћ породици у подизању, одгајању и школовању дјеце. Из упитника видимо да 73% дјеце није обухваћено услугама вртића, док свега 27% користи услуге вртића. Ако ове податке укрстимо са типом насеља, видјећемо да више од 50% градске дјеце није обухваћено услугама вртића, а из приградског насеља њих чак 70% није обухваћено.

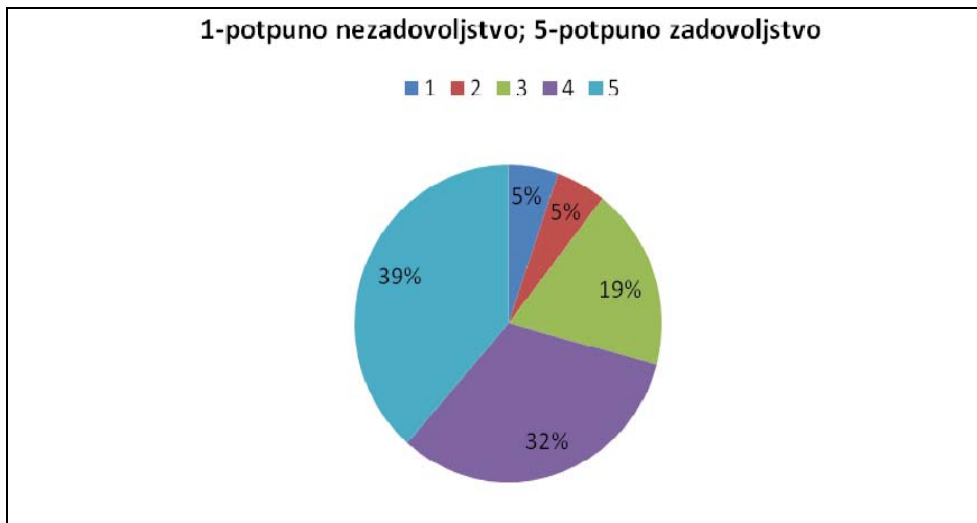
Графикон 55.: Зашто дијете није ишло у вртић

На Графикону 55. видимо да је највише испитаника одговорило да су у породици постојали, или сада постоје добри услови за одгој дјеце, па им нису биле неопходне услуге вртића. Овај одговор је одабрало знатно више жена него мушкараца. То је индикатор традиционалног гледања на одгој предшколске и сасвим мале дјеце, али може бити и индикатор смањеног повјерења у услуге вртића. Велики број испитаника није одговорио на питање зашто дијете није ишло у вртић, док је свега 6% њих истиче да није било вртића у близини њиховог становања. Интересантно је да се директно само 3%

испитаника изјаснило да сматра да одлазак у вртић није добар за дијете. За тај став се изјаснило много више мушкараца него жена.

Графикон 56.: Задовољство услугама вртића код испитаника који га користе

Од оних испитаника чије су породице користиле услуге вртића, 39% је потпуно задовољно услугама вртића, 32% услуге оцјењују као веома добре, што значи да је 71 проценат испитаника, корисника услуга вртића, задовољно тим услугама (Графикон 56). За вртиће може бити охрабрујуће да је само 5% потпуно незадовољно услугама вртића, те да је још 5% врло мало задовољно услугама вртића. Ово може бити индикатор који указује да је потребно више учинити како би се услуге вртића приближиле корисницима и они били боље упознати са предностима, могућностима и карактеристикама вртића, јер они који су користили вртић имају повољне оцјене о квалитету његових услуга. Према томе, може се кориговати став да испитаници немају повољно мишљење о услугама вртића, који је раније назначен (Графикон 54), тако што ћемо констатовати да је то априорни став испитаника који нису користили услуге вртића.

Графикон 57.: Задовољство условима смештаја према полу испитаника

Табела 54.: Задовољство осталим услугама вртића

Услуга	Рангирајте задовољство услугом (1-незадовољство; 5-потпуно задовољство)				
	1	2	3	4	5

Брига о дјечи	3 %	4 %	20 %	34 %	39 %
Исхрана	6 %	7 %	19 %	34 %	34 %
Васпитање	3 %	5 %	19 %	34 %	39 %
Образовање	1 %	6 %	18 %	37 %	38 %
Цијена смјештаја	6 %	12 %	23 %	30 %	29 %
Вријеме рада	5 %	3 %	15 %	30 %	47 %

Ако погледамо ставове испитаника о појединачним услугама, видимо да су корисници вртића, у великој мјери, веома задовољни тим услугама.

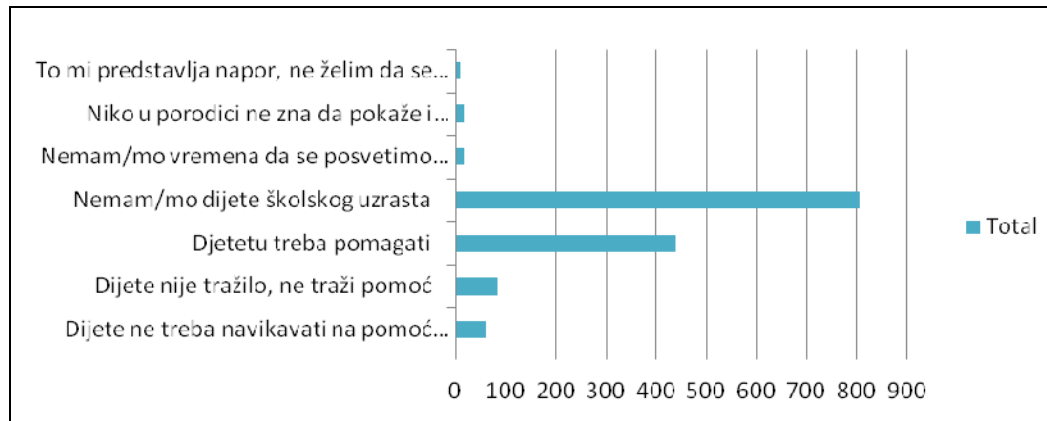
Табела 55.: Без обзира да ли користите услуге вртића, шта мислите шта је најважније да вртић пружи дјечи?

Категорија	Рангирајте од најважнијег (1) до најмање важног (9)
Да бораве док сам/смо на послу	2
Да ради и викендом	9
Сигурност	1
Социјализацију	5
Културне, радне и хигијенске навике	6
Добра нега и исхрана	4
Васпитање	7
Друге активности	8
Образовање и припрема за школу	3

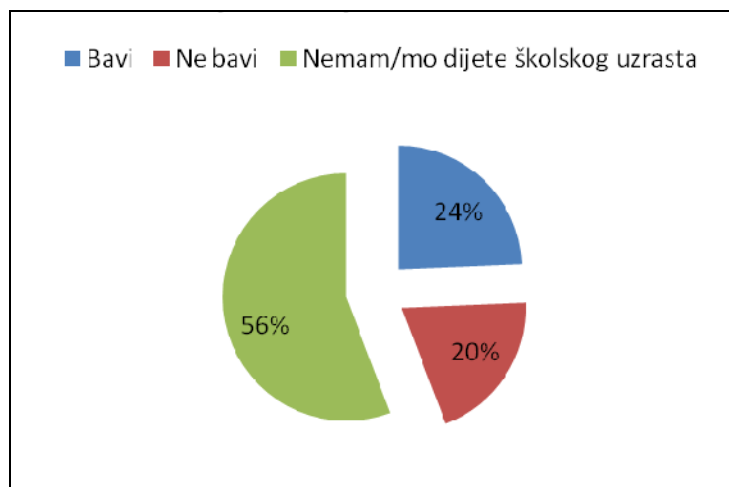
Посебно је занимљиво што жене предњаче у позитивним исказима о задовољству пруженим услугама у вртићима, али, такође, имају и више замјерки на услуге, него мушкарци. Из овога се може извести став да вртић остаје веома важан сервис за помоћ породици у одгоју и подизању дјеце, те да треба даље развијати овај сервис и учинити га још доступнијим породицама.

Табела 55. нам пружа занимљив и карактеристичан став испитаника о томе шта је најважније да вртић пружи дјечи. Сигурност је на првом мјесту, затим потреба да дјеца бораве док су родитељ(и) на послу, те као треће, образовање и припрема за школу. Изненађујуће дјелује да су радне и хигијенске навике на трећем мјесту, као и да је потреба да вртић ради током викенда на посљедњем месту. Ово нас увјерава да испитаници имају класичну перцепцију вртића као сервиса који треба да “чува” дјецу док су родитељи на послу и да их упуту у оно за шта родитељи немају стрпљења, док су васпитна улога, друге активности и улога социјализације од секундарног значаја. Ипак, видимо да је вртић веома битан сервис који помаже породици и да га треба даље унапређивати.

Графикон 58. Да ли помажете дјетету у школским обавезама?

Графикон 59. Да ли се дијете бави још неким активностима?

Испитаници који имају дијете школског узраста, најчешће су бирали став да треба помагати дјетету у школским обавезама, док је нешто мање од 10% оних који сматрају да дјецу не треба навикавати на помоћ родитеља у школским обавезама, као и оних чија су дјеца довољно сналажљива и самостална да не траже помоћ родитеља.

На Графикону 59. можемо видјети да доста дјеце наших испитаника има неке друге активности, осим школских обавеза. То нам говори да скоро свако друго дијете има неке друге активности, осим школских обавеза, те да је то врло важно одређење породица да утичу на формирање различитих интересовања код дјеце. Треба напоменути да је спорт најчешћа додатна активност дјеце.

На питање да изнесу свој став о могућности отварања савјетовалишта за породице у оквиру школе или вртића, испитаници су позитивно реаговали на такву могућност (Табела 56) Овде су одговарали сви испитаници, без обзира да ли имају школско или предшколско дијете или их немају. Испитаници са 77 и више процената прихватају савјетовалиште које би се бавило питањима едукације, рјешавања проблема у вези са дјецом, као и размјене искуства са другим родитељима, док мање од 50 процената прихватају став да се савјетовалиште бави питањима планирања породице и рјешавања конфликта у породици. Прво што можемо констатовати из ових ставова, односи се на то

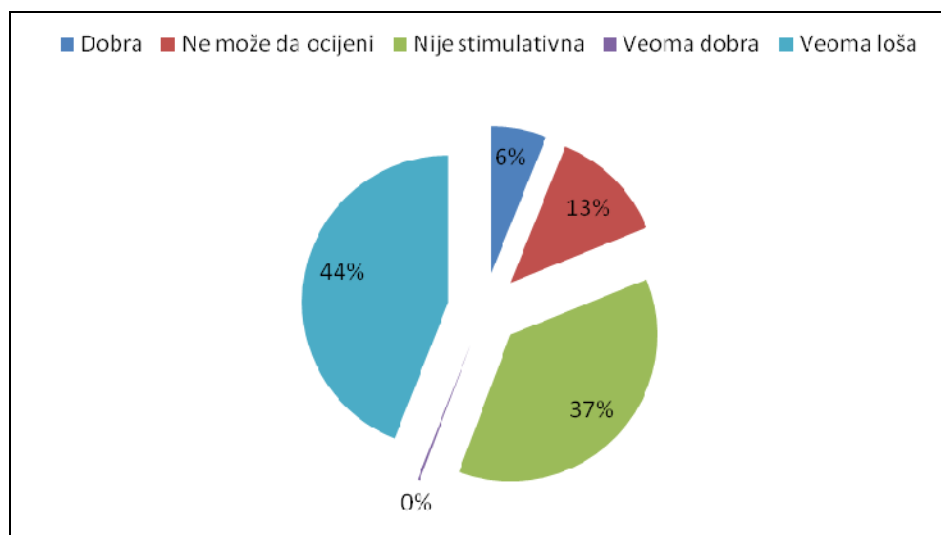
да испитаници и даље тешко прихватају савјетовалишта везана за унутрашње ствари породице, мада би било право мјесто да се о томе разговара баш у оквиру школе или вртића, посебно за оне породице чија дјеца користе те услуге. Ако ове ставове укрстимо са полном структуром испитаника, видјећемо да жене много више одбацују могућност савјетодавних услуга у планирању породице, док подједнако се противе савјетима за рјешавање породичних конфликта. Додајмо да се 5% испитаника није изјаснило у вези са ова два питања.

Табела 56.: Теме којима би се бавило савјетовалиште за породицу у оквиру школе или вртића

Активност	Да (%)	Не (%)
Планирање породице	46	54
Васпитање дјеце	77	23
Рјешавање проблема у вези са дјететом	79	21
Рјешавање конфликта у породици	47	53
Размјена искуства са другим родитељима	77	23
Едукације из области здравства и заштите	85	15

На Графикону 60. приказане су оцјене испитаника садашње популационе политике у РС. Видимо да 44% испитаника сматра да је та политика лоша, 37% да није стимулативна, док 6% испитаника мисли да је добра, а мање од један проценат да је веома добра. Када се овај став укрсти са полном структуром испитаника, долазимо до податка да скоро подједнако овај став дијеле мушкарци и жене.

Графикон 60.: Како оцјењујете садашњу популациону политику у РС?

Табела 57: Оцјена мјера које би могле да олакшају родитељима да рађају и подижу дјецу

Мјера	Неважно (%)	Мало важно (%)	Важно (%)	Неопходно, одлучујуће (%)
Плаћено одсуство за све жене које роде дијете без обзира да ли су запослене или не	1	2	49	48
Признавање радног стажа женама од 3 године за свако рођено дијете	2	7	61	30
Скраћено радно вријеме и мужу и жени на 6 сати у трајању од 3 године	11	34	43	12

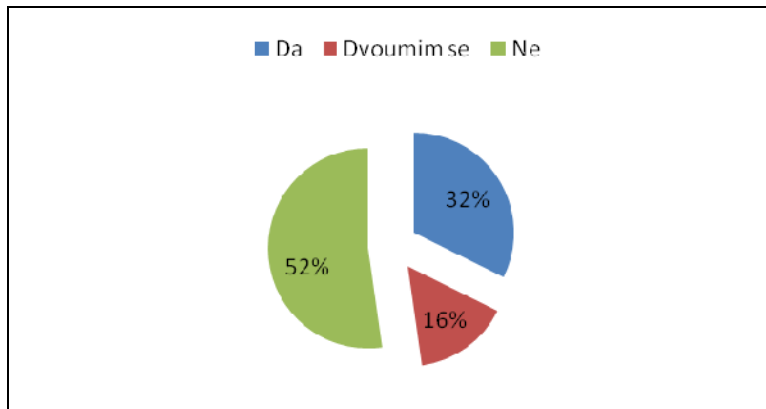
Потпуни обухват дјеце предшколским установама	13	27	47	13
Организовање посебне општинске службе за помоћ породици	6	17	49	28
Дјечији додаток у зависности од прихода породице	1	5	44	50
Новчана помоћ при рођењу сваког дјетета	1	5	36	58
Једнак износ дјечијег додатка за свако дијете	1	8	51	40
Сервис за збрињавање дјеце прије и после школе и за вријеме распуста	20	40	31	9
Субвенционисани кредити за изградњу или куповину стана	2	6	36	56
Отварање савјетовалишта за брак и родитељство у свакој општини	24	14	44	18
Организована брига од стране општине за старе, изнемогле особе и особе са инвалидитетом	3	5	38	54

Када се постави питање да испитаници оцијене која мјера би подстакла више рађања дјеце и њихово подизање, уочавамо да све набројане мјере привлаче испитаника, те да су их означили као важним и одлучујућим. Највише их занима могућност плаћеног одсуства и признавање радног стажа од 3 године женама за свако рођено дијете. Најмање их занима отварање савјетовалишта за породицу у свакој општини и сервис за збрињавање дјеце током викенда и за вријеме распуста.

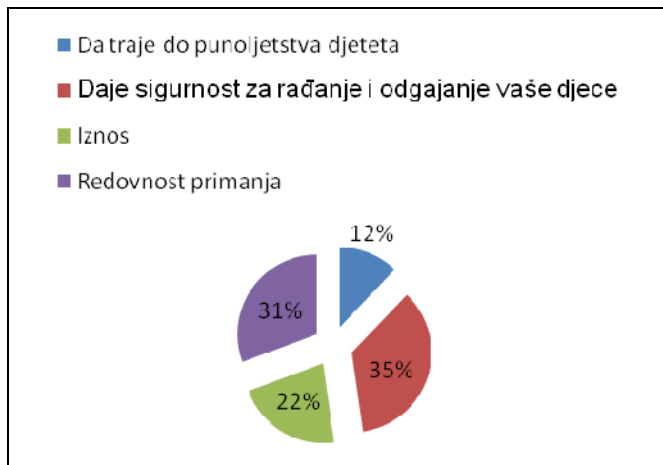
На основу ових ставова би се могла извести процјена могућег репродуктивног понашања становника у РС у смислу одлучивања о рађању већег броја дјеце, када би се покренуле неке мјере популационе политике којим би се ублажило дјеловање ограничавајућих и инхибирајућих реалних услова и контекста у којем се репродукција остварује. У погледу перцепције чиниоца који би могли да утичу на опредјељивање појединаца да имају одређени број дјеце, као најбитнија структурна рјешења перципирани су: мјере које су усмјерене на непосредну финансијску подршку породицама са дјецом, углавном, стамбена и финансијска помоћ, као и веће и брже запошљавање младих (Графикон 61). Могло би се закључити да код испитаника постоји спремност и жеља за реализацију родитељске улоге. Из овога се могу, у некој мјери, утврдити одреднице пада фертилитетне мотивације за родитељство.

На директно питање да ли би напустили посао и посветили се подизању дјеце а да за то вријеме од државе добијају плату, 52% испитаника је одговорило негативно (Графикон 61). То говори да је посао важан за испитанике и да би радије прихватили неку другу помоћ у подизању и одгајању дјеце.

Графикон 61.: Ако би сте од државе добили плату до подижете дијете, да ли бисте прекинули поса и посветили се подизању дјеце?

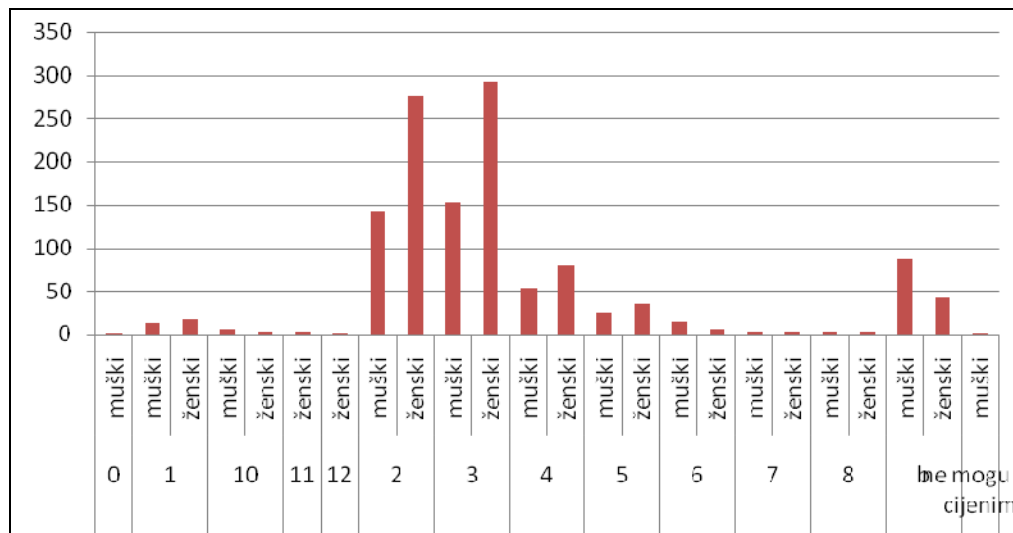

Графикон 62.: Шта је најважније код додатка за дјецу

Из Графикона 62. видимо да је испитаницима дјечији додаток врло важна категорија, да даје сигурност да се одлуче на рађање и одгајање дјеце (35%), као и да су примања редовна. Износ и трајање су мање важни од претходна два става. То нас упућује на закључак да је дјечији додаток веома важна компонента у помоћи породицама.

Графикон 61.: Жељени број дјеце (према полу испитаника)

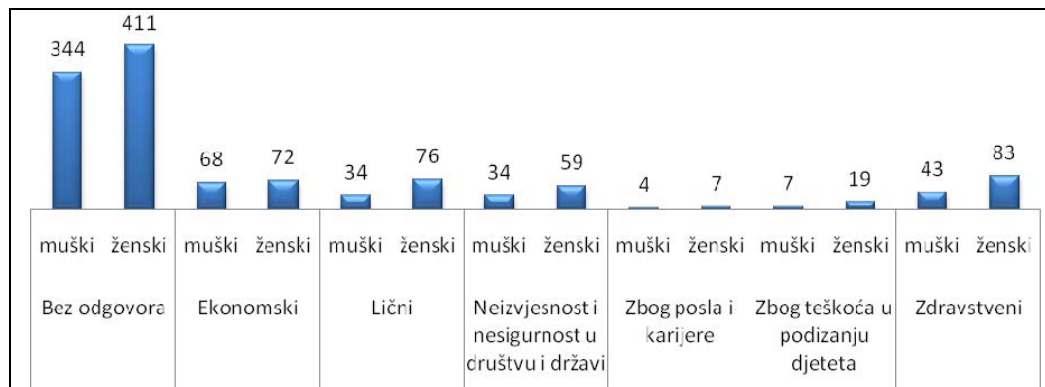

Са аспекта висине репродуктивних норми и могућег репродуктивног понашања, битан је садржај мотивационе основе родитељства (социо-економски, социо-културолошки, психо-социјални и сл.)

Претходни Графикон (63) даје преглед ставова испитаника о жељеном броју дјеце. Испитаници имају издиференциран став у погледу жељеног броја дјеце. Преовладавајући су ставови да је број жељене дјеце двоје и троје, а незнатан број њих се изјаснио да би жељело да има само једно дијете. Ове ставове једнако су заступале жене (црвена боја) и мушкарци (плава боја). Ниска је учесталост ставова код испитаника о рађању, односно о жељи да имају већи број дјеце (четворо и више). Нешто мање од десет процената се изјаснило да би жељело да има четворо дјеце. Овдје је видљива неусклађеност у ставовима међу половима, жене се знатно више изјашњавају о намјери да имају већи број дјеце. Ово је важан податак за припрему мјера које државне институције могу пружити као помоћ породици. Концентрација свих мјера и стратегије треба да буде да се обезбиједе услови за што боље функционисање, стабилност и развој породица са двоје и троје дјеце. Чињеница која охрабрује јесте да се занемарљив број испитаника изјаснио да не жели уопште да има дијете, што још упућује на закључак да се код нас реализација родитељске улоге готово подразумева, без обзира на број жељене дјеце и животну доб (будућих) родитеља.

Напомињемо да поред оних 130 испитаника који нису могли да оцијене наведене ставове, 251 испитаник није хтио да одговори на ово питање. Сличне ставове испитаници су имали и када је у питању изјашњавање о разлозима зашто нису остварили жељени број дјеце (Графикон 64).

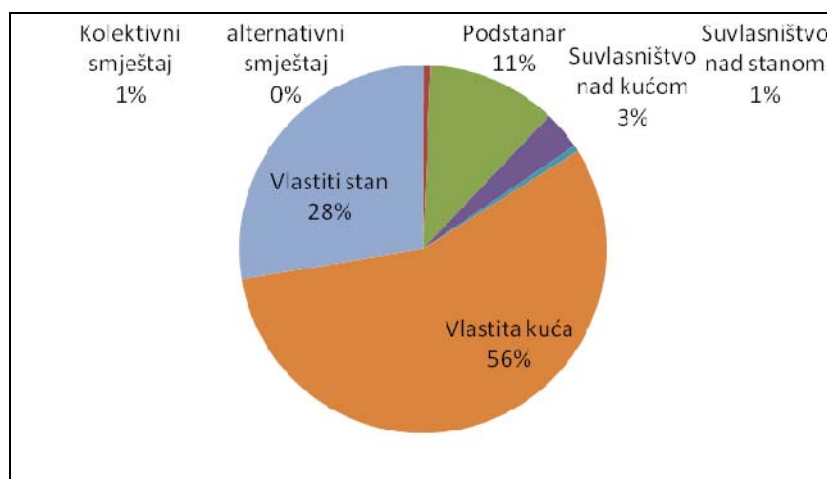
Графикон 64.: Разлози неостварење жељеног броја дјеце (према полу испитаника)

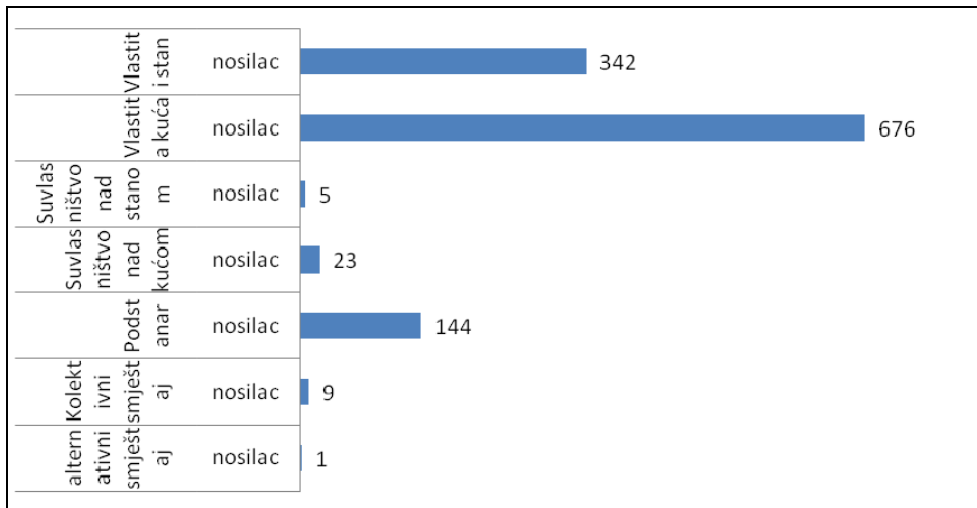
Иако се велики број испитаника није изјаснио о разлозима неостварења жељеног броја дјеце, међу испитаницима који су то учинили, скоро у подједнакој мјери, издвајају се чиниоци који су утицали да имају мањи број дјеце од жељеног: здравствени, лични, економски, неизвјесност и несигурност у друштву и држави. Број дјеце коју су испитаници жељели да имају, односно њихово репродуктивно понашање, детерминисано је условима у којима се рађање и родитељство остварују. Мали број испитаника, оба пола, изјаснио се да је због посла и каријере и тешкоћа у подизању дјетета није остварио жељени број дјеце, што значи да је у нашој социо-културној средини родитељство високо вредновано. Такође, имајући у виду све чиниоце које су анкетирани навели, јасно је да постоји свјесна активност планирање породице, јер само 126 испитаника је навело здравствени разлог као препреку у остварењу жељеног броја дјеце. Одлучивање о рађању дјеце јесте процес који подразумева разматрање одређених услова, како на индивидуалном, тако и на друштвеном/државном нивоу.

6. Стамбени и имовински статус породица

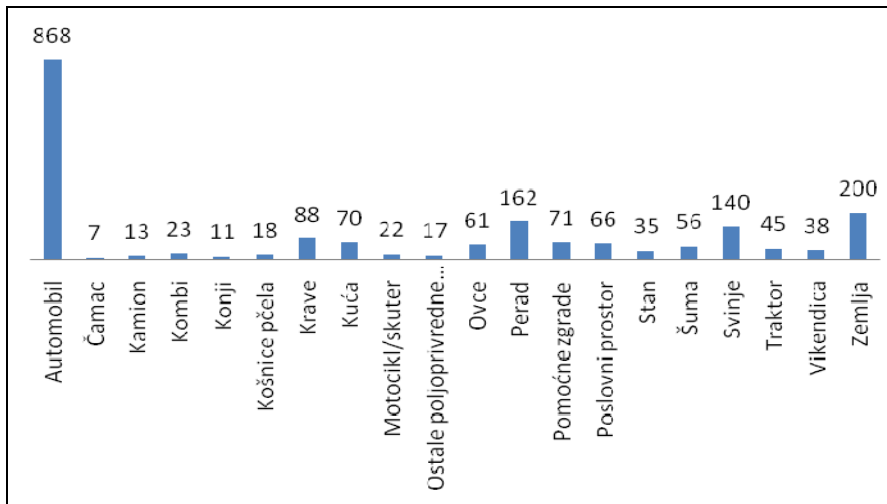
Графикон 65.: Укупан стамбени статус

Графикон 62.: Стамбени статус према носиоцу породичног домаћинства (ПД)

Графикон 67.: Остала имовина у поседу чланова ПД

7. Ставови испитаника о браку и породици

Табела 58.: Како оцењујете слиједеће ставове о браку?

Ставови	Слажем се (%)	Потпуно се слажем (%)	Не слажем се (%)	Ни слажем, ни не слажем (%)	Не могу да оцијеним (%)
Брак је неопходан	48	17	19	11	5
Брак је нужда у коју се мора ући	9	5	75	7	4
Брак је срећа и задовољство	45	31	8	11	5
Брак је нека врста ропства	3	3	83	6	5
Брак је афирмација за оба партнера	42	16	10	18	14
Брак је потребан да имаш на кога да се ослониш	52	21	9	14	4
Брак је потребан да има неко ко мора да ти помогне	38	13	30	15	4
Брак треба напустити чим се јаве први проблеми	8	5	75	7	5

Брак треба чувати као највећу драгоценост	46	29	8	12	5
Брак је превазиђена институција	6	4	68	12	10

У изнијетим ставовима испитаника, преовлађују позитивни ставови према браку. Без обзира на савремене трендове у свијету, брак, за ове испитанике, не представља превазиђену институцију (68%), чиме се јасно изражава оријентација ка ступању у брачне односе (брак је неопходан, 48% и представља срећу и задовољство, 45%).

Табела 59: Како оцјењујете слиједеће ставове о породици?

Ставови	Слажем се (%)	Потпуно се слажем (%)	Не слажем се (%)	Ни слажем, ни не слажем (%)	Не могу да оцијеним (%)
Породица је основ друштва	51	42	4	2	1
Породица је велика тешкоћа и искушење	16	8	59	13	4
Породица је највећи успјех за човјека	43	46	6	3	2
Породица спутава човјекову каријеру	5	6	74	10	5
Породица је највећи мотив за стваралаштво и живот	47	40	5	5	3
Породица је само један од мноштва човјевих идентитета	39	11	22	13	15

Ова институција представља социјални оквир реализације партнерских односа, гдје се нарочито наглашава садржај тих односа (брак је потреба да имаш на кога да се ослониш, 52%, и да има неко ко мора да ти помогне, 38%). Квалитет остварених односа између партнера чине примарни садржај брачне заједнице.

Без обзира на све тешкоће са којима се породица суочава и њено слабљење, испитаници и даље сматрају да породица представља основ друштва (51%). Према изнијетим ставовима, ова друштвена група има велики значај у животу појединца, она мотивише човјека за стваралаштво и живот (47%), и даље представља један од човјевих извора идентитета (39%). Она се вреднује као највећи успјех од стране 43% испитаника, а њих скоро 3/4 сматра да породица не стоји на путу остварења каријере нити је спутава.

Табела 60.: Какав је ваш став о многочланим породицама

Ставови	Слажем се (%)	Потпуно се слажем (%)	Не слажем се (%)	Ни слажем, ни не слажем (%)	Не могу да оцијеним (%)
Многочлане породице су срећније од породица с мало чланова	37	13	22	18	10
Многочлане породице су директно повезане са сиромаштвом	18	8	44	22	8
Више дјеце у породици значи више шансе за успјех породице	36	12	20	23	9
Много чланова у породици значи и много проблема	15	7	46	21	11

Више од половине испитаника сматра да породица не представља велику тешкоћу и искушење. Позитивни ставови испитаника, изражени у вези са породицом, дјелују

охрабрујуће, јер упућују на закључак да ће се породица као примарни био-психосоцијални оквир заједничког живота и даље одржавати. На овакве ставове су, вјероватно, утицала дешавања у претходном периоду, када је породица била једини ослонац и уточиште за појединца.

Иако се мали број испитаника изјаснио о жељи да има већи број дјеце, већина испитаника има позитивне ставове у вези са многочланим породицама. Имајући у виду разлоге које су навели за неостварење жељеног броја дјеце, њихови ставови о животу и значају вишечланих породица за срећу и успјех породице уопште, нису у складу са ставовима о величини породице коју су претходно изнијели. Као најчешћа препрека за рађање већег броја дјеце, навођени су економски разлози, а овдје се износе ставови да вишечлане породице нису директно повезане са сиромаштвом (44%), да више чланова породице не значи много проблема (46%), да више дјеце у породици значи више шансе за успјех породице (36%) и да су такве породице срећније у односу на породице са мање чланова (37%). Не знамо на основу каквих искустава су испитаници могли да формирају овакве ставове у вези са вишечланим породицама, односно, не знамо зашто њихови позитивни ставови о овим породицама нису утицали на њихову фертилитетну мотивацију и репродуктивно понашање.

Закључак

Овдје ћемо дати кратак закључак истраживања и анализе стања и проблема породице у Републици Српској у садашњем тренутку. Закључак обухвата карактеристичне детаље и кључне ставове који могу послужити свима који се баве породицом, онима који желе предузети активности на пружању подршке за развој породице, као и онима који имају намјеру да се баве сличним истраживањем.

Тренутна стопа природног прираштаја у Српској је негативна и указује на поремећаје у виталним структурама, са низом негативних посљедица. Очекиване промјене у природном прираштају становништва заснивају се на екстраполарним тенденцијама које указују на смањење рађања и повећање смртности. Дакле, у посљедњих неколико година, овај простор карактерише интензиван пад стопе фертилитета, што, у основи, почива на моделу ниске репродукције.

Према процјенама за период 1996-2006. године, Република Српска има знатно мањи број становника у односу на 1991. годину, што је посљедица интензивног расељавања становништва, процеса избјеглиштва, емиграције у иностранство, ратног морталитета и пада стопе природног прираштаја. Будући да није било пописа становништва, можемо, само приближно, процијенити обим демографских промјена које су се десиле на овом простору у вријеме рата (1992-1995). У том периоду у Републику Српску се доселио велики број избјеглог и расељеног становништва из Федерације БиХ и Републике Хрватске, а истовремено се одселио значајан број становништва у правцу Федерације БиХ, Хрватске, Србије и Црне Горе и у друге земље у свијету. Дакле, овај геопростор карактерисала су велика унутрашња помјерања и миграције становништва.

Од 2002. године, у Републици Српској је број умрлих већи од броја живорођених, односно стопа природног прираштаја је негативна и указује на поремећаје у виталним структурама становништва, са низом негативних посљедица. Према подацима Републичког завода за статистику 2006. године у Републици Српској је рођено 11.519 дјеце, а исте године је умрло 13.801 лице, па је апсолутни природни прираштај негативан -2.282, односно око -1,6%. Позитивну стопу природног прираштаја у 2006. години имало је само 7 општина, а чак 88,7% општинских простора негативну стопу природног прираштаја. Просјечну стопу наталитета испод 5‰ има 21 општина, стопу морталитета већу од 10‰ има 16 општина, а стопу прираштаја испод -3‰ чак 27 општина, што је 43,5% простора Републике Српске.

У Републици Српској је дошло до смањења просјечног броја чланова домаћинства, што је у складу са тенденцијама у већини европских земаља (просјечно 3,2 члана по домаћинству у 2006. години, у бившој СР БиХ 1991. године је било 3,6 лица, а на примјер 1953. године на истом простору домаћинства су у просјеку имала више од 5 чланова). Број склопљених бракова у Републици Српској је у лаганом порасту (годишње се у просјеку склапа око 7.500 бракова, па је просјечна стопа нупцијалитета око 5,3‰). Број развода је прилично константан и креће се око 0,5‰, а граница склапања првог брака је помјерена.

У претходних неколико година Републику Српску карактерише интензиван пад стопе фертилитета, што је посљедица све каснијег планирања породице, све раширенијег самачког живота, али и незавидне социо-економске ситуације, постратних траума, расељавања и процеса избјеглиштва, и сл. Према статистичким подацима, стопа фертилитета је испод 1,5 дјетета по жени, што значи да Републици Српској тренутно недостаје око 30% дјеце за замјену генерација. Највећи удио у овом мањку имају прворођена дјеца, скоро 60%, а затим трећерођена дјеца, 28%. Коефицијент репродукције у Републици Српској тренутно износи око 0,89, а на индивидуалном нивоу потребно је да се једна жена у свом фертилном периоду надомјести са једним женским дјететом, тј. да нето стопа репродукције буде једнака јединици.

У претходних десетак година у Српској је повећан број рођења дјеце ван брака, а тренутно се око 15% дјеце рађа у заједницама које нису форма класичног брака. У породичној структури све су присутнији нови облици живота: једнородитељске породице, кохабитација и други облици неklasичног брака и самачка домаћинства.

У РС се трошкови живота четворочлане породице обрачунавају на два начина. Ријеч је о садржајно различитим потрошачким корпама Републичког завода за статистику и тзв. "синдикалне" потрошачке корпе. Унутар статистичке потрошачке корпе налази се 65 најважнијих животних намирница, док се у синдикалној потрошачкој корпи, поред прехране рачунају и трошкови становања, превоза, одијевања, образовања и хигијене. Просјечно исплаћена нето плата довољна је за подмирење основних прехранбених потреба четворочлане породице, према скромним потребама статистичке корпе производа. Породица која живи од једне плате, мјесечно је имала на располагању само 50-100 КМ за остале трошкове. Међутим, уколико се узме у обзир синдикална потрошачка корпа, трошкови превазилазе платне способности породице готово за износ једне плате, јер синдикална потрошачка корпа се обрачунава у износу који је 70-100% већи од статистичке потрошачке корпе. Разлика између синдикалне и потрошачке корпе расте са евидентним растом животних намирница и очекиван је реални пад животног стандарда посматран кроз овај показатељ. Пензионери су у још неповољнијем положају, с обзиром да просјечне пензије покривају само половину статистичке корпе, односно четвртину синдикалне потрошачке корпе. Трошкови живота показују стални раст током посматраног периода. Стопа раста трошкова живота у РС (у 2007. години у односу на 2006. годину) у висини од 7,4%, углавном је резултат повећања трошкова исхране у том периоду. Истовремено, дошло је до пада трошкова становања и огрева, као и хигијене и његе здравља. С обзиром да у формирању укупног индекса трошкова живота група исхрана утиче са 44,1%, свака промјена у тој групи интензивно утиче на промјену укупног индекса трошкова живота.

У протеклом периоду одвијао се процес брзог смањења учешћа пољопривредног становништва, а повећавао се проценат непољопривредног у укупном становништву. Према попису становништва из 1950. године, проценат пољопривредног становништва је био 76%, док је на задњем попису 1991. године тај проценат драстично смањен и износио је 17%, што је изазвало наглу деаграризације и депопулацију сеоских, брдско-планинских и неких приградских подручја. Према неким изворима и процјенама у посљедње вријеме дошло је до поновног повратка једног дијела становништва у сектор пољопривредне производње, као јединог извора прихода, па је учешће пољопривредног

у укупном становништву посљедњих година износило преко 30%, а по неким подацима и до 56% (различити, незванични извори). Учешће активног пољопривредног становништва је релативно високо у укупно активном становништву, што је разумљиво ако се има у виду транзициони период, који још траје (тај проценат 1981 године је био 51,4%). Од око 458 000 домаћинстава у Републици Српској на пољопривредна газдинства отпада око 221 000. Од укупног броја домаћинстава домицилна чине око 68%, док на избјегличка отпада 32%. Међу пољопривредним произвођачима мали је број робних произвођача који су озбиљни конкуренти на тржишту, а то постижу кроз закуп земљишта, а не власнички увећавајући своје посједе.

Систем дјечије заштите је својим циљевима и основним садржајима конципиран као подршка породици са дјецом. Према бази података Јавног фонда за дјечију заштиту Републике Српске, у септембру мјесецу 2008. године се евидентира око 26.000 породица-корисника права на додаток на дјецу. Приходи тих породица су испод 60 КМ по члану мјесечно, што значи да су им примања испод апсолутне линије сиромаштва, тј. испод двије марке по члану домаћинства. Међу овим породицама је и значајан број породица која немају никакав извор прихода.

Аналогно реду рођења дјеце, евидентира се и учесталост породица-корисника права према величини. Дакле, према закону из 1996. године, најучесталије су биле корисници породице са троје дјеце, док након измјене закона највећу учесталост имају породице са двоје дјеце и оне биљеже стални раст (33,79%, у 2001. години до 56,89%, у 2007. години), а породице са троје дјеце су у паду (41,70%, у 2001. години на 30,47%, у 2007. години). Породице-корисници права са једним дјететом биљеже драстичан пад. У 2001. години, прије измјена закона, учешће ових породица у укупном броју корисника је било 15,39%, да би одмах након измјена тај проценат био свега 3,97%. Од 2005. године се биљежи благи тренд раста њиховог учешћа, а у 2007. години је њихово учешће 5,14%. С обзиром да право могу остварити прворођена и једина дјеца само ако испуњавају посебне социјалне услове, онда се да закључити да се ради о најугроженијој категорији прворођене дјеце. У 2007. години најучесталије породице корисници права на додаток на дјецу су остваривали у износу од по 40 КМ (51,38%), затим са 100-150 КМ (22,23%), док са 80 КМ се евидентира (18,55%) породица. Пад учешћа имају породице са приходима 100-150 КМ (22,23%), очигледно у корист породица са приходима по основу додатка на дјецу у распону од 150-200 КМ (са 0,98% на 7,32%).

Према подацима Фонда здравственог осигурања Републици Српској, 67% становништва има здравствено осигурање, а 33% становништва није здравствено осигурано (процент је изведен на бази процјене о броју становника у РС).

Најчешћи фактори ризика за хроничне незаразне болести су: пушење, неправилна исхрана, недовољна физичка активност, алкохол, наркоманија. Као здравствени ризици, који потенцијално утичу на репродуктивно, али и на опште здравље жена, издвајају се навика пушења, конзумирање алкохола, физичка неактивност, прво сексуално искуство, однос старосног и образовног нивоа партнера, економско стање и хигијенски услови живота.

Према подацима Удружења за помоћ ментално недовољно развијеним лицима на подручју 23 општине Републике Српске има евидентираних 2.424 лица са менталном

ретардацијом (лака, умјерена, тешка ментална ретардација и комбиноване сметње). Према истраживањима Министарства здравља и социјалне заштите Републике Српске и Борачке организације Републике Српске нађено је да према ДСМ класификацији болести 45,40% учесника претходног рата тј. ратна ветерана задовољава критерије присуства посттрауматског стресног поремећаја.

Рјешавање проблема неплодности методом МПО (медицински потпомогнута оплодња) је најважнији догађај у развоју гинеколошке струке у посљедњих четврт столећа. У Републици Српској се та метода примјењује и једну процедуру МПО наше Министарство здравља и социјалне заштите, односно Фонд здравственог осигурања РС обезбјеђује својим осигураницима. У 2007. години око 250 парова је добило сагласност за провођење процедуре вантјелесне оплодње, према утврђеним критеријумима ФЗО РС. Успјешност ове методе је око 30%. Може се закључити да је лијечење неплодности, младих и здравих људи који не могу остварити жељу за потомством, сигурно најједноставнији пут.

Према евиденцији органа старатељства и Министарства унутрашњих послова за 2005, 2006. и 2007. годину, уочава се стална тенденција раста пријављених случајева насиља у породици у односу на период од три године прије тога. Највећи број пријављених случајева се односи на физичко насиље, као и комбиновано, које у себи такође има елементе физичког насиља. Насиље у породичном окружењу првенствено је "мушки феномен". У евидентираним случајевима насиље су у 97,4% случајева починили мушкарци старосне доби од 20 до 60 година, претежно нижег образовног нивоа и различитих занимања. Насилничком понашању су нарочито склони мужеви, очеви и синови, у мањем броју случајева и жене.

Породично насиље је најчешће поливалентно и укључује психолошко, физичко, економско и сексуално насиље. Готово у 80% случајева жене су биле жртве насиља од стране својих садашњих или бивших мужева. По броју учесталости, други на удару били су дјеца, а потом и родитељи једног од супружника, или пак родитељи који су били жртве насиља своје дјеце. Насиље у породици се, у највећем броју случајева, дешава у руралним срединама, које су у већој мјери патријархалне и гдје у породичним односима владају чвршће традиционалне норме.

У Републици Српској малољетничка делинквенција у претходне три године биљежи наставак релативно бројнијег учешћа малољетника у извршењу кривичних дјела. Статистички подаци указују и на пораст и шири дијапазон кривичних дјела које, у посматраном периоду, како појединачно, тако и у групи, извршавају малољетна лица. То нам указују и подаци Министарства унутрашњих послова према којима је у 2006. и 2007. години сваки десети пријављени починилац кривичног дјела општег криминалитета малољетно лице, док је у 2005. сваки једанаести. Вршњачко насиље је друштвена појава која се испољава кроз различите видове агресивног понашања према себи, другима или имовини, а утиче на сазријевање и развој младог човјека и друштва уопште. Насилна понашања која се испољавају у виду уцјена, вријеђања или пријетњи се често не примјете или се игноришу.

Одговорност за образовање и васпитање дјетета дијеле породица, школа, као и друге институције. Проблеми који настају код дјеце везани су за социјализацију у породичној и школској средини. Процент укључености дјеце у предшколске установе је 9,83 %, што је

знатно више него лани у истом периоду (7,27%). У укупном обухвату дјеце предшколским васпитањем и образовањем установе чији оснивач није локална управа учествују са око 10%. Иако ово није занемарљив број, оснивање и функционисање ових установа препуштено је локалним управама. У предшколско васпитање и образовање укључена су дјеца са посебним потребама (64 дјеце у 2007).

У току радне 2007/08. године, у Републици Српској су дјеловале 53 установе, од тога 39 јавне, 14 установа чији су оснивачи православне епархије и удружење грађана, које раде по истом програму и са једнаком пажњом Министарство просвјете и културе, односно Републички педагошки завод прати њихов рад, врши надзор, и има ингеренције над стручним усавршавањем и професионалним развојем васпитача, без обзира на правни статус установе. Јавни сектор располаже са 65 објекта предшколских установа, док у 17 општина нема никаквих облика предшколског васпитања и образовања (Рибник, Језеро, Костајница, Петровац, Сански Мост, Петрово, Вукосавље, Орашје, Пелагићево, Осмаци, Хан Пијесак, Горажде, И. Илиџа, И. Сарајево, Берковићи, Калиновик, И. Мостар).

Кад је у питању усклађивање посла и породичног живота, постоје различите димензије. Једна од најбитнијих је могућност одсуствовања када то захтијевају потребе мале дјеце. Иако закони код нас дозвољавају да и мајке и очеви користе одсуство по рођењу дјетета, ова пракса је и даље доминатно женска. Подизање дјеце од стране мајки има веома велике посљедице на перпетуирање родних стереотипа. Дугорочно гледано, изједначавање учешћа мушкарца у бризи о дјечи је несумњиво један од најбитнијих корака ка успостављању истинске равноправности полова, уз успостављање нових и побољшање постојећих сервиса за помоћ породицама, бригу о дјечи, старима и болеснима.

У Упитнику који је проведен на узорку од 1.500 испитаника (носилаца породичних домаћинстава и чланова породица), учествовало је 58% жена и 42% мушкараца различитих старосних група, равномјерно распоређених по свим регијама Републике Српске.

Испитаници садашњу популациону политике оцјењују: 44% испитаника сматра да је та политика лоша, 37% да није стимулативна, док 6% испитаника мисли да је добра, а мање од један проценат да је веома добра. Када се овај став укрсти са полном структуром испитаника, долазимо до податка да скоро подједнако овај став дијеле мушкарци и жене. Када се постави питање да испитаници оцијене која мјера би подстакла више рађања дјеце и њихово подизање, уочавамо да све набројане мјере привлаче испитаника, те да су их означили као важне и одлучујуће. Највише их занима могућност плаћеног одсуства и признавање радног стажа од 3 године женама за свако рођено дијете. Најмање их занима отварање савјетовалишта за породицу у свакој општини и сервис за збрињавање дјеце током викенда и за вријеме распуста.

На директно питање да ли би напустили посао и посветили се подизању дјеце а да за то време од државе добијају плату, 52% испитаника је одговорило негативно. То говори да је посао важан за испитанике и да би радије прихватили неку другу помоћ у подизању и одгајању дјеце, Испитаницима је дечији додатак врло важна категорија. То им даје сигурност да се одлуче на рађање и одгајање дјеце (35%), као и да су примања редовна. Износ и трајање су мање важни од претходна два става. То нас упућује на закључак да је

дечији додатак веома важна компонента у помоћи породицама. Прегледом ставова испитаника о жељеном броју дјеце, уочава се да већина преферира двоје или троје дјеце, док нешто мање од 10 процената жели четворо дјеце. Такође, карактеристично је да жене предњаче у ставу о жељеном броју дјеце.

Литература

- 1) Акциони план за борбу против насиља у породици у Републици Српској у 2007 и 2008. години (Службени гласник Републике Српске, број 58/07.)
- 2) Акциони план за дјецу Босне и Херцеговине 2002-2010, Министарство за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине, Сарајево, 2002.
- 3) Анализа стања и перспектива система дјечије заштите Републике Српске, Стручна служба Јавног фонда за дјечију заштиту.
- 4) Анкета о мјерењу животног стандарда у Босни и Херцеговини, Државни агенција за статистику Босне и Херцеговине и Републички завод за статистику Републике Српске, Федерални завод за статистику, 2001.
- 5) Анкета о радној снази 2007. године, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику Федерације БиХ, Републички завод за статистику РС, Сарајево, 2007.
- 6) Анкета о радној снази, Агенција за статистику Босне и Херцеговине, Федерални завод за статистику Федерације БиХ, Републички завод за статистику Републике Српске, Сарајево, 2006.
- 7) Благојевић, М. „Дискриминација: неплаћено, потплаћено и потцењено“, У: Мапирање мизогиније у Србији: дискурси и праксе. Ур. Марина Благојевић. Београд, АЖИН, 2002, стр. 477-494.
- 8) Благојевић, М. “Мизогинија: невидљиви узроци, болне последице.“ У: Мапирање мизогиније у Србији. Ур. Марина Благојевић. Београд, АЖИН, 2002, стр. 31-55.
- 9) Благојевић, М. Гендер барометар БиХ 2002. Бања Лука, Гендер центар Владе РС и Гендер Центар Владе ФБиХ, 2004.
- 10) Благојевић, М. Положај жена у земљама Балкана, Бања Лука, Гендер центар РС и Гендер Центар ФБиХ, 2004.
- 11) Благојевић, М. Родитељство и фертилитет, Београд, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, 1997.
- 12) Вуковић, Д. Социјална сигурност и социјална права, Београд, 2005
- 13) Гавриловић, А. Рашевић, М. Обновљање становништва Србије и популациона политика државе и локалне самоуправе, Службени гласник, Београд, 1999.
- 14) Група аутора, Демографски развој и популациона политика Републике Српске, ИП Младост, Бијељина, 2006.
- 15) Демографија, бр. 2, Агенција за статистику Босне и Херцеговине, Сарајево, 2007.
- 16) Демографска статистика, Статистички билтен бр. 4. и 10, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2001. и 2007.
- 17) Документ Свјетске банке, Босна и Херцеговина: “Обрачун са фискалним изазовима и јачање перспектива за раст“, Сарајево, 2006.
- 18) Ђурђевић, Б., Изазови депопулације, Зборник Матице српске за друштвене науке, бр. 121, Нови Сад, 2006.
- 19) Ђурђевић, Б., Маринковић Д., Морталитет Републике Српске при крају XX вијека, Гласник ГДРС, бр. 6, Бања Лука, 2001.
- 20) Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода, 1950.
- 21) Европска социјална повеља 1961. године, ревидирана 1996.
- 22) Жене и мушкарци у Републици Српској, бр. 4, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2007.

- 23) Закон о дечијој заштити (Службени гласник Републике Српске, број 4 /02 и 17/ 08).
- 24) Закон о запошљавању Републике Српске (Службени гласник Републике Српске, број 54/05, пречишћен текст).
- 25) Закон о заштити од насиља у породици (Службени гласник Републике Српске, број 118/05 и 17/08).
- 26) Закон о здравственој заштити (Службени Гласник Републике Српске, бр. 18/99, 23/99, 58/01 и 62/02).
- 27) Закон о здравственом осигурању (Службени Гласник Републике Српске, број 18/99, 70/01, 51/01, 91/03).
- 28) Закон о основном образовању (Службени гласник Републике Српске, број 38/04).
- 29) Закон о равноправности полова у Босни и Херцеговини (Службени гласник Босне и Херцеговине, број 16/03).
- 30) Закон о раду (Службени Гласник Републике Српске, број 38/00, 40/00, 47/02, 38/03, 66/03, 20/07, а пречишћен текст овога Закона објављен је у Службеном Гласнику Републике Српске, број 55/07).
- 31) Закон о социјалној заштити (Службени гласник Републике Српске, број 5/93, 15/96, 110/03, 33/08).
- 32) Закон о условима и поступку за прекид трудноће (Службени Гласник Републике Српске, број 34/08).
- 33) Иницијални извјештај о примјени Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима у Босни и Херцеговини за период 1993-2003. године, Вијеће министара Босне и Херцеговине, Сарајево, 2004.
- 34) Кластерско истраживање вишеструких показатеља социјалног и здравственог стања дјете и жена у Републици Српској у 2006. години, УНИЦЕФ
- 35) Конвенција о укидању свих облика дискриминације жена, 1979.
- 36) Конвенција УН о правима дјетета 1989, на снази од 1990.
- 37) Константиновић-Вилић, С. Петрушић, Н., Абортус у Србији: слобода одлучивања у условима социјалне и државне контроле, у: Мапирање мизогиније у Србији (II том). Ур. Марина Благојевић. Београд, АЖИН, 2005, стр. 462-474.
- 38) Крегер, Ј. Трећи пут: Нови политички и идеолошки оквири социјалне политике, Рев. соц. политике, година 7, бр. 2, Загреб, 2000, стр.113-129.
- 39) Кривични закон Републике Српске (Службени гласник Републике Српске, број 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 68/07)
- 40) Маринковић, Д., Демографски проблеми процеса избјеглиштва у Републици Српској, Научна монографија, ГДРС, Бања Лука, 2005.
- 41) Маринковић, Д., Демографски трендови и популациона политика у Републици Српској: научни скуп: Савремени демографски и социоекономски процеси и проблеми у Републици Српској, Центар за демографска истраживања, Бања Лука, 2008.
- 42) Маринковић, Д., Детерминанте демографског развоја и перспективе становништва Републике Српске, Први Конгрес српских географа, Београд, 2007.
- 43) Маринковић, Д., Детерминанте демографског развоја и перспективе становништва Републике Српске, Први Конгрес српских географа, Београд, 2007.
- 44) Маринковић, Д., Развој становништва Републике Српске као стратешки ресурс, Академија наука и умјетности Републике Српске, књига XIII, Бања Лука, 2008.

- 45) Маринковић, Д., Стање и перспективе демографског развоја геопростора Републике Српске, Зборник Матице српске за друштвене науке, бр. 121, Нови Сад, 2006.
- 46) Марковић, М. и др., Основа заштите и уређења пољопривредног земљишта града Бања Лука, Научна монографија, Универзитет у Бањој Луци, Пољопривредни факултет, Бања Лука, 2006.
- 47) Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације, усвојена 1965, ступила на снагу 1969.
- 48) Међународни пакт Уједињених нација о грађанским и политичким правима из 1966, ступио на снагу 1976.
- 49) Међународни пакт Уједињених нација о економским, социјалним и културним правима из 1966, године, ступио на снагу 1976.
- 50) Миленијумски развојни циљеви до 2015 године (УНДП)
- 51) Милић, А., Социологија породице – критика и изазови, Чигоја штампа, Београд, 2001.
- 52) Милосављевић, Б. Интеракција у породици и млади, НУБ “Петар Кочић”, Бањалука, 1999.
- 53) Милосављевић, Б., Дјеца и ратне трауме, Филозофски факултет, Бања Лука, 2003.
- 54) Милосављевић, М. Стојановић, Б. Вуковић, Ј. Ванбрачне породице у Републици Српској, Бијељина, 2002.
- 55) Младеновић, М. Породица и породични односи, Издавачко предузеће “ Рад”, Београд, 1963.
- 56) Наградић, С. Ка правима дјеце, Министарство за породицу, омладину и спорт РС, Бањалука, 2007.
- 57) Одлука о формирању Савјета за дјецу Републике Српске (Службени гласник Републике Српске, број 66/06, 77/07, 26/07 и 119/07).
- 58) Оквирна конвенција Савјета Европе за заштиту националних мањина, усвојена 1994, на снагу ступила 1998.
- 59) Општа или универзална декларација о људским правима – усвојена и прокламована резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација, 10. децембра 1948. године.
- 60) Раупе, М. Савремене теорије социјалног рада, Филозофски факултет, Бањалука, 2001.
- 61) План акције за дјецу Републике Српске 2001-2010.
- 62) Подаци из базе података: “Беби пакет” и “Опрема новорођенчади”, Јавни фонд дјечије заштите Републике Српске, Бијељина, 2007.
- 63) Породични закон (Службени гласник Републике Српске, број: 54/02, 41/08).
- 64) Пуљиз, В. Преобразбе обитељи и обитељска политика, La Monte diplomatique-studeni, 2005.
- 65) Пуљиз, В. Бежован, Г. Шућур, З. Зриншчак, С. Социјална политика, Загреб, Правни факултет, 2005.
- 66) Рајковић, Љ. „Њему месо, њој шта остане: истраживање односа према мушкој и женској деци“, У: Мапирање мизогиније у Србији. Ур. Марина Благојевић. Београд, АЖИН, 2002. стр. 221-224.
- 67) Саопштења Републичког завода за статистику Републике Српске за основно образовање од 2002/03. до 2006/07. школске године, Бања Лука, 2007.
- 68) Сингер, М.; Микшај-Тодоровић, Љ., Делинквенција младих, Глобус, Загреб, 1993.
- 69) Средњорочна развојна стратегија БиХ 2004-2007 (оригинални документ из 2004. године, ревидиран документ из 2006. године)

- 70) Станојловић, С., Дијете у породици и школи – провјерите како васпитавате, *Завод за уџбенике и наставна средства*, Источно Сарајево, 2006.
- 71) Стање и перспективе развоја система социјалне заштите у Републици Српској, Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске.
- 72) Статистика образовања – основно образовање, број 2, 4 и 6, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2002-2006.
- 73) Статистички билтен, број 10, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2007.
- 74) Статистички билтен, број 6, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2007.
- 75) Статистички билтен, број 7, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2007.
- 76) Статистички годишњак СР БиХ 1991. године, Републички завод за статистику СР Босне и Херцеговине, Сарајево, 1991.
- 77) Статистички годишњак СР БиХ 1991. године, Републички завод за статистику СР Босне и Херцеговине, Сарајево, 1991.
- 78) Статистички годишњак СР БиХ 1991. године, Социјалистичка Република Босна и Херцеговина, Републички завод за статистику, Сарајево, 1991.
- 79) Тодоровић, Ј., „Улога породице и школе у социјализацији деце са специфичним развојним тешкоћама“, у: Годишњак за психологију, Филозофски факултет, Универзитет у Нишу, број 3, 2004.
- 80) Турјачанин, В.; Чекрлија, Ђ., Вриједности и вриједносне оријентације код младих, у: Часопис за хуманистичке и друштвене науке “Радови“, Филозофски факултет, Бања Лука, 2005, стр. 267-289.
- 81) Увођење новог модела субвенција, заштите и финансирања пољопривреде РС коресподентног са заједничком аграрном политиком ЕУ, Пољопривредни факултет Бања Лука, Институт за економику пољопривреде, Бања Лука, 2006.
- 82) Устав Републике Српске, 7. изд., НУБ, Бањалука, 2007.
- 83) Howe, D. Увод у теорију социјалног рада, ФПН, Београд, 2003.